

REPUBLIKA SLOVENIJA
DRŽAVNI SVET

IZVORI SLOVENSKE USTAVE

Zbornik referatov in razprav, št. 2/2009

IZVORI SLOVENSKE USTAVE

Knjižna zbirka: Zbornik referatov in razprav, št. 2/2009

Zbornik uredil: dr. Tine Hribar

Urednica publikacij: mag. Marjeta Tratnik Volasko

Izdal in založil: Državni svet Republike Slovenije
Šubičeva 4, 1000 Ljubljana

Oblikovanje, priprava in tisk: Špes, grafični studio, Novo mesto

Naklada: 300 izvodov

April 2009

9 789616 453295

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

342.4(497.4)(082)

IZVORI slovenske ustave : zbornik referatov in razprav /
[zbornik uredil Tine Hribar]. - Ljubljana : Državni svet Republike
Slovenije, 2009. - (Zbornik referatov in razprav / Državni svet
Republike Slovenije ; 2009, 2)

ISBN 978-961-6453-29-5

1. Hribar, Tine

245621248

VSEBINA

Dr. Tine HRIBAR <i>Spremna beseda</i>	7
Mag. Blaž KAVČIČ <i>Ustava - uresničenje tisočletnega sna slovenskega naroda</i>	11
Anton PERŠAK <i>„Pisateljska ustava“ kot predmet pogledov</i>	13
Dr. Tine HRIBAR <i>Dvajset let slovenske ustavnosti</i>	17
Dr. Dean KOMEL <i>Ustava in ustanovitveni položaj</i>	57
Dr. Miro CERAR <i>“Pisateljska ustava” in prevrednotenje (ustavnopravnih) vrednot</i>	61
Dr. Marijan PAVČNIK <i>Materia Constitutionis - glose ob “pisateljski ustavi”</i>	69
Dr. Ivan SVETLIK <i>Izvori slovenske ustave</i>	73
Dr. Veljko RUS <i>Simbioza med delom in lastništvom</i>	75
Dr. Janez ŠMIDOVNIK <i>Slovenska ustava na preizkušnji prakse</i>	79
Dr. Jože MENCINGER <i>Lastniki podjetij ali lastniki premoženja?</i>	85
RAZPRAVA (povzetek)	87

IZVORI SLOVENSKE USTAVE

Posvet, 20. november 2008

Organizator:

Državni svet Republike Slovenije v sodelovanju Slovensko akademijo znanosti in umetnosti.

Posvet sta povezovala Anton Peršak, državni svetnik- predstavnik interesov kulture in športa in dr. Tine Hribar, profesor na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani in redni član SAZU.

Uvodna nagovora:

- *mag. Blaž Kavčič*, predsednik Državnega sveta,
- *Anton Peršak*, državni svetnik- predstavnik interesov kulture in športa.

Referati:

- *Dr. Tine Hribar*, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani,
- *Dr. Dean Komel*, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani,
- *Dr. Miro Cerar*, Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani,
- *Dr. Marijan Pavčnik*, Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani,
- *Dr. Ivan Svetlik*, Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani,
- *Dr. Veljko Rus*, Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani,
- *Dr. Jože Mencinger*, državni svetnik- predstavnik interesov univerz, visokih in višjih šol,
- *Dr. Janez Šmidovnik*, profesor javne uprave.

Spremna beseda

Pobudo za posvetovanje ob dvajsetletnici „pisateljske ustave“, katere besedilo je pod naslovom ‚Gradivo za slovensko ustavo‘ izšlo spomladi leta 1988 v posebni številki Časopisa za kritiko znanosti, je na seji I. razreda za zgodovinske in družbene vede Slovenske akademije znanosti in umetnosti podal akademik prof. dr. Veljko Rus. Prvič zaradi obletnice same, drugič pa zaradi tega, ker je ocenil, da je po njem predvidena regulacija razmerja med delom in kapitalom v „pisateljski ustavi“ bolj dodelana kot pa v ustreznih členih obstoječe ustave; obenem pa je primernejša tudi z vidika krize, ki se je dovolj razločno napovedovala že sredi leta 2008.

SAZU je pobudo posredovala Državnemu svetu Republike Slovenije. Z veseljem sta jo pozdravila in podprla tako predsednik Državnega sveta mag. Blaž Kavčič kot tudi državni svetnik Anton Peršak, ki je v času pisanja „pisateljske ustave“ predsedoval ustavni komisiji pri Društvu slovenskih pisateljev. Tako je Državni svet v sodelovanju s SAZU 20. novembra 2008 organiziral posvet z naslovom ‚Izvori slovenske ustave‘, na katerem smo najprej z zadovoljstvom ugotovili, da je „pisateljska ustava“, z njenimi temeljnimi izhodišči, povzeta v obstoječo Ustavo Republike Slovenije in v njej posredno torej tudi navzoča, hkrati pa so referenti na posvetu predlagali vrsto sprememb in dopolnitev, ki naj izboljšajo ustavno pravne predpostavke delovanja političnega sistema pri nas.

Kakor je razvidno iz objavljenih referatov, se navedeni predlogi nanašajo na vse dele ustave, največ pa se jih nanaša na odprta vprašanja delovanja državne ureditve. Vključujejo nove predloge glede delovanja Državnega zbora, Državnega sveta, predsednika republike, vlade itn. Poseben poudarek je posvečen odnosu med temi organi države. Največ novih predlogov vsebujejo referati ‚Materia Constitutionis‘ akademika dr. Marijana Pavčnika, ‚Simbioza med delom in lastništvom‘ akademika dr. Veljka Rusa in ‚Slovenska ustava na preizkušnji prakse‘ dr. Janeza Šmidovnika. Kar nekaj posamičnih predlogov pa je navzočih tudi v referatih drugih referentov.

Na podlagi tega dejstva je bil na posvetovanju v okviru razprave podan tudi predlog o oblikovanju posebne ustavne skupine, ki naj bi zbrala vsa napotila

za izboljšanje obstoječe ustave in pripravila tudi izhodišča za njeno morebitno prenavo. Za prenavo v duhu 21. stoletja in ob upoštevanju dejstva, da smo v minulih dvajsetih letih postali suverena evropska država, da je Slovenija postala članica OZN itn. Ob vseh previdnostnih pomislekih so udeleženci posveta predlog večinoma podprli in tako se je začel tudi pripravljalni postopek glede oblikovanja in sestave navedene skupine.

Po razgovorih s predsednikom republike dr. Danilom Türkom, predsednikom Državnega zbora RS dr. Pavlom Gantarjem, predsednikom Državnega sveta RS mag. Blažem Kavčičem in predsednikom Vlade RS Borutom Pahorjem, je bila kot najboljša rešitev sprejeta varianta, po kateri naj bi delovna skupina za prenavo ustave delovala najprej neposredno pri predsedniku parlamenta, kasneje oziroma ob koncu njenega delovanja pa naj bi bila morda preimenovana v strokovno komisijo parlamentarne ustavne komisije: če bi bilo namreč ugotovljeno, da je treba prekiniti s sporadičnimi spremembami različnih ustavnih členov in da je nujna koherentna prenova ustave. Dogovorjeno je bilo tudi, naj takšno skupino, ob pomoči dr. Mira Cerarja, vodi dr. France Bučar, starosta slovenske ustavnosti. Tako sva po vnaprejšnjem soglasju z njim predsedniku Državnega zbora dr. Pavlu Gantarju 29. januarja 2009 predložila naslednji konceptualni okvir, Strokovne skupine za ustavni razvoj oz. za preučitev temeljnih vprašanj ustavne ureditve RS:

„Znova prihaja do revitalizacije razprav na vseh ravneh: na slovenski, evropski in svetovni. Znani nemški teoretik Ulrich Beck je pravkar predlagal oblikovanje svetovne ustave. V Franciji se obnavlja razprava o evropski ustavi, saj je jasno, da reforma pogodba, kot naslednica ustavne pogodbe EU, ne zadošča. Na posvetovanju ‚Izvori slovenske ustave – 20 let po pisateljski ustavi‘ konec leta 2008 v Državnem svetu RS je večina referentov ugotavljala, da obstaja določena neusklajenost med dosedanjimi ustavnimi spremembami, obenem pa so predlagali dodatna dopolnila obstoječe ustave bodisi s spremembo nekaterih obstoječih členov bodisi z vstavitvijo novih členov. Zato smo na koncu sprejeli sklep o nadaljevanju ustavne razprave in njeni strokovni poglobitvi, saj bi bilo pred morebitno prenavo ustave potrebno:

1. ugotoviti, če so spremembe sploh nujne in ali jih, kolikor so nujne, ni moč z ustrezno zakonodajo uveljaviti v okviru obstoječe ustave;
2. na podlagi dosedanjih izkušenj celovito preučiti Ustavo Republike Slovenije ter izdelati analizo in oceno njenih institucij oz. razmerij med njimi, npr. vlogo Državnega zbora in njegovega razmerja z vlado, s predsednikom države, z ustavnim sodiščem, z Državnim svetom pa tudi z zunajparlamentarnimi partnerstvi;

-
3. oblikovati priporočilo glede potrebe po prenovi posameznih ustavnih institucij oz. načina njihovega delovanja, npr. glede načina oblikovanja vlade po parlamentarnih volitvah in zasedbe ministrskih mest;
 4. obstoječa ustava je bila oblikovana pred našim vstopom v Evropsko unijo, zato bi bilo bržkone potrebno zdaj izrecno določiti razmerja med našimi in evropskimi institucijami, npr. med našim parlamentom in evropskim parlamentom ter našimi poslanci v njem;
 5. leta 2001 je generalna skupščina OZN sprejela Resolucijo o dialogu med civilizacijami (Global Agenda for Dialogue among Civilizations), ki izhaja iz temeljnih vrednot svetovnega etosa, pravrednot človeštva oz. človečnosti. Glede na to, da smo člani Nata in da operativno sodelujemo pri urejanju svetovnih razmer, bi vrednote svetovnega etosa, brez katerih ni svetovnega miru, kazalo v naši ustavi bolj poudariti in že na ustavni ravni zavrniti kakršno koli vpletenost v njihovo namerno kršnje, npr. v programirano ubijanje mater in otrok (Irak, Gaza).

Pred nami so globalni tektonski premiki, ki nam grozijo, da bo nad naravnim pravom spet prevladalo naravno stanje, se pravi, da se bo pravica močnejšega uveljavljala v čedalje očitnejši in čedalje bolj brezobzirni obliki. Zato bi se morali že načelno, torej tudi ustavnopravno, bolj dejavno vključiti v preprečevanje takšnega razvoja: tako na slovenski kot evropski in svetovni ravni. In si s tem zagotoviti ohranitev, hkrati pa večjo razpoznavnost svoje istovetnosti.“

Akademik dr. Tine Hribar

Mag. Blaž KAVČIČ

Ustava - uresničenje tisočletnega sna slovenskega naroda

V redko kateri državi so pisatelji igrali tako pomembno vlogo pri ustvarjanju suverene države kot v Sloveniji. Pisatelji so v okviru društva slovenskih pisateljev leta 1988 pripravili teze za t.i. „pisateljsko ustavo“. To pa ni bil njihov prvi izdelek na poti do slovenske suverenosti. Ta se je začel že s pripravami na 57. številko Nove revije leta 1986 in z njenim izidom leta 1987. Leto kasneje je sledila „pisateljska ustava“, ki je napovedala kasnejše listine in dogodke. Vsebinska pisateljske ustave se odraža tudi v osamosvojitvenih dokumentih, ki so sledili, npr. v Majniški deklaraciji aprila 1989 in ustavi leta 1991. Vloga slovenskih pisateljev pri osamosvajanju Republike Slovenije in v pripravah na njen temeljni dokument, tj. slovensko ustavo, je izjemna. Izpostaviti je potrebno njihov pogum, saj so besedilo ustvarili v času, ki je bil vse prej kot naklonjen spremembam. Njihove ideje o neodvisni, demokratični Sloveniji, njihova dejanja in pisni izdelki, so sprožili dogodke, ki so sledili, s ciljem uresničitve tisočletnega sna vseh generacij naših prednikov.

Dogodki koncem osemdesetih in na začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja niso bili samoumevni. Slovenski narod je stoletja živel v prepričanju, da mu je usojeno bivati brez samostojnosti, pomembnejše odločitve o svojem obstoju pa prepuščati drugim, večjim, močnejšim. To prepričanje ni bilo brez osnove, ampak posledica zgodovinskih okoliščin. Večino zgodovine je slovenski narod živel razdeljen v večjih pokrajinah na ozemlju nekdanje večnacionalne monarhije. Dogodki pred dvajsetimi leti so torej posebnega pomena za slovenski narod in se jih moramo spominjati s ponosom. „Pisateljska ustava“ je bilo prvo slovensko moderno ustavno besedilo, ki je izhajalo iz človekovega dostojanstva in temeljnega ustavnega načela delitve oblasti. Bila je eden izmed prvih kamnov v zgradbi slovenske samostojnosti in državnosti. Izhajala je iz klasičnih načel demokratične države, pravic človeka in državljana, zajemala socialno-ekonomske pravice in razmerja ter ureditev države. Predstavljala je pomemben temelj za ustavo, sprejeto tri leta kasneje.

V Državnem svetu Republike Slovenije posvečamo „pisateljski ustavi“ veliko pozornost, ker so v njej podani tudi vsebinski temelji dvodomnosti sloven-

skega parlamentarnega sistema. Dr. Bučar je takrat dokaj natančno opredelil pojem senata, sicer ne toliko v okvirih razmejevanja parlamenta po domovih, ampak predvsem v njegovi korporativistični vlogi nestrankarskega zastopstva. Zanimivo je, da gredo mnogi razmisleki o izpopolnjevanju sodobnih parlamentarnih sistemov prav v smeri iskanja umestitve vplivov nestrankarskih struktur. Tvorci slovenske pisateljske ustave pred dvajsetimi leti so torej postavili vsebinsko zasnovo, ki se v mnogih elementih tudi danes kaže kot zanimiva, napredna in relevantna.

Zametki prve moderne ustave Republike Slovenije so nastali v društvu, kot najbolj demokratični obliki civilno-družbenega združevanja ljudi. Prav društva so imela na Slovenskem vselej zelo pomembno vlogo. Že v preteklosti smo se Slovenci združevali v društva, ki so imela tudi namen spodbujati narodno in kulturno zavest ter rodoljubje in še danes slovimo po številnih društvih, v katerih se združuje in razvija civilna družba. Društvo pisateljev Slovenije je v času priprave „pisateljske ustave“ združevalo pisatelje in razumnike, ki so bili med seboj človeško, ustvarjalno in nazorsko zelo različni, vendar odločni pri pripravi enotnega programa, enotnih tez za ustavo. To kaže ne le na moč pisateljev temveč tudi vsega slovenskega naroda, da se lahko poenoti kadar gre za velike, odločujoče stvari, za usodo in prihodnost slovenstva, države, jezika, pismenosti in kulture.

„Pisateljska ustava“ je dragocen dokaz razvoja stanja duha Slovencev. Preveva jo sodobna, a sertivna naravnost, vera vase in spoštovanje do drugih.

Anton PERŠAK

„Pisateljska ustava“ kot predmet pogledov

Nastanek in objava gradiva za slovensko ustavo predstavlja edinstven primer v evropskem merilu. Da je temu tako, me prepričujejo odzivi kolegov pisateljev in pesnikov, ki jih srečujem kot predsednik Slovenskega PEN-a, saj so le-ti vedno znova začudeni, kadar pogovor nanese na to zanimivost iz novejšje zgodovine Društva slovenskih pisateljev oziroma slovenske kulture in seveda zgodovine nastajanja slovenske države.

Naj omenim nedavni dogodek, ko je na debatnem večeru o položaju kulture v javnih občilih, ki smo ga sedemnajst let po osamosvojitvi pripravili v slovenskem centru PEN-a, znana intelektualka omenila, da je bila pred dvajsetimi leti (in tudi še kasneje) nesrečna ob dejstvu, da so se pisanja ustave morali lotiti pesniki in pisatelji, ki za to naj ne bi bili poklicani. To je izjavila v okviru debate o tem, da je v slovenski zgodovini (in tudi še leta 1988) slovenska kultura v bistvu nadomeščala politiko, ki bi morala biti nacionalno utemeljena in od zunanjih vplivov neodvisna in da je danes ta ista kultura v zelo nezavidljivem položaju, ko ji politika, ki se je razvila na podlagi pobud, kakršna je bilo tudi gradivo za slovensko ustavo, dopoveduje, da je v bistvu odigrala svojo zgodovinsko vlogo in da preprosto ni več pomembna ter naj se ne vtika v javne zadeve, ki ne zadevajo najožjega področja kulture, ker imamo danes za to stranke, parlament, vlado in tako naprej. Tudi takšni odzivi na zgodovinski dogodek opozarjajo na njegovo posebnost. In o tem sem razmišljal, ko sem se pripravljal na nastop na tem posvetu. Zato je že pri uvodnih opombah in pojasnilih smiselno obuditi spomin na vzroke in okoliščine nastanka t.i. „pisateljske ustave“. To je potrebno danes in bo potrebno tudi v prihodnje, saj bo z večanjem časovne razdalje že omenjeno začudenje verjetno naraščalo. Kako je sploh lahko prišlo do tega, da se je skupina pesnikov, pisateljev, filozofov in sociologov s pomočjo nekaj pravnikov lotila tako zahtevnega dela, kot je pisanje vzorca ustave države?

Že v tistem času smo izhajali iz prepričanja, da je Socialistična republika Slovenija, tudi po takrat veljavni ustavi SFRJ iz leta 1974, imela status države. Bila je članica federacije Jugoslavije, nosilke suverenosti s pravico slovenskega naroda do samoodločbe vred. Naj na tem mestu ponovim trditev oziroma poja-

snilo iz leta 1988: Gradivo za slovensko ustavo je bilo v bistvu fikcija, po svojem nastanku enakovredno kateremu koli delu s področja fikcije, naj bo to roman, pesem, novela, drama esej. Njegovemu nastanku so botrovale domišljija, drznost in v sebi sami utemeljena velikopoteznost pesnikov, pisateljev, filozofov, ki so spregledali pozive o tem, da naj se vsakdo ukvarja samo s tistim, kar res pozna oziroma, da naj deluje na področju, za katerega se je izžolal.

Danes me zanima „pisateljska ustava“ kot predmet zelo različnih pogledov. Mislim, da bo v prihodnosti različnost teh pogledov še bolj izrazita. Kratek vpogled želim izkoristiti tudi za to, da spomnim na vse sodelujoče. Ustavno komisijo društva smo sestavljali Milan Apih, Janez Menart, Tone Pavček, Dimitrij Rupel, Venko Taufer in jaz, kot predsednik komisije. Z nami so sodelovali tudi dr. Bučar, dr. Jambreč in mag. Krivic. Delovno skupino Slovenskega sociološkega društva, ki jo je vodil dr. Peter Jambreč, so sestavljali profesorji France Bučar, Tine Hribar, Mitja Kamušič, Veljko Rus in Ivan Svetlik. Kar zadeva stroko in artikulacijo členov vzorcev ustave, so seveda imeli glavno besedo člani skupine Sociološkega društva Slovenije. Kar zadeva idejno utemeljevanje, risanje horizonta, do katerega naj bi segli s svojim vzorcem, tako glede zgodovine kot glede prihodnosti in vsaj delno tudi vsebine, smo pisatelji in pesniki enakopravno sodelovali.

Gradivo za slovensko ustavo bo v prihodnosti deležno zelo različnih sodb. Strokovnjaki za ustavno pravo ga bodo ocenjevali drugače kot zgodovinarji, ki preučujejo nastanek in razvoj slovenske državnosti. A tudi ti zgodovinarji bi najbrž to dejanje ocenjevali precej drugače, če bi besedilo s takšno vsebino nastalo na primer v okviru kakšne „podtalne“ politične skupine, ki bi se kasneje prelevila v politično stranko in ne v okviru Društva slovenskih pisateljev, torej v okviru združbe ljudi, ki vsaj po tedaj veljavnih teorijah in samoopredelitvah proizvajajo, kot rečeno, fikcijo.

Kot fikcijo je gradivo razlagal tudi tedanji predsednik društva Rudi Šeligo, deloma iz varnostnih razlogov, deloma zares. Zakaj iz varnostnih razlogov? Treba je vedeti, da smo takrat živeli v obdobju, ko se ne bi čudili, če bi bila ustava ob izidu zaplenjena. Zato je bilo treba dobro razmisliti tudi o naslovu. Odločili smo se, da bomo besedilo poimenovali Gradivo za slovensko ustavo, ne pa Ustava Republike Slovenije, kot smo pravzaprav želeli.

Ključni so seveda vzgibi in motivi, ki so spočeli in spodbudili zamisel o oblikovanju vzorca slovenske ustave, ki je izhajal iz ideje o pravici do samoodločbe s predpostavko o ustrežnejšem demokratičnem družbenem redu, spoštovanju človekovih pravic, o drugačnem gospodarskem sistemu itd. Ti motivi so izhajali iz občutka ne le ogroženosti ampak tudi neke vrste razžaljenosti in prizadetosti zaradi ignorance, s katero se je takratna politika, tudi slovenska, odzivala

na opozorila o vsebini in težnjah predlaganih amandmajev k Ustavi SFRJ, ki so bili oblikovani pozno jeseni 1986, objavljeni pa po novem letu 1987. Zato smo se tako vztrajno in srdito osredotočali na vprašanje posameznikovih in kolektivnih človekovih pravic in zato so se ob nastajanju gradiva skušale udejanjati tudi nekatere filozofske ideje, ki so bile tuje in nesprejemljive za nosilce tedanje oblasti.

Konec leta 1986 je bil oblikovan in v poslan v razpravo obširen predlog sprememb in dopolnil Ustave SFRJ. Ključna usmeritev tega predloga je bila popolna centralizacija Jugoslavije kot odgovor na krizo, v kateri se je le-ta znašla. Februarja 1987 je bila v okviru Društva Slovenskih pisateljev organizirana okrogla miza, na kateri je dr. Bučar zelo temeljito analiziral predlog amandmajev in opozoril na možne pogubne posledice sprejema takega predloga. Sledila je cela vrsta pisnih prispevkov v javnih občilih o pravi vsebini in namerah, povezanih s predlogom amandmajev, ki smo jih pisali tudi nekateri člani društva in strokovnjaki. Šestnajstega marca 1987 smo pripravili javno tribuno o ustavnih spremembah in prispevke s te tribune objavili v brošuri. Želeli smo prepričati takratno slovensko politiko, naj zavrne predlog, ki bi dokončno ukinil vsaj načelno zagotovljeno državnost takrat še Socialistične republike Slovenije in tedaj še priznano pravico do samoodločbe, zapisani v Ustavi iz leta 1974. Toda slovenska politika se je odzvala mlačno in po našem mnenju ni izpolnila pričakovanj, s tem pa ogrozila obstoj in prihodnost našega naroda, jezika, kulture, nacionalnega gospodarstva.

Zato smo se odločili za to nenavadno dejanje in želeli z njim javnosti predstaviti jasno videnje slovenske ustave. Za sodelovanje smo se dogovorili z delovno skupino Slovenskega sociološkega društva za ustavna vprašanja, v okviru katerega so potekala podobna dogajanja (analiza amandmajev, kritika amandmajev in razmislek, kako presekat obstoječo situacijo). Zelo hitro smo se dogovorili za sodelovanje. Gradivo je nastalo v nekakšnem zanosu in evforiji ob številnih večernih sestankih, ki so se zavlekli pozno v noč in pripravi čistopisov do jutra. Vse to je zelo nazorno, s svojega zornega kota, opisal v spominski knjigi Slovencev v srboslaviji pesnik Janez Menart, v svojem referatu pa še bolj natančno opisal Tine Hribar.

Da bi se izognili očitkom o rušenju sistema v imenu idej, nekritično prevzetih od političnega Zahoda in mogoče celo nevarnosti utišanja, smo nekoliko taktično (a ne neiskreno) poudarili navezavo na zgodovinsko izročilo OF. To ne pomeni, da se nanj nismo sklicevali iskreno, smo ga pa toliko bolj poudarjali zato, da bi otopili ost možnih kritik. Pri tem smo izbirali in izpostavljali zlasti tiste točke programa OF, ki so korespondirale zavzemanje za človekove pravice, svoboščine, opozarjale na potrebo, da se slovenski narod spremeni kot aktivni subjekt in tako naprej.

Leta 1988 smo bili nekateri sodelavci dodatno imenovani v ustavno komisijo skupščine SRS kar vse je pripomoglo k nekaterim spremembam tedanje Ustave Republike Slovenije. Tudi k izbrisu pridevnika „socialistična“ in k temu, da se je s spremembami Ustave Republike Slovenije leta 1989 omogočilo ustanavljanje političnih organizacij (ki se sicer še niso smele imenovati stranke), da so lahko sodelovale na volitvah, omogočene pa so bile tudi nekatere spremembe v gospodarskem sistemu.

Dr. Tine HRIBAR

Dvajset let slovenske ustavnosti

Teze za Ustavo Republike Slovenije, ki so bile objavljene v *Gradivu za slovensko ustavo* (Časopis za kritiko znanosti, Ljubljana, april 1988), so izhajale iz predpostavk *Prispevkov za slovenski nacionalni program* (Nova revija, Ljubljana, februar 1987). Zato ustavno strukturo *Tez* lahko razumemo le iz *Prispevkov*; torej prvi del pričujoče razprave namenjam najprej razmerju med njima, nato pa poti od „pisateljske“ do „podvinske“ ustave. V drugem delu bom prikazal skupščinske zaplete konec leta 1990 okoli Osnutka Ustave Republike Slovenije, skoncentrirane predvsem na njeno preambulo oziroma na sintagmo *svetost življenja*. V tretjem delu pa bom, na podlagi primerjalne analize preambule iz *Tez* in preambule iz veljavne *Ustave Republike Slovenije*, pokazal na pomanjkljivosti obstoječe slovenske ustave in na možni nadaljnji razvoj (evro)slovenske ustavnosti.

To seveda pomeni, da se ne bom omejil le na *Teze*; kajti njihov pravi pomen, pomen „pisateljske ustave“, se pokaže šele v vzratnem ogledalu skupščinsko sprejete, tj. obstoječe uradne Ustave Republike Slovenije.

1. Od „Prispevkov“ do „Tez“

Prva odločitev za 57. številko Nove revije, natančneje, za njeno tematiko s *Prispevki za slovenski nacionalni program*, je padla že leta 1985; zato ni vezana ne na *Memorandum* Srbske akademije znanosti in umetnosti iz leta 1986 ne na spremembo ustave SFRJ in ne na razpravo o ustavnih amandmajih od začetka leta 1987 naprej.

Odločitev je imela pravzaprav dve fazi. Prva sega na začetek, druga na konec leta 1985. Na začetku je Peter Kovačič-Peršin izdal številko Revije 2000 z blokom o nacionalnem vprašanju, v katerem smo sodelovali tudi nekateri sodelavci *Nove revije*. Takoj po izidu te številke me je po telefonu poklical Dimitrij Rupel in me za šalo vprašal, ali nameravam prestopiti k drugi reviji in zakaj takšnega bloka nisem pripravil kar za *Novo revijo*; odgovoril sem, deloma tudi v šali, da ni problema, a da se ne bi ponavljali, naj pripravimo kar celo številko o

nacionalni problematiki, takšno, kakršno je pred leti z nacionalno številko *Problemov* pripravil Dušan Pirjevec. Zamisel je obvisela v zraku, krožila le v glavah, dokler konec leta ni prišlo do sestanka novorevijašev z vodilnimi člani *Srbske akademije znanosti in umetnosti* Dobrico Čosičem, Mihajlo Markovičem in Ljubo Tadićem. Ker se z njimi ni dalo dogovoriti o slovenski osamosvojitvi, niti v konfederativni obliki ne, smo se odločili, da uberemo svojo pot, najprej z dejansko pripravo nacionalne številke *Nove revije*.

Ta številka naj bi izšla najkasneje v letu dni, torej v letu 1986. A kot je običajno, nekateri s prispevki zmerom zamujajo; izid se je zato zavlekel do začetka leta 1987 in sovpadel z odlokom jugoslovanske partijske oblasti o spremembi ustave SFRJ. Slovenska reakcija na ta odlok, tako s strani vladajoče ZKS kot civilne družbe, je bila seveda že povezana s *Prispevki za slovenski nacionalni program*, ki jih je podpiralo Slovensko pisateljsko društvo že pod predsednikom Tonetom Partljičem, zlasti pa pod predsednikom Rudijem Šeligom.

Približno v istem času je pri Mohorjevi družbi v Celju izšel tudi „nacionalistični“ zbornik *Na pragu tretjega tisočletja* (1987), ki bi po napovedi moral nositi naslov *Slovenci na pragu tretjega tisočletja*, a se je urednik Jože Strgar ustrašil tega naslova. Tudi ta zbornik bi moral iziti že leta 1986. Zataknilo se je zaradi mojega prispevka *Duhovna prostost Slovencev*, ki ga je urednik dal v pregled škofiji, tako da je prišlo do pregovarjanj, kar je zadevo zavleklo za nekaj mesecev. Tik pred izidom je Strgar (pri njemu doma v Črnučah 19. februarja 1987) organiziral poseben sestanek, na katerem je metropolit dr. Alojzij Šuštar še skušal doseči omilitev mojih kritičnih pogledov na tedanjo partnersko politiko slovenske RKC; a po izidu 57. številke *Nove revije*, do katerega je prišlo prav tedaj, je postalo nadaljnje pogajanje brezpredmetno (že na samem srečanju smo več kot o mojem besedilu za zbornik govorili o *Prispevkih*) in zbornik je nato izšel skupaj z mojim prispevkom, brez zahtevanih popravkov, seveda pa z nesrečno zakasnitvijo.

Skratka -, „slovenski nacionalizem“ je bil v zraku, javnost se je vse bolj navajala na zavračanje jugoslovanstva in na razmišljanja o osamosvojitvi. Mene osebno ustavni amandmaji sploh niso zanimali; razprava o njih se mi je kazala kot izgubljanje časa in zato se je sploh nisem udeleževal. Seveda sem podpiral njihovo zavračanje, se pravi, tudi nastop pesnika Toneta Pavčka, ki je kot delegat v tedanji slovenski skupščini edini glasoval proti amandmajem. Vendar sem že konec marca Jožetu Pučniku, ko je prišel na obisk v Tomišelj in postavil vprašanje, „kaj pa zdaj, po izidu *Prispevkov*“, navedel, da bi bila edina učinkovita naslednja faza sestava „nove“, se pravi, prve zares *slovenske* ustave. „Drži, toda kdo bo pa to naredil?“ je vprašal. „Morda bi bilo najbolje in najmanj vpadljivo, če bi to naredili kar na zakonodajnem ministrstvu, kjer je v službi Ruplova že-

na“, sem odvrnil. Ne vem, s kom vse je Pučnik naprej govoril o takšni zamisli. Stvari so se potem odvijale vsekakor drugače, toda ideja je bila v zraku, začela je delovati. Najprej se je jeseni 1987 za pisanje nove ustave odločilo Društvo slovenskih pisateljev, nato pa še Slovensko sociološko društvo. O tem podrobneje poroča Peter Jambreč v tekstu *Zgodovinski spomin Nove revije in slovenska prihodnost v Evropi* (Nova revija 26(2007)300, str. 60-86).

Tega, da so slovenski pogajalci v Beogradu dosegli sprejemljive kompromise, bržkone niti sami niso verjeli. Nedvomno so videli centralistične grožnje; niso jih mogli spregledati, saj jih je nanje opozarjala slovenska javnost. To, da slovenska avtonomija ne bo okrnjena, pa so zagotavljali, ker so bili preveč prestrašeni, da bi (si) priznali resnico. ZKJ, oprta na JLA, je bila tedaj še preveč močna. Ob teh navedbah pa ne smemo zamolčati dejstva, da se je slovenska politika/oblast tako ali drugače vendarle upirala, kar dokazuje dejstvo, da je odklonila zahtevo zveznega javnega tožilca Miloša Bakića, naj sproži sodni postopek zoper pet avtorjev *Prispevkov*, in sicer v naslednjem zaporedju iz obtožnice: Jože Pučnik, Ivan Urbančič, Spomenka Hribar, Tine Hribar in Marjan Rožanc; zanimivo si je ogledati pasuse, ki jih je tožilec inkriminiral (glej obtožnico z dne 18. 1. 1988, ponatisnjeno v Ampak – Zadeva 57, Nova revija, januar-februar 1994, str. 110-116).

Kot rečeno, za osamosvojitve smo se načeloma odločili takoj po sestanku pri Mraku sredi novembra 1985, na katerem se je izkazalo, da demokratizacija SFRJ zaradi srbskih stališč ne bo možna. Vendar bolj na ravni želja kot pa resničnosti. Ves komunistični, realsocialistični blok, je bil tedaj še premočan. Razmišljali smo o slovenskih ustavnih rešitvah zunaj jugoslovanskih okvirjev, vendar smo dopuščali tudi konfederativno (nikakor pa ne federativno) ureditev. To je pomenilo, kar sem tedaj večkrat poudaril v različnih javnih nastopih, naslednje: tlorisno temeljna mora biti slovenska ustava, ne sme biti derivat zvezne, kot je sedanja in šele na podlagi slovenske ustave, kot temeljnega zakona suverene slovenske nacije (slovenskega naroda z lastno državo), Slovenci kot nacija lahko vstopamo v različne transnacionalne skupnosti, recimo v jugoslovansko oziroma evropsko, na katero smo zares mislili.

a) Teze – „pisateljska ustava“ (april 1988)

V pisanje nove, tj. prve slovenske ustave, izključnostno Ustave Republike Slovenije, sem se polno vključil, ko je do nje zares prišlo, to je po sestanku skupne delovne grupe za ustavni razvoj Slovenskega sociološkega društva in Društva slovenskih pisateljev (DSP) 22. marca 1988. Tedaj smo začeli zelo intenzivno delati, se sestajati skoraj vsak dan (včasih samo v sestavi Peter Jambreč, France Bučar in jaz), tako da smo pisanje ustave in spremnih, utemeljitvenih besedil

končali prej ko v enem mesecu. Za zelo hitri natis v *Časopisu za kritiko znanosti* (v nekaj dneh, kar je bilo nadvse nenavadno za običajno hitrost izdajanja revij), sta poskrbela Igor Bavčar in Janez Janša, tako da je knjižica z naslovom *Gradivo za slovensko ustavo* izšla že 25. aprila 1988. Tudi zaradi te akcije, če ne predvsem zaradi nje, so Janeza Janšo čez mesec dni zaprli; tudi kot nadomestno „spravno daritev“, kot „žrtveno jagnje“ in „grešnega kozla“ obenem, zaradi zavrnitve sprožitve sodnega procesa zoper zgoraj navedene avtorje *Prispevkov za slovenski nacionalni program*, iz katerega so *Teze za ustavo Republike Slovenije* neposredno izhajale.

Vsem na očeh so se pod obnebjem zamisli o slovenski osamosvojitvi začele povezovati vse generacije, od starejših do mlajših, vključno s takšnimi doslej nasprotujočimi se skupinami, kot so bili sodelavci Nove revije, Časopisa za kritiko znanosti in Mladine. To pa je bilo po merilih monopartijske Oblasti ne samo nezaslišano in nedopustno, ampak že tudi prenevarno.

Kot nekdanj Jožeta Pučnika je bilo zdaj Janeza Janšo treba zato zapreti predvsem iz preventivno-zastraševalnih razlogov. Toda tokrat se ni izšlo. Narobe, zaobrnilo se je zoper oblast. V tem kontekstu se pogosto spregleda izredni pomen *Zbora slovenskih kulturnih delavcev* 2. junija 1988, ki ga je za ta dan po naključju že dva tedna prej sklical Svet za kulturo Socialistične zveze delovnega ljudstva. Dan po Janševi aretaciji smo se na Novi reviji zbrali njeni sodelavci in nekateri člani DSP: France Bučar, Spomenka Hribar, Tine Hribar, Boris A. Novak, Jože Snoj, Venko Taufer in Marko Uršič ter formulirali *Izjavo*, v kateri smo med drugim zahtevali, „da Janeza Janšo takoj izpustijo iz pripora“. Naslednji dan sva v preddverju Cankarjevega doma, tik pred začetkom zbora, s Spomenko zbirala še dodatne podpise (eden redkih, ki se ni hotel podpisati, je bil Ciril Zlobec), jih nato skupaj z *Izjavo* izročila predsedniku DSP Rudiju Šeligu, ki jo je prebral ob otvoritvi Zbora, ta pa jo je z aklamacijo več kot petsto rok odločno podprl. Še isti dan je Spomenka *Izjavo* izročila Igorju Bavčarju, vse skupaj pa je omogočilo formiranje Odbora za varstvo človekovih pravic s programom, kakršnega si je zatem zastavil.

V Odboru se novorevijaši nismo silili v ospredje; kot taki sploh nismo nastopali, marveč smo delovali posamično, osebno. Zato je lahko nastal vtis, da kljub prikazani pobudi oz. soustanoviteljstvu Odbora nismo bili od vsega začetka zraven. Novorevijaši naj bi bili zadrti nacionalisti, zato naj bi se za demokracijo kot tako ne zanimali. V tej zvezi naj navedem izjavo Slavoj Žižka iz *Intervjuja* v Mladini: „Spomnite se, kaj je bilo konec osemdesetih let, eksplozija množične energije. Kje so bile takrat kritične mase? Ne pri Novi reviji, ampak v panku in v Odboru (za varstvo človekovih pravic - op.a.). Prvo leto in pol je bil Odbor brez stika z Novo revijo. In če pogledate prve odzive novorevijašev na Bavčarjev Od-

bor, so bili zelo jasni: znotrajpartijska alternativa, ne nasedite na to.“ (Mladina, 12. 07. 2004, str. 39) Dejstva dokazujejo nekaj povsem drugega, saj je bil Odbor za varstvo človekovih pravic v nam znani obliki, tj. pluralistični širini, ustanovljen prav na pobudo *Nove revije*; ta dejstva so razvidna iz dokumentov, ki so objavljeni v julijski, 76. številki *Nove revije* iz leta 1988 in se nanašajo na nastanek Odbora - namreč prek že navedene „novorevijaške“ *Izjave* in njene vsebine:

„Navsezgodaj 31. maja 1988 so organi za notranje zadeve preiskali stanovanje in službeni prostor Janeza Janše, znanega javnega delavca in enega od kandidatov za predsednika ZSMS, ki je tudi predložil program za prenovo te organizacije. Po izjavah uradno povabljenih prič so se uslužbenci UNZ zanimali izključno za besede – zapisane, natipkane, natisnjene. Priči sta vztrajali, da se v zapisniku zapiše, da na nobenem od najdenih in zaseženih papirjev ni bilo oznake: Zaupno!

Po zaslišanju so Janeza Janšo zaprli.

Zvedeli smo, da civilno tožilstvo o dogodku nič ne ve. Sprašujemo se, kdo ga je sprožil in dal zanj ukaz UNZ?

Ali si to dejanje kljub vsem uradnim zanikanjem lahko razlagamo kot začetek aretacij v Sloveniji?

Janez Janša nam je poznan kot pošten in angažiran intelektualac. Njegovo aretacijo občutimo kot akt zastraševanja in torej kot kršitev ene od temeljnih svoboščin: *svobode od strahu*.

Če za aretacijo ne stoji civilno javno tožilstvo, so bile po naši presoji kršene tudi druge pravne norme.

Zaradi ravnanja z Janezom Janšo smo ogorčeni. Utemeljeno smo – človeško in državljansko – zaskrbljeni za naš ustavni red in svobodo javne besede.

Zahtevamo:

1. da Janeza Janšo takoj izpustijo iz pripora;
2. če bo na podlagi zaplenjenih papirjev obtožen, naj se mu omogoči, da se brani s svobode;
3. javno in natančno pojasnilo takega postopanja!”

Izjavo je poleg novorevijašev podpisalo vsaj še petdeset drugih vidnih kulturnikov; med njimi najdemo Milana Apiha, Petra Božiča, Andreja Jemca, Alojza Križmana, Jožeta Mencingerja, Jureta Mikuža, Lojzeta Peterleta, Alenko Puhar, Marjana Pungartnika, Rudija Rizmana, Antona Stresa, Ivana Svetlika in Jožeta Vilfana.

Od kod izhaja Žižkova “nevednost” glede konstituiranja Odbora in njegovih

začetkov sploh, je razvidno iz *Intervjuja* z Igorjem Bavčarjem, predsednikom Odbora, ki smo ga objavili v 77. številki (prvi od sedmih 'črnih številk', izhajajočih v črnini do Janševe izpustitve) *Nove revije*. V tem pogovoru, ki ga je imel z Bavčarjem Gregor Tomc, Bavčar pripoveduje tudi o razcepu med lakanomarksisti pri *Problemih* in "mlajšimi marksisti" pri *Časopisu za kritiko znanosti*, v katerem sta se z Žižkom seveda razšla. Ob tem Bavčar pripomni: "Z Žižkom, ki je bolj zamerljiv, nisem govoril vse do kulturnega mitinga". Namreč mitinga, ki ga je Odbor organiziral šele nekaj dni po svoji ustanovitvi. Torej je Žižek, po njem pa še vrsta drugih novo-levičarjev iz "znotrajpartijske alternative", k Odboru pristopila šele potem, ko smo bili novorevijaši, nosilci "zunajpartijske alternative", že v njem in sicer kot pobudniki in soustanovitelji; na ustanovnih sejah nas Žižek zaradi svoje odsotnosti kajpada ni videl.

Razložek med zunajpartijsko in znotrajpartijsko alternativo sem uvedel, to je prvič označevalno uporabil, v nekem zapisu v študentskem listu *Tribuna* leta 1987. Torej Žižkova izjava iz leta 2004 še zmerom reflektira njegovo tedanjo užaljenost zaradi takšne oznake njihove skupine, obenem pa njegovo mladolevičarsko nereflektiranje dejanske vloge novorevijašev (naju s Spomenko, Franceta Bučarja in še koga, ne pa Dimitrija Rupla in Petra Jambreka, ki se vanj nista vključila) v Odboru. Dejanske vloge, se pravi, postopnega usmerjanja dejavnosti Odbora od zavzemanja zgolj za individualne človekove pravice k zavzemanju za človekove pravice človeka kot pripadnika različnih skupnosti, najprej kajpada naroda, v katerem se je rodil. V skladu z ugotovitvijo Hannah Arendt iz knjige *Izvori totalitarizma*, da nacionalne države lahko obstajajo brez demokracije, demokracija brez nacionalne države pa ne more obstajati. To spoznanje je počasi dozorevalo tudi med pripadniki znotrajpartijske alternative in je nazadnje, ob njihovem izstopu iz ZKS leta 1989, tudi dozorelo. Seveda ne pri vseh.

Čim bolj se je Odbor nagibal k nacionalni osamosvojitvi in k parlamentarni demokraciji (nekateri člani so celo terjali naj postane stranka!), tem več levičarjev različnih naravnosti ga je zapuščalo. Na zadnjem sestanku Odbora v letu 1989 smo bili navzoči še samo Igor Bavčar in Alenka Puhar ter midva s Spomenko. Medtem je Janez Janša že postal podpredsednik Slovenske demokratične zveze kot stranke (ko me je z enega zadnjih sestankov Odbora poklical Rupel in me med sprehajanjem okoli Kersnikove ulice vprašal, kaj menim o tem, da bi vključil Janšo, sem mu brez pomisleka pritrdil). To ni bilo naključje, saj je Janša že pred aretacijo postal sodelavec *Nove revije*.

Za blok *Demokracija in ustavne spremembe* (Nova revija 6, 1987, str. 67-68) je Janša že pol leta pred aretacijo napisal razpravo *Vojaško vprašanje v novi ustavi*, veliko radikalnejšo od razprave *O vprašanju slovenskega jezika v JLA* Veljka Namorša iz 57. številke *Nove revije*, torej iz *Prispevkov*. Uvodoma je zapisal:

“Na oblasti so sile, ki tako ali drugače težijo k centralizaciji. Ta težnja ni opredeljena s preprosto politično opredeljenostjo ljudi na vrhu, temveč jo vzdržuje, hrani in potiska v ospredje želja po ohranitvi oblasti. To oblast lahko sedanje vladajoče strukture ohranijo v svojih rokah samo tako, da preprečijo, da ne bi iz sedanjih demokratičnih teženj prebujajoče se civilne družbe in vedno bolj artikuliranega pritiska javnosti nastala takšna stvarna, materialna sila, ki bi lahko dejansko ogrozila vladajoči položaj edino dovoljene stranke pri nas. To pa lahko dosežejo samo s centralizacijo, na katero v končni fazi pristaja tudi vladajoča struktura v Sloveniji oziroma bi nedvomno pristala, če bi šlo za vprašanje ali-ali.” (str. 1753)

To so stavki, ki so vodili neposredno v aretacijo, skupaj s stavkom iz sklepnega dela Janševe razprave:

“Po drugi strani pa je vojaški vrh ob asistenci mnogih sedaj civilnih politikov spretno vkomponiral v osnutek že tako in tako centralistično orientiranih ustavnih sprememb nekaj določb, ki bi armado napravile za od družbe POPOLNOMA neodvisen subjekt, kar je bil v zgodovini ponavadi zadnji stadij pred zamenjavo kralja z generalom.” (str. 1760)

Ta stališča, prvič objavljena v Novi reviji, tudi pojasnjujejo, zakaj je bil Janša skupaj z Bavčarjem takoj, ko smo ju zaprosili, pripravljen izdati/objaviti *Gradivo za slovensko ustavo* in zakaj je bil Janša le mesec za tem aretiran. Sam sem za 67. številko Nove revije (november 1987) in za navedeni blok napisal razpravo *Civilna družba, pravna država in legitimna oblast*, v kateri sem zapisal:

“Na prehodu v 21. stoletje se nacije povezujejo v večje skupnosti, evropske nacije na primer v evropsko skupnost. S tem se nacije kot nadnarodne državne tvorbe mehčajo, narodi, ki so v nacijah kot Nacijah nasilno potlačeni, od Baskov in Kataloncev do Škotov in Litvancev, pa vse razločneje zahtevajo svojo samostojnost. Ne samo v Evropi, ampak tudi drugod po svetu, zlasti v Aziji. Če je bilo 19. stoletje stoletje Nacij, bo 21. stoletje stoletje narodov. In če smo imeli v 19. stoletju evropsko, pravzaprav srednjeevropsko pomlad narodov, se bomo v 21. stoletju srečali s svetovno pomladjo narodov. S planetarnega vidika prebujenje narodov kot narodov ne spada v minulo, marveč v bodoče stoletje.” (str. 1877)

Razpravo sem sklenil z naslednjo ugotovitvijo:

“Teh tendenc v zveznih ustavnih spremembah ne moremo niti zaslutiti, kaj šele zaslediti. Zato nima nikakršnega pomena, da bi se spuščali v posamezne ‘spreminjevalne’ formulacije. To, kar na zvezni ravni velja za nacionalno vprašanje, velja v okviru slovenskih ustavnih sprememb

za vprašanje demokracije. Medtem ko so v zveznih ustavnih spremembah povsem jasne težnje po omejevanju samostojnosti slovenskega naroda in njegove nacionalne suverenosti, v slovenskih ustavnih spremembah zastoj iščemo predloge o *prehodu*, ki nam edini lahko omogoči enakopravno vključitev v evropsko skupnost narodov 3. tisočletja. To bi bil seveda prehod od monopartijske nadooblasti k legitimni oblasti, pravni državi in civilni družbi.

Obstoječih ustavnih sprememb ne potrebujemo. Potrebujemo spremembo predpostavk sedanjih ustavnih sprememb, se pravi, tudi spremembo predpostavk, temeljnih določil sedanje ustave. Kajti spreminjanje ustave na ravni njenih postavk ni nič drugega kot utrjevanje predpostavk obstoječega kontracivilnega, mimopravnega in - z vidika naravnega prava oziroma človekovih pravic – ilegitemnega stanja. Pred nami je konstitucija ustave, ki bo izhajala iz moderne civilne družbe in bo hkrati že vsebovala tudi elemente postmoderne politične strukture.” (str. 1878)

V mislih sem imel seveda *Ustavo Republike Slovenije*, ki je čez pol leta nato v resnici izšla, četudi le v obliki *Tez*. V tej zvezi velja omeniti, da smo v 78. številki *Nove revije* (oktober 1988) ponatisnili tedaj že razprodane *Teze iz Časopisa za kritiko znanosti*, in sicer v uvodnem bloku *Ustava*, v katerem smo obenem objavili že tudi vsejugoslovansko razpravo o *Tezah*, razpravo s prispevki Vojislava Koštunice, Zorana Đinđića, Kosta Čavoškega, Nebojša Popova in Vladimirja Šeksa, poleg avtorjev Franceta Bučarja, Petra Jambreka in mene, ki sem pripravil tekst z naslovom *Komparativna analiza “Tez za Ustavo Republike Slovenije” in srbskih “Predpostavk in načel ustavnih sprememb”*, v njem pa sem se spopadel predvsem s psevdodemokracijskim, na videz pa ultrademokracijskim načelom ‘en človek – en glas’.

b) Pot do “Demosove ustave” (april 1990)

V času po izidu *Tez* in ustanovitvi *Odbora* je imel izredno veliko vlogo (pri neudeleženih piscih, Jambreku in še nekaterih, zanemarjeno) tudi 2. sklic *Zbora slovenskih kulturnih delavcev* 15. in 16. novembra 1988 pod naslovom *Suverenost slovenskega naroda*, na katerem je z referati ali v diskusiji nastopilo več kot 100 udeležencev. Udeležil se ga je tudi predsednik predsedstva SRS Janez Stanovnik in v polemiki z Ernestom Petričem, v kateri se je očitno oprl na teze mojega že prej prebranega referata, odločno zagovarjal nezamegljeni pojem suverenosti: “Suverenost je približno tako kot nosečnost. Ne morete biti samo malo noseči. Ali je ali je ni.” (str. 137. zbornika z *Zbora*)

Sam sem svoj referat *Slovenska suverenost*, v katerem sem izhajal tako iz

teksta *Slovenska državnost* (v njem sem prvi definiral nacijo kot narod z državo) iz 57. št. kot iz teksta *Civilna družba, pravna država in legitimna oblast* (v njem sem legitimno oblast vezal na parlamentarno demokracijo, na njiju pravno državo in nanjo civilno družbo, ki je torej v resnici ni, dokler ni pravne države in legitimne, na svobodnih volitvah izvoljene oblasti), začel z naslednjimi odstavki:

“Temeljna prvina suverenosti je državnost. Šele narod, ki ima svojo državo, je suveren narod. Je narod, ki je postal nacija v modernem pomenu besede. Slovenska suverenost je torej slovenska nacionalna suverenost, suverenost slovenske državnosti. Če to ni, potem se za besedo suverenost skriva nekaj drugega. In tedaj nam ta beseda služi kot slepilo ali pa se z njo slepimo sami. Mi sami, se pravi Slovenci. Slepimo se pa, brž ko pristanemo na to, da je suverenost nekaj odtujljivega.

Tako govorimo na primer o prenosu suverenosti. Suverenosti se ne da prenesti. Transfer, prenos suverenosti je isto kot pokop suverenosti. Prenesena suverenost ni več suverenost. Zato prenos slovenske suverenosti na nekaj ali nekoga zunaj slovenske države ni nič drugega kot izdaja slovenskega naroda. Kolikor gre za zavestni prenos, zavestna izdaja. Vendar ohranjanje suverenosti ne pomeni avtarktičnosti. Avtarktičnosti se država izogne tako, da se odpre navzven. Da naveže stike z drugimi državami in ob tem del lastnih pristojnosti prenese, suvereno prenese na meddržavne ustanove in organizacije. Ob takšnem suverenem prenosu pristojnosti ne pride do nikakršne okrnitve suverenosti. Narobe. Suverenost dobi s tem meddržavno oziroma mednarodno potrditev.

Gre torej za razliko med prenosom suverenosti in suverenim prenosom. V čem je razlika med tema dvema prenosoma? Prenos suverenosti je nepovraten in prav zato pomeni izdajo. Suvereni prenos pa je prenos do odpoklica. Je prenos, nad katerim oblasti nimajo drugi, marveč je v mojih, naših rokah.

Formalna, se pravi bistvena prvina vsake države je ustava. Brez ustave bi bila državnost neke države brezoblična. Je v resnici sploh ne bi bilo. Problem Slovencev je v tem, da ustavo sicer imamo, a je hkrati tudi nimamo. Imamo ustavo, a to ni naša lastna ustava. Ustava Socialistične republike Slovenije je namreč izvedena ustava. Slovenska državnost je po zvezni ustavi, po ustavi SFRJ odmerjena državnost. Ker ima primat zvezna ustava, njena določila vnaprej omejujejo slovensko nacionalno suverenost. Zaradi teh določil je slovenska suverenost omejena suverenost. Omejena zaradi določil, kot so določila o privilegiranem položaju

ZKJ, določilo o izjemni vlogi JLA, itn.

Predlog omejenosti slovenske suverenosti ne zmanjšuje, ampak jo povečuje.” (str. 90)

Na koncu referata sem se vprašal, kaj narediti z oblastjo na slovenskem, ki noče postati slovenska oblast. Ki blokira referendum o ustavnih spremembah in ki noče (v mislih sem imel napade na posvetovanju Marksističnega centra ZKS, zlasti napad Toneta Jerovška na ustavo iz *Tez* kot na buržoazno ustavo 19. stoletja) nove ustave kot avtonomne postave slovenske nacionalne suverenosti:

“Ostane nam civilna neposlušnost, nenasilna oblika državljske nepokorščine. Katera oblika civilne neposlušnosti je najbolj razvidna? To je bojkot volitev.” (str. 93)

Pod pritiski *Odbora* in z njim spodbujenega družbenega gibanja je oblast po skoraj letu dni konfrontacij popustila in septembra 1989 vnesla v obstoječo ustavo določilo o pravici slovenskega naroda do samoodločbe, vključno s pravico do odcepitve, določila slovensko himno in pristala nazadnje na svobodne volitve. Delovanje Odbora za varstvo človekovih pravic, bolj ali manj reflektirano oprto na *Teze za slovensko ustavo*, je bilo od vsega začetka, četudi se vsi njegovi člani tega niso zavedali, dvovalentno: naravnano v vzpostavitev parlamentarne demokracije in v nacionalno samovzpostavitev, v vzpostavitev slovenskega naroda kot nacije, kot naroda z lastno državo. Navsezadnje je to izhajalo že iz preambule *Tez*:

“Zavedajoč se svetosti življenja in človekovega dostojanstva; izhajajoč iz:

- temeljnih človekovih pravic in državljskih svoboščin,
 - temeljne pravice vsakega naroda do samoodločbe,
 - temeljnega zgodovinskega dejstva, da smo Slovenci z lastnimi močmi izoblikovali svojo narodno samobitnost in uveljavili svojo državnost; z namenom, da ob spoštovanju dediščine slovenskega naroda zagotovimo kulturni, ekonomski, politični in socialni razvoj Slovenije,
- sprejemamo naslednjo Ustavo Republike Slovenije.”

Iz razporeda tem preambule je razvidno, da nikakor ne drži običajni levičarski očitek o primatu nacionalizma. Ustavna preambula vsebuje vse tri glavne cilje Nove revije, od njenega izhajanja naprej in to natančno v zapisanem zaporedju: na prvem mestu sta svetost življenja in človekovo dostojanstvo kot predpostavki *prostosti duha*, na drugem mestu so človekove pravice in državljske svoboščine kot predpostavka *demokracije* in šele na tretjem mestu so temeljne pravice vsakega naroda do samoodločbe kot predpostavka vzpostavitve *nacionalne suverenosti*. Zato je bilo tudi povsem logično, da je Igor Bavčar ob koncu

Odbora postal leta 1989 predsedujoči Zbora za ustavo.

Oblastniške atake *Prispevkov* in *Tez* niso diskvalificirale, marveč reklamirale. Tako kakor zatem zapor Janše zaradi delovanja Bavčarjega odbora Slovencev ni prestrašil, marveč jih je mobiliziral. In to prav na izhodiščih *Tez za ustavo Republike Slovenije*: z varstvom temeljnih človekovih pravic, ki so ga predpostavljale, s polno, ne pa omejeno suverenostjo slovenskega naroda, ki so jo napovedale. Vrh te mobilizacije je bil dosežen s sprejetjem *Majniške deklaracije 1989*, ki je nastala na podlagi preambule *Tez za Ustavo Republike Slovenije*, preambule “pisateljske ustave”, zato smo zadnjo redakcijo deklaracije tudi opravili na Društvu pisateljev Slovenije, na zborovanju Odbora za varstvo človekovih pravic na Kongresnem trgu pa jo je prebral pesnik Tone Pavček, sicer predsednik Društva pred Tonetom Partljičem. Zborovanje je potekalo pod okriljem mladinske organizacije, saj “Bavčarjev odbor” kot tak ni dobil policijskega dovoljenja zanj.

Na tej točki, točki razglasa deklaracije o slovenski osamosvojitvi, je “Bavčarjev odbor” kot Odbor za varstvo človekovih pravic, torej kot civilno družbena postavitev, stopil najdlje v smeri realizacije *Tez* in s tem tudi v smeri politizacije. Korak najprej bi bil, če bi se spremenil v stranko. Tega člani Odbora nismo želeli. Ne samo zaradi pojavov, kakršen je bil ta, da so marksomanski levičarji bolj ali manj potihoma izstopali iz Odbora zaradi njegove dodatne, osamosvojitvene naravnosti. Predvsem zaradi tega ne, ker nismo hoteli, da bi iz njega nastala nekakšna nova, stranke že vnaprej odpravljajoča organizacija, podobna obstoječi Socialistični zvezi delovnega ljudstva.

Zato smo Odbor naravnali v drugo smer. Ko po izpustitvi Janše ta ni imel več svojih izvornih zadolžitev in nalog, smo ga približali *Tezam* kot takim in ga tako vpeli v proces slovenske osamosvojitvene avtokonstitucije. Sprejeli smo pobudo za ustanovitev Zbora za ustavo, katerega ključni rezultat je bila uvedba političnega pluralizma z Zakonom o političnem združevanju, kontinuiteto s *Tezami* in *Odborom* pa smo si zagotovili s tem, da smo po uvodnih taktih Jožefa Školča za “predsednika” (znova) predlagali Igorja Bavčarja. Na vabilu oz. obvestilu, ki ga je Igor Bavčar kot predsedujoči vsebinsko prenovljenega Zbora za ustavo podpisal 9. januarja 1990 in je dokaz nove povezanosti med “pozicijo” in “opozicijo” (v narekovajih, ker so bile pluralistične parlamentarne volitve šele v pripravi), je zapisano:

“Obveščam vas, da je koordinacija Zbora za ustavo sklenila predlagati predstavnike Zbora za ustavo v komisiji Skupščine SR Slovenije za ustavna vprašanja. Za predstavnike Zbora za ustavo so bili predlagani naslednji kandidati: France Bučar, Anton Perenič, Ivan Svetlik, Marjan Pavčnik, Matevž Krivic, Lovro Šturm, Peter Jambreč, Ivan Kranjc, Dani-

lo Turk, Jože Mencinger, Vladimir Simič, Tine Hribar, Alojz Snoj, Tone Peršak in Jožef Školč.”

Skoraj polovica navedenih imen so avtorji *Tez*, dodatna četrtnina imen so člani *Odbora*, le četrtnino pa tvorijo “nova” imena. Kljub temu do pravega sodelovanja v okviru skupščine ni prišlo, saj komunisti za takšno sodelovanje še niso bili pripravljeni, tudi dozoreli še ne. Zato smo se osredotočili na sam Zbor za ustavo in v Demokraciji, časopisu Demosa, tik pred volitvami (10. aprila 1990) objavili *Delovni osnutek nove slovenske ustave*. Delo skupine v sestavi Tine Hribar, Jože Menciger, Ivan Svetlik, Janez Šmidovnik, Boris Gaberščik in Anton Perenič sta koordinirala France Bučar in Peter Jambrej, ki sta bila že tudi koordinatorja “pisateljske ustave”, tj. *Tez*. Zato je razumljivo, da smo jih v “Demosovi ustavi” skoraj v celoti upoštevali, jih dopolnili in razčlenili na 164 členov, kolikor jih je imela potem tudi “podvinska ustava”, ki smo jo sestavili konec avgusta in je nato postala uradni skupščinski *Osnutek Ustave Republike Slovenije*. Ustavno pravni tloris nove, samostojne Slovenije kot suverene države slovenskega naroda, je bil postavljen.

Vzporedno so se po črtanju določbe o vodilni vlogi ZKS iz obstoječe slovenske ustave začele oblikovati in ustanavljati politične stranke in sprejet je bil datum parlamentarnih in predsedniških volitev, na katerih sta zmagala Demos pod vodstvom Jožeta Pučnika in Milan Kučan. Predsednik skupščine, s tem pa tudi predsednik njene ustavne komisije, je postal France Bučar, ki si je za prvo in najpomembnejšo nalogo zadal prav sprejetje prve prave slovenske ustave. Julija smo pripravili spravno slovesnost za po vojni pomorjenimi v Kočevskem Rogu, za katero smo kulturni program, skupaj z vodstvom *Nove slovenske zaveze*, sestavili na *Novi reviji*, osrednja govornika pa sta bila, med njima je predhodno posredovala Spomenka, slovenski metropolit nadškof Alojzij Šuštar in predsednik Republike Slovenije Milan Kučan. S tem je bila eksplicirana in verificirana slovenska enotnost, ki se je na povsem nov in nekdanjo slovensko razkladnost presegajoči način, postopoma oblikovala od leta 1987 naprej.

Ta enotnost je zrasla iz spoznanja, da nasilje v politiki ni sprejemljivo. Da se ga moramo na daleč in za vsako ceno izogniti. Medtem ko je leta 1945 zagospodovalo revolucionarno nasilje, ki se je s partijsko-policijsko-sodniškim terorjem zmerom znova utrjevalo tja do osemdesetih let, po smrti diktatorja Tita v slovenski politiki prevlada spoznanje, da nasilje ni nekaj dobrega. Tudi ne kot sredstvo, ki naj bi bilo potrebno pri uveljavljanju Dobrega. To spoznanje se je utrdilo najprej med nami, oporečniki komunizma, potem pa tudi med vladajočimi komunisti. Zato smo se od osemdesetih let naprej obnašali kot oporečniki, nismo pa bili disidenti v dobesednem pomenu; ker tudi nismo mogli biti, saj bi to lahko postali le, če bi nas, npr. ob izidu 57. številke *Nove revije*, zaprli. To se ni

zgodilo. Se pravi, da je med nami in režimskimi ljudmi obstajalo tiho soglasje, da vsakemu od nas na obeh straneh pripada človekovo dostojanstvo; zato smo se kljub ostrim nasprotjem, kljub polemičnim soočanjem in medsebojnim očitkom, oboji gibali v mejah osnovne etične odgovornosti in moralne dostojnosti. Kljub nasprotnim zahtevam s strani komunistov boljševiskega tipa in katolikov klerikalnega tipa.

Zadnja žrtev revolucionarnega nasilja je bil prav Janez Janša; toda žrtev, za katero so tako nosilci kot nasprotniki obstoječega režima vedeli, da je izsiljena. Ne da bi bil Janša nedolžen. Vendar pa ga oblast zaradi tistega, za kar se je v konfliktu z oblastniki zavzemal, ne bi smela, če bi upoštevala temeljne človekove pravice, vtakniti v zapor. To se je vedelo. To je vedela tudi slovenska oblast; ne pa Oblast na Slovenskem, ki je bila faktično, kljub drugačnim proklamacijam, nad slovensko oblastjo- oblastjo ne samo z omejeno suverenostjo, marveč, ko je šlo zares (ko se je odločalo o izrednem stanju) "oblastjo" brez suverenosti. Tako brez, da v vojaškem procesu zoper Janšo niti uporabe slovenščine ni mogla izprositi, kaj šele ukazati. V Odboru za varstvo človekovih pravic smo se tega zavedali. Zato od slovenske oblasti, potem ko nam je postalo jasno, da ni sposobna slediti naši zahtevi, naj se vendar že obnaša kot (suverena) oblast, nismo terjali drugega kakor to, naj prizna svojo nemoč in nam pusti, da sami zberemo vse slovenske moči in jih strnemo v odpor zoper jugoslovansko partijsko oziroma armijsko nadoblast. Pustili so nam, a ne takoj ali naenkrat, marveč tako, da so korak za korakom popuščali pred našimi zahtevami po unavzočenju temeljnih človekovih pravic in državljanskih svoboščin, nazadnje tudi pred našo zahtevo po slovenski osamosvojitvi.

S tem, ko slovenska oblast ni pristala ne na aretacijo nekaterih avtorjev *Prispevkov* ne na likvidacijo *Odbora*, je sostkala tisto osnovno mrežo zaupanja, ki nam je nato omogočilo dogovarjanje z njo. To je sporazumevanje o ključnih vprašanih demokracije kot parlamentarne demokracije in o slovenski samostojnosti kot nacionalni suverenosti. In čeprav sta bila Kučan in Pučnik v času volitev huda nasprotnika je dejstvo, da Pučnik in Kučan drug drugega nista imela ne za političnega ne za osebnega sovražnika, omogočilo končno soglasje, končni medstrankarski sporazum o plebiscitu. Vmes pa se je kot nujni, nezaobidljivi pogoj tiste slovenske enotnosti, ki je omogočila osamosvojitve, našo avtokonstitucijo kot nacije, kljub vsem nasprotovanjem z leve in desne, dogodil akt narodne sprave. Le simbolne, toda za začetek je bilo to dovolj- namreč kot akt nove, pozitivne orientacije večine političnih sil oziroma skupin v Sloveniji.

Pod komunistično vladavino je oblast vsakemu oporečniku zmeraj znova oponesla, da je zmožen le negativne kritike, ni pa sposoben nastopiti s pozitivnim programom. To je bil seveda povsem sprevržen, docela ciničen očitek,

saj bi bil vsak pozitivno formuliran program s strani Partije takoj proglašen za sovražno dejanje, za dokaz, da je razredni sovražnik znova na delu. Od te formule je Zveza komunistov Slovenije najprej odstopila (faktično, verbalno še vedno ne) prav ob *Prispevkih za slovenski nacionalni program* in ob *Tezah za Ustavo Republike Slovenije*. Le odstopila pomeni, da ni nastopila z običajnimi represivnimi ukrepi. Tako se je obnašala tudi v odnosu do *Odbora za varstvo človekovih pravic*. Zato se je v Sloveniji postopoma lahko oblikovala posebna vrsta enotnosti: najprej kajpada enotnost 's pridržki', torej s preostanki ideološko-razredne, boljševiške negativitete v sebi. Ob vseslovenskem skupnem cerkveno-kulturno-državnem dejanju v Rogu pa se je enotnost prevesila, in sicer je vzniknila enotnost 's presežkom', s spravno pozitiviteto v sebi.

c) "Podvinska ustava" (avgust 1990)

Pod vplivom vzpostavljanja pra-vrednot, ki jih danes poznamo pod imenom vrednote svetovnega etosa in smo jih pri *Novi reviji* vztrajno zagovarjali že od začetka osemdesetih let naprej, se je začela širiti nova duhovna atmosfera na Slovenskem. Do teh vrednot, med katerimi so ključne svetost življenja, posvečenost mrtvih, človekovo dostojanstvo in zlato pravilo, smo se dokopali prek Kocbekovih konceptov "svete jeze" in "blažene krivde" ter Pirjevčevih konceptov "svete žrtve" in "ljubezni za nič", povzetih v spisu *Krivda in greh* (1983) Spomenke Hribar. Oporo smo po eni plati dobili v Heideggrovem filozofskem konceptu "pustiti biti", po drugi plati pa v izvornem krščanstvu, katerega odmev, čeprav zelo šibak, se je ohranil tudi v slovenskem katolicizmu. Ko je slovenski komunizem na te vrednote, ki smo jih zapisali tudi v preambulo *Tez* in *Delovnega osnutka Ustave Republike Slovenije*, vsaj pogojno pristal, se je, čeprav ne povsem zavestno, v bistvu odpovedal samemu sebi, se pravi, ideologemoma "razredni boj" in "razredno sovraštvo". S tem pa tudi tistemu, s čimer je med okupacijo povzročil slovensko državljansko, bratomorno vojno, po okupaciji pa opravičeval svoj revolucionarni teror. Brez preloma na Rogu julija 1990, brez radikalnega premika od sovraštva k spravi, nikakor ne bi moglo priti do tiste enotnosti, ki je konec leta 1990 ponesla osamosvojitveni plebiscit.

Vendar sprejemanje ustave ni šlo po predvideni poti; razglasitev, ki naj bi se po dogovoru pri Bučarju v Bohinju 1. maja 1990 zgodila najkasneje konec leta, takoj po potrditvenem referendumu 23. decembra 1990, se je po sicer izredno hitrem oblikovanju "podvinske ustave" konec avgusta 1990 postopoma vse bolj odmikala. Glavni razlog so bila nesoglasja okoli preambule, ki je skozi vse osnutke od *Tez* naprej ostala nespremenjena skupaj z najbolj spornim začetkom "Zavedajoč se svetosti življenja...". Najprej se je zataknilo že na predsedstvu, ki je poldrugi mesec (od konca maja do srede julija 1990) pripravljalo Predlog

o začetku postopka za sprejem Ustave Republike Slovenije. V ta namen je organiziralo nekaj posvetovanj na podlagi "Demosove ustave"; na posvetu o preambuli je Milan Kučan ob "pravni podpori" Ribariča že nastopil zoper omembo "svetosti življenja" v preambuli. Zato se je odstavek o preambuli v *Predlogu* nazadnje glasil:

"Na začetku velja zapisati uvodno besedilo, ki naj uvede normativni del ter ga legitimira na osnovi temeljnih socialnih in kulturnih vrednot, ustavne tradicije in novih znamenj časa. Izhaja naj iz sodobnega razumevanja življenja, po katerem človek ni gospodar, marveč dedič življenja. Pomeni tudi, da imajo človekove pravice svoje naravne meje ter da varstvo naravnega okolja in kulturne dediščine ni le državljanska pravica, ampak tudi dolžnost vseh in vsakogar. Na ravni posameznika se sodobno razumevanje življenja izraža skozi dostojanstvo človeka kot naravnega, družbenega in duhovnega bitja. Ustava naj izhaja iz tudi iz temeljnih pravic in svoboščin, temeljne pravice naroda do samoodločbe in iz dejstva, da smo Slovenci z lastnimi močmi izoblikovali svojo narodno samobitnost in uveljavili svojo državnost." (Peter Jambrek, *Ustavna demokracija*, str. 397)

Odstavek povzema od stavka do stavka mojo preambulo iz "pisateljske ustave" in njeno filozofsko utemeljitev, izpušča pa ključno uvodno sintagmo "svetost življenja". Zanimive so zadnje tri besede odstavka, ki pričajo, da sestavljalci odstavka tudi na tej točki niso povsem razumeli mojega besedila. Kajti besede "uveljavili svojo državnost" se ne nanašajo na že doseženo dejstvo, saj predstavljajo pomensko povratno zanko, se pravi, začele naj bi zares veljati šele v trenutku razglasitve nove ustave, torej ustavnopravne slovenske državne suverenosti. Razen v vseskozi isti preambuli, tega preskoka iz nedržavnosti v državnost ne navajata ne "pisateljska ustava", ki se sklene z besedilom pod naslovom Občina, ne "Demosova ustava", ki se sklene z besedilom pod naslovom Ustavno varstvo; šele v "podvinski ustavi" se 164. člen, ki se ne ujema s 164. členom "Demosove ustave", začne z besedami: "Z razglasitvijo te ustave postane Slovenija samostojna država...", kar povratno verificira besede "uveljavili svojo državnost" iz tedaj še zmerom iste *Preambule*.

Kljub razhajanju z Milanom Kučanom in kljub temu, da sta predlog Predsedstva sooblikovala Peter Jambrek in Lojze Ude kot koordinatorja pri pisanju predloga, sem v Podvinu uspel ponovno uveljaviti zapis Preambule v nespremenjeni obliki. Tako je prišla že več ko dve leti oblikovana Preambula tudi v uradni skupščinski Osnutek Ustave Republike Slovenije, toda zdaj so proti svetosti življenja nastopili "liberalni demokrati" in "krščanski demokrati", povsem nepričakovano pa tudi "zeleni", med katerimi je bil najbolj zadržt

nasprotnik Leo Šešerko.¹ Ključna pa je bila intervencija katoliške cerkvene hierarhije, ki je prek Antona Stresa² kot predsednika Komisije za pravičnost in mir v posebnem pismu, naslovljenem na vse župnike, tudi zavrnila "svetost življenja", in sicer s prestižno klavzulo, da to ni njihova svetost življenja, marveč svetost življenja iz nekega drugega, nekatoliškega kroga.

2. Skupščinski zapleti z osnutkom Ustave Republike Slovenije³

Anton Stres je v intervjuju *Ni vse enako dobro ali enako slabo. Ne strinjam se s tem, da je več resnic* (Dejan Pušenjak, Delo-Sobotna priloga 22.12. 2007, str. 6-8) na navedbo, da je, če izhajamo iz trditev Tineta Hribarja, prav on na začetku devetdesetih let znova vpeljal "kulturni boj v Sloveniji z zahtevo po ločitvi duhov", odgovoril:

"To večkrat ponavlja. Mislim, da vem, kam meri. Šlo je za debato o tem, ali naj v preambulo slovenske ustave pride izraz svetost življenja.

1 Danes je ime Lea Šešerka skoraj povsem izginilo iz javnosti. Tudi pred zmago Demosa je bilo skoraj neznano. Tik pred prvimi svobodnimi in poštenimi volitvami aprila 1990 je Šešerko vstopil v stranko "zelenih", se prebil v njeno vodstvo in se skupaj s stranko vključil v Demos. Po zmagi Demosa je zaradi relativne teže "zelenih" uspel izsiliti svoje imenovanje za podpredsednika prereltotve vlade, obenem pa tudi za člana skupščinske komisije, v kateri si je kot poslanec izbral vodenje prav podkomisije za preambulo. V njej pa je vseskozi ostro nastopal zoper sintagmo svetost življenja v njej, v popolnem nasprotju s siceršnjo ideologijo "zelenih". Kako je lahko prišlo do tega? Šešerko je postal docent na tedanji Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo (sedanji Fakulteti za družbene vede) po moji odstranitvi iz pedagoškega procesa, namreč po sklepu oz. nalogu CK ZKS. Bil je torej preverjen partijski kader, kar je dodatno potrdil s tem, da je postal tudi vodja varnostno obveščevalnega odbora "Nič nas ne sme presenetiti" na fakulteti. Še leta 1989 je ob predstavitvi knjige Slovenska državnost na fakulteti to mojo knjigo, na katero sem oprl svoje sodelovanje pri pisanju "pisateljske ustave", napadel kot knjigo, po kateri naj bi Slovenija postala "čošeskova" Romunija, če bi se uveljavila njena izhodišča. Potem pa je 1. decembra 1989 v slovenski politiki prišlo do obrata. Ministrstvo za notranje zadeve je prepovedalo "srbski miting Resnice" v Ljubljani, začelo se je obnašati v smislu slovenske nacionalne zavednosti, služba državne varnosti (bivša Udba) pa je začela prek nekaterih svojih sodelavcev nastopati že kar nacionalistično. Tedaj je tudi Šešerko – ob splošnem presenečenju vseh, ki smo ga poznali – napadel Miloševića in začel skupaj z nekaterimi drugimi znanimi ultrakomunisti iz "zelenih" podpirati Demos. Iz več razlogov jih nismo mogli zavriniti, toda obenem smo si nakopali za vrat skupino, za katero nismo nikoli vedeli, kaj lahko pričakujemo od nje in kdaj nam utegne s svojih nekdanjih pozicij skočiti v hrbet. Kakor nam je skočil Šešerko s svojim vodenjem ustavne podskupine za preambulo. Skupaj z Antonom Stresom sta povzročila, čeprav neodvisno drug od drugega, da se je ustavna razprava začela podaljševati v nedogled, tako da se je bilo v zvezi z osamosvojitvijo navsezadnje treba zateči k plebiscitu.

2 Tudi Anton Stres je bil član ustavne podkomisije za preambulo; v tej vlogi tudi potem, ko je odstopil od svojega izrecnega zavračanja svetosti življenja, ni nič naredil, da bi ta vendarle ostala v preambuli. Sicer pa že Majniške deklaracije ni podprl, marveč je sodeloval pri pisanju režimske Temeljne listine, vse v čast in slavo RKC.

3 Leta 2001 je v treh zvezkih izšel izbor gradiv Komisije za ustavna vprašanja (1990-1991) z naslovom *Nastajanje slovenske ustave I-III* (urednika dr. Miro Cerar in Gorazd Perenič, Državni zbor Republike Slovenije), ki pa žal ne vsebuje začetnih ključnih diskusij iz leta 1990; od strani 233 naprej je v poglavju *Preambula na nekaj straneh podan le sklepni del razprave s prvo datacijo 22. 5. 1991.*

Tedaj sem v nekem predavanju na teološki fakulteti, ki sem ga imel za krščanske intelektualce, problematiziral izraz svetost življenja. Takoj bi bil za izraz svetost človeškega življenja, denimo, svetost življenja nasploh pa se mi je zdelo problematična. Za tisto predavanje sem si nekaj papirjev napisal koncept in po predavanju je nekdo pristopil k meni in vprašal, ali lahko dobi te papirje, in sem mu jih dal. Po tem so ti fokokopirani ali prepisani papirji začeli krožiti med ljudmi. To seveda niso bili nikakršni tajni dokumenti ali kaj podobnega. Kak teden po tistem predavanju sem svoje zapiske temeljito predelal in v *Družini* objavil tekst z naslovom *Moralni problemi na robu slovenske ustave*.

Gospod Hribar je najprej dobil v roke tisti tekst, ki je krožil med ljudmi, in bil je zelo razočaran nad njim. Napisal je zaskrbljeno pismo nadškofu Šuštarju. Preden pa je svoje pismo odposlal, je dobil v roke *Družino* in tam je isti tekst našel v novi verziji. Ta objavljena verzija, za katero seveda veliko bolj stojim kot za zapiski koncepta za predavanje, pa se je gospodu Hribarju zdela bolj sprejemljiva. Dolgo pismo nadškofu Šuštarju je napisal 20. novembra 1990, na koncu tega pisma pa je dodal pripis 22. novembra istega leta: *Ker sem moral napraviti kopiji, sem se na srečo zamudil z oddajo pisma, tako da sem medtem že pregledal zadnjo številko Družine s priložo izpopolnjenega Stresovega besedila, v katerem se 19. odstavek končuje z naslednjo mislijo: **Kolikor pa bi se velika večina naših državljanov vendarle zedinila okrog besedne zveze (svetost življenja-op. av.) in bi jo razumela kot poziv k spoštovanju sočloveka in odgovornemu ravnanju z naravo, ni nobenega razloga, da bi kristjani tako razumljeni svetosti življenja nasprotovali.*** To je povsem drug ton, ki me pomirja in mi daje nova upanja.”

Res; v zraku bi obviselo le vprašanje, zakaj je Stres sploh začel sovražno kampanjo zoper *svetost življenja*, saj od vsega začetka ni imela drugega pomena od tega, kakor ga je Stres razložil in ki da mu sploh ni nasprotoval; še več, celo zavzel naj bi se zanj, če bi bila za to “velika večina”. Vendar se v resnici ni in zato je njegovo nadaljnje izvajanje zavajajoče:

“Na podlagi takega zaključka pisma, ki mi ga je poslal v vednost, sem menil, da je zadeva zaključena. Šele nekaj let po tem je gospod Hribar začel prikazovati stvari tako kakor danes. Menim, da mi dela krivico, a proti temu pač ne morem nič.

Imam pravico ne strinjati se z določenim stališčem in to tudi povedati in zaradi tega še nisem zastopnik ločitve duhov.”

Sklep je silogistično samoumeven, le v nasprotju s poprej povedanim, saj je po vsem navedenem očitno, da je Stres terjal pravico do nestrinjanja z nečim,

s čimer se je navsezadnje strinjal, kar pa je čisto protislovje. Poleg tega ni res, da bi jaz šele nekaj let po tem (po 20. novembru 1990) začel prikazovati stvari tako kakor danes. V manj ko letu dni (oktobra 1991) sem v spisu *Začetek in konec Demosa* (Nova revija, št. 116) stvari tudi javnosti pokazal v pravi luči. To se je zgodilo torej tik pred sprejetjem Ustave Republike Slovenije (23. decembra 1991), ko sem že vedel, da "svetosti življenja" ne bo v njeni preambuli in sem ugotovil, da je šlo pri Stresu najprej za napad v stilu kulturnega boja, nato pa za potegavščino, za navidezno prekinitev ločevanja duhov na Slovenskem. Navidezno, kajti kljub Stresovemu naknadnemu verbalnemu zavzetju za "svetost življenja", ta realno ni naredil ničesar, da bi bile negativne posledice njegovega prvotnega besedila odpravljene.

Krščanska demokracija s Peterletom na čelu je do konca vztrajala, da "svetost življenja" ne spada v preambulo; iz ustavnega teksta je torej izrinila to sintagmo, z njo vred pa še "dostojanstvo človeka", na katero se zdaj RKC tudi tako rada sklicuje. Tudi, kajti tudi "svetost življenja" je, ko jo je papež Janez Pavel II. sredi devetdesetih let spravil v obtok, nenadoma postala nadvse priljubljen slogan med slovenskimi katoličani. Ko navajam, kako je predvsem krivda Antona Stresa, da "svetosti življenja" in "dostojanstva človeka" nimamo v preambuli slovenske ustave, mu torej ne delam nikakršne krivice. Čas bi že bil, da si resno izpraša svojo vest in se, krščansko rečeno, pokesa zaradi grešne zmote, v katero je pred leti zapadel. Kar precej pokore bo moral Stres vzeti nase, da bo zadostil vsem pogubnim posledicam, ki jih je povzročila negativna kampanja zoper svetost življenja in človekovo dostojanstvo.

Vendar se kulturni boj, ki ga je začel Anton Stres, zaostrila⁴ pa sta ga ob

⁴ V zadnjem času pa se na čelo klerikalnega kulturnega boja postavlja Jože Krašovec. Mojzesov masaker, zločinski pomor več tisoč judovskih sonarodnjakov v imenu pravovernosti oz. edino pravega Boga, pomor, primerljiv s komunističnim pomorom Slovencev po koncu 2. svetovne vojne, ne le upravičuje za nazaj, ampak ga postavlja tudi za zgled vnaprej: "Ko se je Mojzes s tablammi postavil vrnil z gore, se je zgodila korenita zgodovinska prelomnica, ki za vse čase označi vsebinsko razmerje med kulturo in religijo. Medtem ko je Mojzes na Sinajski gori prejemal postavbo in ni smel zreti v sveto Božje obličje, je ljudstvo, ki ga je po Božjem naročilu izpeljal iz Egipta, izdelalo boga po svoji podobi. Nastalo je zlato tele, ki ponazarja celoto osebne in kolektivne kulture, ki ni vredna oznake 'kultura', kaj šele oznake 'religija'. Duhovno ozračje je pričalo, da je šlo za očitno znamenje anti-kulture in anti-religije. Sledila je radikalna sodba, ki je za vse čase simbolno določila mejo med kulturo 'po meri človeka' in razodeto religijo. Izhod iz Egipta, razodetje postave na Sinaju in sodba nad odpadniki ob zlatem teletu so dogodki, ki določajo vsebino svetopisemske religije. Vsebina teh dogodkov pa je veliko bolj daljnosežna, kakor se morda zdi na prvi pogled. Ti dogodki pomenijo prelom v avtonomno kulturo narodov, nekompromisen spopad z njo, torej neizbežen kulturni boj, in neprestano stremljenje po izhodu iz stanja kulture, ki jo določajo avtonomna in zato bolj ali manj sprevržena človeška merila" (Vojna, mir in zgodovinski spomin v Svetem pismu; v *Religija in nasilje*, FDV in Revija 2000, Ljubljana 2008, str. 236-237). Žal gre za patološki napad na vsakršno sožitje, ki ni v skladu s povsem določeno religijo (v tem primeru ne samo psihopatsko, ampak tudi sociopatsko), za napad na moderno avtonomno moralno, za napad na dialog med civilizacijami itn. Kulturni boj, brezkompromisen in brezobziren "krščanski" spopad zastopa Krašovec na enak način kot džihadisti; zato ni naključje, da ima ta in takšen "kulturni boj" za "sveto vojno".

sklicevanju na Jezusove besede, da ni prinesel miru, ampak meč (Mt 10,34)-duhovnika in teologa Janez Juhant in Ivan Štuhec (“moralni teolog”), ni nanašal samo na svetost življenja in človekovo dostojanstvo. Že iz začetka mojega pisma nadškofu dr. Alojziju Šuštarja, ki vsebuje tudi najbolj sporni stavek iz Stresovega predavanja, razposlanega po župnijah, je razvidna širina in globina militantne konfrontacije oz. diferenciacije:

“Spoštovani gospod nadškof, dr. Alojzij Šuštar, doslej sem v javnosti vztrajno zanimal, da bi se po zmagi Demosa začel na Slovenskem uveljavljati politični klerikalizem. Po tem, kar se je zgodilo včeraj, tega ne bom mogel več početi. Vsaj tako odločno ne.

Bil sem povabljen v manjše slovensko mesto na razpravo o ustavi. Ljudi ni bilo pretirano veliko. Njihovo število se je povečalo, ko je v dvorano vstopil človek srednjih let, za njim pa še kakih deset fantov in deklet. Sprva sem mislil, da gre za kakega učitelja. Po desetih minutah razprave, ki se je tako kakor v večini primerov začela z razpravo o preambuli, se pravi o sintagmi “svetost življenja”, je ta človek srednjih let vstal, se približal odru in dejal, da mora žal oditi, ker ima verouk. Predsedujočemu pa je izročil pisno poslanico. Nato je zapustil dvorano, za njim pa so šli lepo po vrsti tudi že navedeni fantje in dekleta. Ne vem, ali je šlo za demonstrativni nastop ali ne, vsekakor pa takšno obnašanje ni nekaj naravnega oziroma običajnega.

Še bolj sem bil pretresen, ko sem prebral dokument, ki je bil izročen predsedujočemu. Ta dokument poleg drugega izrecno zavrača ‘svetost življenja’, češ da gre za ‘panteistično in pogansko’ zadevo, sklep pa je naslednji: **Kristjani ne moremo pristati na ustavno legitimiranje neke nove antikrščanske ideologije.** Od kod župnik (ali kaplan) ve, da se za sintagmo ‘svetost življenja’, ki je sama na sebi tudi krščanska, skriva **antikrščanska ideologija?** In od kod naj bi to vedeli tisti, ki naj bi poslanico podpisali, saj se končuje z besedo ‘Podpisi’. In kdo naj bi bil nosilec te anti-krščanske ideologije?

Ko so v zadnji fazi priprav osnutka ustave v skupščinski ustavni komisiji krščanski demokrati predlagali, da se ‘svetost življenja’ iz preambule umakne, sem bil nekaj časa prepričan, da gre za nesporazum oziroma, da so ta predlog izoblikovali po naključju na sestanku, na katerem so prevladovali tradicionalisti. Izkazalo se je, da ni tako. Nekaj dni za tem mi je eden od kristjanov izročil dokument interne narave (bržkone ni tajen, bolje pa bi bilo, da bi bil javno objavljen), ki ima naslov *Moralni problemi na robu slovenske ustave*, podpisal pa ga je prof. dr. Anton Stres. V njem lahko preberemo naslednji, 11. odstavek:

‘Paradoks pa bo v tem, da bodo številni kritiki izraza **svetost življenja**

mislili, da je to nova klerikalizacija, da za tem stoji katoliška Cerkev, pa ne bodo vedeli, da izvori sploh niso pri njej, temveč na strani tistih, ki so izrazito necerkveni, če že ne proticerkveni. Zagovorniki **svetosti življenja** bodo morda upali, da jih bodo kristjani, ki priznavajo svetost Boga in svetost človekovega življenja, podprli. Med kristjani pa bodo taki, ki se bodo zavedali, da gre za izrazito nekrščansko ost, pa (bi) podpora tej sintagmi lahko pomenila podporo ustavnemu uveljavljanju nove slovenske ideologije v uradno in vseslovensko ideologijo. Ta ideologija pa ni v skladu s tistim, kar je osnovno sporočilo krščanske vere, da je vendar Bog edini svet in vir vse svetosti. Po njem in zaradi njega je v nekem smislu sveto človeško življenje, saj je človek ustvarjen po božji podobi. Narava pa je izročena človekovemu odgovornemu upravljanju.

V predhodnem, 10. odstavku govori Stres še o 'antikrščanstvu', o 'ozkem krogu filozofije' (ker ta krog ni poimenovan, ostaja anonimen), o 'hudi krvi', itn. Stres ni izrecno proti sintagmi 'svetost življenja', ni proti njeni vsebini, vendar razpravo o **stvari sami** takoj prenese na drugo raven, na raven vprašanja, **kdo je zadaj**, kdo stoji za izpostavljeno sintagmo.

S tem smo pri izviru pristranosti (partijnosti), nenačelne obravnave stvari same, v obravnavani zadevi na izvoru duhovnega klerikalizma. Od njega pa je, to že nekaj časa ponavljam, le korak do političnega klerikalizma. Menim, da takšen korak predstavlja ravnanje župnika, ki sem ga opisal na začetku pisma, deloma pa se kaže tudi v povezavi Stresovega dokumenta in nastopanjem krščanskih demokratov. V župnikovem dokumentu ni nobenega priznanja 'svetosti življenja' več, vsa Stresova razlaga je izpuščena, iz nje so povzeta le mobilizacijska gesla, splošni ton pa je napadalno obtožujoč: Kdor ni z nami, je proti nam. Je nosilec anti-krščanske ideologije.

Dodatno redigirani in v *Družini* objavljeni Stresov dokument se bistveno ne razlikuje od interno krožečega besedila, le nekoliko popustljivejši je. Ker sem še računal na cerkveno soglasje z osnutkom ustavne preambule, sem kljub temu pozdravil sklepno, naknadno dodano Stresovo zagotovilo (?)⁵, da "ni nobenega razloga, da bi kristjani" nasprotovali "svetosti življenja", razumljeni "kot poziv k spoštovanju sočloveka in odgovornemu ravnanju z naravo". A tudi tokrat zaman. Sproženi plaz je drvel naprej. Lojze Peterle, predsednik krščanskih demokratov, je slej ko prej zavračal svetost življenja. Zavračanje pojasni (Delo, 29. december 1990) z besedami:

⁵ Vprašaj je upravičen, kajti Stres v podporo "svetosti življenja in človekovega dostojanstva" nato dejansko ni naredil ničesar. Tudi v podskupini ustavne komisije, podskupini za preambulo in splošne določbe besedila nove slovenske ustave, v katero sva bila vključena kot edina "ustavna strokovnjaka" za navedeno temo, ne.

“Mislim, da bi spadalo v ustavo samo tisto, kar je nedvoumno in lahko sprejemljivo za vse, ki jih ustava zadeva. Mislim, da mora biti v ustavi čim manj takega, kar lahko omogoča dvoumne razlage. Žal mi je za prijatelja Hribarja, vendar mislim, da bi nam bilo lažje, če tega ne bi bilo notri; čeprav po drugi strani njegov predlog razumem.”

Po kateri strani? In po kateri plati se lahko odrečemo svetosti življenja kot eni od štirih pravrednot svetovnega etosa?

Stres je na moja opozorila reagiral nadvse ostro, na Peterletovo zavračanje svetosti življenja, pa vsaj javno, ni imel pripomb. Torej je črtanje “svetosti življenja” iz ustave kljub siceršnjemu leporečju dejansko podpiral še naprej. Medtem ko je bil nadškof v svojem odgovoru na moje pismo zelo prijazen, mi je Stres v svojem pismu skrajno razburjeno in zelo jezno odgovoril takole:

“Me je pa zadnje pismo, ki sem ga prejel, pripeljalo do tega, da sem javno na predavanju izjavil, da se rajši javno izrečem za klerikalizem, se izjavim za odločnega klerikalca in začnem zagovarjati klerikalizem, kot pa, da bi se moral stalno braniti, da to nisem.”

In tako se je zgodilo. Na verbalni, izrecni ravni niti ne, pač pa vsebinsko: z vse večjimi zahtevami do države in vse močnejšimi napadi na civilnost oziroma laičnost slovenske družbe. V dokaz tega si je treba ogledati le Stresove tekste, najprej do konkordata z Vatikanom, od tega naprej pa na poti do predvidenih subkonkordatov v zvezi s šolo, vojsko, policijo, itn.⁶

Prikazani dogodki so pokazali, da ustave do 23. 12. 1990 ne bo moč sprejeti. Kajti France Bučar, ki je tudi vztrajno, tako rekoč trmasto branil “svetost življenja”, je kot predsednik skupščinske ustavne komisije razpravo na komisiji, potem ko smo prišli do konca vseh členov, zmerom znova začel s Preambulo, kar nas je, v povezavi s problemom splava, tudi zmeraj znova vračalo na začetek. Danes sumim, da so nekateri, med njimi emigranti iz Peterletovega cerkvenega okolja in bivši zvesti partijski služabniki iz Šešerkove skupine, “spor” o “svetosti življenja” namerno uporabili, da bi sprejem ustave, s tem pa tudi slovensko

6 V obravnavanem intervjuju je bila spodbudna le Stresova izjava v zvezi s svežnjem “vojnih zakonov” v parlamentu: “Prepričan sem, da še posebno pri takih stvareh nima smisla nobene zakonske rešitve vsiliti s preglasovanjem večine. Take reči lahko urejamo samo s soglasjem.” Ali je potemtakem za Janševimi izpolnjenimi obljubami o nepreglasovanju stala vsa slovenska RKC, ne samo Stres? In zakaj? Se tako, kot pri zakonu o stoodstotnem financiranju privatnih šol, predvsem katoliških, RKC boji referendum ali celo tega, da zakon že v parlamentu ne bi bil izglasovan? Če katoliški verniki glasujejo proti klerikalni politiki cerkvene hierarhije, konkretno, če ne glasujejo za nekoga, ki ga imajo za klerikalca, potem to kajpada ni napad na RKC od zunaj, marveč gre za notranji odpor cerkvenega občestva. Stresova nenehno ponavljajoča se taktika je, da vztrajno zamegljuje razmerje med katoliki in klerikalci, se nenehno sklicuje na več ko 70% katoliških vernikov, obenem pa zamolči, da jih je le nekaj čez 10% slepo, čredniško vdanih klero-katolicizmu, klerikalcev z zavestno ideologijo pa bržkone jih ni niti 1%.

osamosvojitve, čim bolj zavlekli. Vsekakor je dva meseca pred koncem leta 1990 postalo povsem jasno, da se bo od ustavne poti osamosvajanja treba posloviti in uporabiti drugo, neposredno referendumsko, t.j. plebiscitno pot.

Ob teh navedbah pa je treba biti zelo precizen. Ni bil vsak "referendum" tedaj dejansko mišljen kot ustavni referendum (socialisti so npr. predlagali le nekakšen poizvedovalni referendum), pa tudi vsak "plebiscit" (npr. "plebiscit" iz Jambrebove pobude s konca oktobra 1990, katere dokument je objavljen v 300. št. *Nove revije*, str. 78) ni bil plebiscit, o kakršnem govorimo danes. Odločitev za nepovratno odločitveni plebiscit, osvobojen naveze na sprejem ustave, je 'padla' dobesedno na 10. november 1990 opoldne v Poljčah, po mojem razgovoru s Pučnikom, Bučarjem in Janšo, in sicer na podlagi dan starejšega dogovora z Jambrekom, da skupaj z Jerovškom to predlagamo na samem zasedanju Demosovega poslanskega kluba.

V uvodu k *Dokumentom osamosvojitvenega plebiscita* sem na podlagi dokumentacije zato zapisal (Nova revija, št. 282-283, Forum, str. 3), da so Slivnikov dramatični opisi v *Stotih dneh osamosvojitve*, oprti na Jambrebove izjave večdnevnega skrajno napetega, tako rekoč zarotniškega dogajanja (Jambrebovega mednevihtnega srečanja v avtu s Pučnikom pred ustavnim sodiščem, itn.), pred plebiscitom zavajajoča vzvratna projekcija. Na podlagi dokumentov je bil to (300. številka *Nove revije*) prisiljen priznati tudi Jambrek:

"Hribarju sem hvaležen za ta pričevanjski podatek oziroma dopolnilo, ki je ušlo iz mojega spomina in iz mojih zapiskov. Ko prebiram svojih *Sedem točk za suverenost*, ki so bile objavljene v *Delu* v torek, 13. novembra, ugotavljam, da v resnici vsebuje naslednjo predlagano formulacijo plebiscitnega vprašanja: *Ali naj postane Slovenija na dan tega plebiscita neodvisna in suverena država, ki ni združena v SFRJ?* Prva plebiscitna pobuda – tako kot je bila formulirana v ponedeljek, 29. oktobra, je bila torej do sestanka in na sestanku v Poljčah vsaj časovno precej radikalizirana, po vsebini pa osiromašena za ustavno podlago. Datum ustanovitve suverene države je bil namreč premaknjen z negotovega 'dne razglasitve nove ustave' na sam 'dan tega plebiscita'. Po Poljčah si je vlada vzela še en konec tedna časa za premislek o osamosvojitvenem roku..." (str. 80)

Drugače rečeno – prva Jambrebova ustavno "plebiscitna" pobuda je padla v vodo in predlagan je bil plebiscit povsem novega tipa, to je osamosvojitveni plebiscit, ločen od že izkazane pogubne ustavne naveze, toda striktno vezan na rok, na 1. maja v Bohinju dogovorjeni datum 23. 12. 1990. Seveda je odločitev za plebiscit, katerega rezultat je potrdila *Temeljna ustavna listina o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije* z dne 25. julija 1991, potem dodatno zavlekla

razpravo o Ustavi Republike Slovenije. Sprejeta je bila šele čez leto dni, veljati pa je začela z objavo v Uradnem listu RS (št. 23-1409/91-1) z dne 28. decembra 1991.

3. Primerjava med preambulama “pisateljske” in obstoječe ustave

Večina teksta preambule “pisateljske ustave” (1988) je povzeta tudi v obstoječi Ustavi Republike Slovenije (1991). A je nekaj ključnih besed oziroma besednih zvez zdaj izpuščenih oziroma zamenjanih z drugimi. Do tega je prišlo zaradi treh dejavnikov, ki jih bom prikazal vsakega posebej: a) zaradi katolicističnega dogmatizma oziroma prestižnostnega klerikalizma; b) zaradi liberalističnega ludizma; in c) zaradi pravniškega pozitivizma. Čeprav imajo ti trije dejavniki različna porekla in različne cilje, so se navsezadnje združili v skupnem rezultatu: v zanikanju oziroma spregledu svetosti življenja in človekovega dostojanstva, v opustitvi razlike med temeljnimi človekovimi pravicami in državljanskimi svoboščinami ter v zabrisu razlike med informativnim in performativnim. A pojdemo po vrsti- sledimo tekstoma obeh.

Prve besede, besede iz prve vrste preambule “pisateljske ustave” so se glasile: “Zavedajoč se svetosti življenja in človekovega dostojanstva...”.

Prve besede obstoječe Ustave RS pa se glasijo:

“Izhajajoč iz Temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije...”.

a) Katolicistični dogmatizem

Posledica katolicističnega dogmatizma, sovpadajočega s prestižnostnim klerikalizmom, je bila navidezno nerazumljiv napad sedanjega škofa Antona Stresa na svetost življenja. Ta napad ga je tako prevzel, da je spotoma spregledal tudi drugo ključno sintagmo: *dostojanstvo človeka*. V imenu kulturnega boja in težnje klero-katolicizma po zmagi v njem, sta bila zavržena torej tako svetost življenja kot dostojanstvo človeka, t.j. dve od temeljnih vrednosti svetovnega etosa, skupnega vsem svetovnim religijam.

Klero-katoliki, razen najbolj zadržti kot je Jože Krašovec in njemu podobni, še danes zanikajo, da so prav oni sprožili ločitev duhov in s tem kulturni boj. Stresovo prekrivanje kulturnega boja, ki se je pod Janševo avtoritarno vlado in Šturmovim ideološkim ministriranjem transformiral v parlamentarni boj za klero-katoliško zakonodajo, je v intervjuju *Če bo Bog dal, bo Slovenija dobila tudi katoliško univerzo* (Dnevnik, 22. december 2007, str. 10-12) v zadnjem času najbolj razločno podprl pomožni škof Jamnik:

“Če je kdo človek dialoga, potem je to dr. Stres. Poznam ga že zelo dolgo, ločitev duhov je zadnje, za kar bi se zavzemal, ravno nasprotno, je

človek dialoga in odprtosti, poleg tega, da je tudi velik filozof.”

To bi držalo le, če ne bi bila izhodišče dialoga podtikanja in zmerjanja, ki jih je deležen vsak, ki misli drugače od Stresa. Kajpada se spet nahajamo pred značilnim ideološkim kontekstom, z osnovnim elementom sprevrčanja cilja in sredstev. Vsak ideolog, pa naj bo teolog ali ne, za cilj razglaša enotnost duhov, edinost v duhu Cerkve, bi dejali teologi. Ali po Pavlu:

“Bratje, rotim vas v imenu našega Gospoda Jezusa Kristusa: vsi govorite isto in med vami naj ne bo razprtij. Med seboj se dopolnjujte v istem duhu in istem mišljenju.” (1 Kor 1, 10-11)

Dokler pa te edinosti ni, je ločitev duhov dejstvo in če zaradi domnevne neosveščenosti (ki naj bi bila značilna za večino v komunizmu živečih) tega dejstva še ni, ga je treba proizvesti. Ločitev duhov je sredstvo, ki iz napačne enotnosti duhov, se pravi iz enoumja, vodi do prave enotnosti duhov. Edinosti duhov pa v tem kontekstu ni brez meča. Brez zareze v človeka, brez njegove razločitve na starega in novega človeka.⁷ Cilj torej posvečuje sredstva: pri doseganju katoliške edinosti je meč, je razrez oziroma ločitev duhov nekaj nujnega. A ker so temne sile, ker je Antikrist vselej na delu, se tudi sredstva faktično zmerom znova postavljajo pred Cilj. To pa pomeni, da Cilj in sredstva, Mir in meč pod tem obnebjem spadajo skupaj; zato Cilja ni mogoče soditi po njem samem, marveč po njegovi neločljivi odvisnosti od sredstev, uporabljenih za njegovo dosego. In dokler je tako, je teološka/ideološka odprtost do drugega in drugačnega človeka le navidezna, drugače rečeno, tudi sama uporabljana, natančneje, zlorabljana kot sredstvo. Od tod svetohlinstvo klero-katolikov, njihova neodpravljava dvoličnost. Če si pravoveren oziroma podpiraš pravo vero, si naš, če pa ne, si od hudiča.

Paradoks je, da v tem primeru pravzaprav ni potreben dialog, saj je edinost že tu, tam pa, kjer te vnaprejšnje edinosti ni, pa dialog ni mogoč, saj tako njegovo izhodišče kot stečišče lahko tvori zgolj in samo naša vera, v konkretnem primeru krščanstvo oz. katolištvo. Obstaja zgolj in samo ena resnica: Resnica. Razprava je možna torej le o nesporazumih, o nerazumevanju oz. še ne doseženem razumevanju drugih, nikakor pa ne o skupnem soglasju, tj. o soglasju, celo o sobivanju resnic ne. Ker o vsem odloča Cilj, nobeno sredstvo nima svoje lastne vrednosti; je

7 Po Jožetu Krašovcu iz leta 2008: “Jezusovo razumevanje Božjega kraljestva na zemlji, ki ni od tega sveta, je temeljno vodilo novozaveznega razumevanja Cerkve. Vloga svete vojne v starozaveznem smislu nima nobene osnove, dobi pa tipološko vlogo in pomen v razmerju do nasprotij na duhovni ravni. Skladno s tem najdemo predvsem v Pavlovih pismih veliko retoričnih mojstrov, ki izražajo naravo krščanskega prizadevanja za zmago nad zlom... Bistvo razodete religije je, da meja med svetnim in duhovnim ne gre predvsem med družinami, provincami in narodi, temveč sredi družine, sredi območja kulture tega ali onega naroda. Upor proti oboževanju kulture zaradi kulture in moči zaradi moči je neizprosna, za ceno življenja.” (Vojna, mir in zgodovinski spomin v Svetem pismu; v Religija in nasilje, FDV in Revija 2000, Ljubljana 2008, str. 236-237) Upor je seveda sprenevedavi evfemizem za boj, za “sveto vojno” v tipološkem pomenu, ki z duhovne oz. kulturne ravni razdvajanja naroda lahko kaj hitro preskoči na realno raven in se pretvori v državljansko vojno.

dobro ali slabo, a ne po samem sebi, marveč z vidika Cilja in njegovega zastopnika. Zato klerikalnemu teologu tudi svetost življenja sama na sebi ne pomeni nič; zanj je nekaj vredna le na obzorju pravovernosti. Ortodoksna "svetost življenja" ali pa nič. Ali kot je zapisal teolog Ratzinger, sedanji papež, niso vse božje zapovedi enakovredne. Prva mora slej ko prej biti prva, druge ji morajo biti podrejene, skupaj s peto zapovedjo o neubijanju. Zato v skrajnem primeru Cilj, obramba prve vrednote, upravičuje tudi takšno sredstvo, kot je smrtna kazen⁸ - kdor zavrne Boga, ki je Življenje, je pravzaprav, preden smo po potrebi morda nekoliko pospešili njegov odhod na drugi svet, že naredil samomor. "Izberi življenje!" ali pa te čaka smrtna kazen. Če ne že na tem, pa zagotovo na drugem svetu, kot tako imenovana 'druga smrt', ime večnega pogubljenja.

Kadar RKC govori o dialogu ji zato ne gre za nič drugega, kot za ohranitev in širitev njenih vplivnih območij. Bodisi za prostorsko ekspanzijo navzven, za katolizacijo še ne obvladanih prostorov sveta bodisi za rekatolizacijo, za globlje obvladovanje notranjega, duhovnega sveta ljudi v obstoječih, pretežno katoliških družbah. V resnici sta potemtakem zanj nekaj drugotnega tako *svetost življenja kot dostojanstvo človeka*; zato z vidika RKC lahko še naprej ostaneta izbrisana tudi iz preambule slovenske ustave.

b) Liberalistični ludizem

V zvezi s slovenskim deklariranim oz. faktičnim ideološkim in političnim liberalizmom, se pravi z vulgo-liberalizmom, ne gre izgubljeni besed. Toliko manj, ker tudi njegovi najvidnejši zastopniki od Slavvoja Žižka do Metke Zupančič ne znajo razločiti med naravnim in pozitivnim pravom, torej tudi ne med ustavno preambulo kot etičnim delom ustave in drugim, tj. normativnim delom ustave.

Za liberalce kot vulgo-liberalce je vse poljubno. Vse je na razpolago, zato so jim vrednote, četudi gre za pra-vrednote človeškosti človeka, kot sta svetost življenja in človekovo dostojanstvo, samo v napoto. Posledica je, da ker so imeli v času ustavne razprave v letih 1990/91 v zvezi z etično svetostjo življenja pred očmi le normativni člen o splavu, ki da ga svetost življenja izključuje (v resnici le na napatitveno prostovoljni, *etični*, ne pa na zaukazano nasilni, *pravni* ravni), so bili proti njej. Spotoma pa so spregledali še človekovo dostojanstvo in tako na koncu skupaj s klerikalci končali v istem taboru. Liberalna demokracija se je spopadala s krščansko demokracijo in dosegla v kulturnem boju z njo glede splava zmago. Toda pravna prepoved prepovedi splava (ta ni istovetna z etično pravico do splava) je bila tako in tako zapisana, torej uveljavljena od "pisatelj-

⁸ RKC kljub nekaterim nasprotnim zagotovitvam še zmerom pristaja, v nasprotju z zakonodajo EU, na smrtno kazen. Ne samo v Katekizmu katoliške Cerkve iz leta 1993, ampak tudi v njegovem Kompendiju iz leta 2006.

skem ustave” naprej; torej je bila naknadna zmaga, v katero pa so bile vložene vse sile, zgolj pirova zmaga.

c) Pravniški pozitivizem

Pravniški pozitivizem se je v razpravi o slovenski ustavi kot tudi v njeni končni verziji uveljavljal in se tudi uveljavil iz dveh razlogov. Zaradi pomanjkljivega pravniškega znanja večine naših pravnikov in zaradi zoževanja, kar je sicer povezano s prvim, prava na pozitivno pravo. Dokaz ustavnopravne insuficientnosti oz. deficitnosti pravnikov, udeleženi v končni formulaciji Ustave Republike Slovenije, je že kar njen prvi stavek.

Treba je pogledati le v nemško ustavo, pa je takoj razvidno, da prvi stavek slovenske ustave ne spada v ustavno preambulo. Podatki, ki jih vsebuje uvodni stavek “*Izhajajoč iz Temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije...*”, so v nemški ustavi navedeni pred *Preambulo*; ta je izrecno zapisana, torej zaznamovana s tem nazivom, začne pa se takole: “Zavedajoč se svoje odgovornosti pred Bogom...”. In prav v skladu s takšnim, ustavnopravno edino pravilnim začetkom (seveda po formalni, ne vsebinski plati), se je preambula “pisateljske ustave” začela s stavkom: “Zavedajoč se svetosti življenja in človekovega dostojanstva...”. Zoženo naslonitev na Boga v nemški ustavi je zamenjal sklic na sveto kot sveto: ne na sveto kot sakralno, ki je v temelju teističnih religij, marveč na sveto, ki je na izvoru vseh svetovnih religij (tudi izvornega budizma kot ateistične religije), torej v jedru vsakega, tako teističnega kot neteističnega, se pravi, predteističnega, ateističnega oz. post(a)teističnega človečnostnega odnosa do človeškega življenja: najprej do človeškega, potem pa do življenja vseh živih bitij.

Vse to sem, sklicujoč se na slovenskega pesnika Gregorja Strnišo in francoskega misleca Claud Levy-Straussa, že razložil v *Filozofski utemeljitvi* (Gradivo, str. 44-49) “pisateljske ustave” in v *Razlagi Osnutka Ustave Republike Slovenije* (str. 16-17)⁹, zato tega na tem mestu ne bi ponavljal. Naj izpostavim le kon-

9 Objavljena je (bila) skrčena oblika razlage preambule v Osnutku Ustave RS. Izpuščeni so vsi navedki, tudi dodani naslednji del iz tipkopišne variante, ki je bila podlaga razprav v okviru skupščinske ustavne komisije: “V zadnjem času (1. avg. 1990) smo v Delu (Znanje in razvoj) lahko prebrali Saganov poziv, ki ga je na pobudo ameriškega znanstvenika Carla Sagana sprejel na januarskem zasedanju v Moskvi Svetovni forum duhovnih in parlamentarnih voditeljev. Izjava vsebuje tudi naslednji odstavek: ‘Mnogi od znanstvenikov po svojih izkušnjah čutimo globoko občudovanje in spoštovanje do vesolja. Vemo, da s tistim, kar imamo za sveto, navadno ravnamo bolj premišljeno in obzirno. Naš planetni dom naj velja za svetega. Prizadevanjem za zaščito in varovanje okolja vdihnimo pečat svetosti.’ Za povprečno kulturno raven slovenskih delegatov/poslancev, da se ne sklicujem na duhovna razsežja, je bilo takšno razmišljanje tedaj ne samo “pretežno”, ampak še tudi svetlobna leta daleč od njihovega siceršnjega etičnega horizonta; bojim se, da po skoraj dvajsetih letih ni kaj dosti boljše. Morda se je nekaj premaknilo med teologi in pravniki in morda je misel svetovnega etosa dosegla tudi nekoliko širši kraj kulturnikov in politikov.

kretno pravno-pozitivistično zavračanje ne samo vsebine preambule, ampak navzočnosti preambule v ustavi sploh. Takšno zasvojenost s pravniškimi pozitivizmom je že v Podvinu izpričal Mitevž Krivic in jo potrdil tudi z "ločenim mnenjem" v Osnutku Ustave Republike Slovenije (Poročevalec Skupščine RS in Skupščine SFRJ za delegacije in delegate, Ljubljana, 19. 10. 1990, str. 32):

"Preambula ni nujno potrebna (mnoge ustave je nimajo¹⁰ - npr. avstrijska, italijanska), zato naj se izpusti. Sklicevanje na *svetost življenja* je očitna paralela sklicevanju večine drugih ustavnih preambul na Boga (razen npr. ameriške, ki je koncipirana povsem posvetno: *Mi, ljudstvo Združenih držav...*; francoske, ki tudi govori samo v imenu ljudstva itd.) Koncept *svetosti življenja* je morda sicer res lahko **sprejemljiv** za religiozne in nereligiozne ljudi, dvomim pa, da je tudi v resnici že tako splošno **sprejet**, da bi se nanj lahko sklicevali (in morali sklicevati) pri ustavnem urejanju položaja ljudi v družbi, državne ureditve itd. Glede človeškega življenja naj bi bila njegova ustavnopravna izpeljava tudi prepoved smrtne kazni, toda gre za koncept svetosti vsakega življenja, ne le človeškega - tu pa konsekvence niso več povsem jasne. Pa tudi, če teh nejasnosti ne bi bilo in če bi bila ta ideja med ljudmi že splošno sprejeta, mislim da ne spada (nujno) v ustavo oz. *pred* njo kot njeno nadustavno legitimiranje. Z vprašanji svetosti naj se ukvarjajo religija, filozofija in etika, pravne norme o odnosih med ljudmi, pa čeprav najvišje - ustavne, pa naj spadajo v sfero posvetnega. Tudi ustavna preambula, če že mora biti, naj bo potem raje koncipirana povsem posvetno."

Krivičevi kontra argumenti so torej enaki, čeprav s čisto drugega konca, kot Stresovi. Očitno sploh ne pozna pomena in vloge ustavnih preambul. Tisto, kar je pri ljudeh splošno sprejeto, kar je dejstvena pozitiviteta, pravna fakticiteta, namreč v preambulo kot kontra-faktično etično napotilo sploh ne spada. Obenem Krivic, ko izhaja iz nasprotja med svetom in svetim, že vnaprej naseda teologom, se pravi, njihovemu pollaščanju ne samo svetega kot sakralnega/teističnega, ampak tudi svetega *kot* svetega, tj. svetno svetega. Kajti izraz "po-svetno" je teološki sinonim za ne-sveto, tj. pro-fano. Izraz pobožnjakarsko napadalnega zapostavljanja in omalovaževanja, navzočih tudi v enačenju brezboštva in nevernosti. Toda tisti, ki verjamemo v svetost življenja in/ali posvečenost mrtvih, tisti, ki izhajamo torej iz svetega kot svetega, iz svetno svetega nismo, četudi ne verjamemo v takšne ali drugačne bogove, brez vere. Smo brezbožci, nismo pa brezverci. Kot niso brezverci budisti, ki kljub temu, da njihova vera shaja brez Boga, izhajajo iz svetosti življenja vseh živih bitij.

Tega v svojem katoliškem dogmatizmu in svojem pravniškem pozitiviz-

10 Je to kakšen teoretski argument? Nekateri države, npr. Anglija, tudi ustave nimajo.

mu nista (bila) sposobna dojeti ne Stres ne Krivic¹¹. Liberalci, kot vulgo-liberalci v vseh pogledih, pa so (bili) ob vsem tem tako in tako le neosveščena kamerila, le spremljava.¹² Vsi po vrsti, tako eni kot drugi, so bili gluhi in slepi ne samo za sveto kot sveto, ampak tudi za etično kot etično. Kot so klerokatoliki sposobni etično uzreti le skozi očala "moralne teologije", po njih samih označenih za heteronomno (antiavtonomno), tako vulgo-liberalci niso sposobni pogledati čez ograjo svojega etičnega utilitarizma, nekakšne – po Žižku – etike brez moralnosti. Krivičevo mnenje sprva ni bilo le ločeno od mnenj drugih, ampak je v Podvinu ostalo tudi osamljeno.¹³ Toda nanj se je navezala ZSMS – komunistični podmladek po nastanku, po poreklu pa to, kar poznamo pod oznako "otroci socializma" – in tako skupaj s SKD **svetost življenja** izrnila iz preambule, obenem pa v tej navezi povzročila še izpad človekovega dostojanstva.

Nekakšen skrit prezir do **človekovega dostojanstva** je bil ob tem tako močan, da pisec komentarja k *Predlogu* (12. december 1991) Ustave RS sploh ni opazil, da bi bil potem, ko je "opravičil" – s Krivičevim "argumentom" splošne

11 Krivic je zagnal, da je preambula "pisateljske ustave" paralelna nekaterim drugim ustavam, npr. nemški, spregledal pa je, da ni analoga; ko Boga nadomesti s svetostjo življenja ne pade ne v sakralnost ne v profanost (posvetnost), marveč se giblje na pred(a)tesitični, lahko pa rečemo tudi post(a)tesitični ravni svetno svetega.

12 Kakor je Stres s svojim negativizmom odločilno vplival na krščanske demokrate, tako je Krivic s svojim splošnim nihilističnim odnosom do vsega oz. vsakršnega svetega, duhovnega sploh, omogočil, da se je levičarska ZSMS (Zveza socialistične mladine Slovenije, kmalu zatem nepravilno samopreimenovane v Liberalne demokrate Slovenije) zadrževala v okvirih nihilističnosti komunistične ideologije in temu ustrezno za njim skupščini predlagala: "Preambula se črta. Obrazložitev: Preambula ni potrebna, razen tega pa dikcija predlaganega prvega stavka ne ustreza pravni naravnosti ustave in omogoča restriktivno razlago predvsem tistih ustavnih določb, ki zadevajo svobodo (žensk) v odločanju o rojstvu otrok" (Osnutek Ustave RS, prav tam, str. 25). Sklepna formulacija je tipičen izraz pravniškega pozitivizma, ki tudi etično priznava le, kolikor si ga lahko polasti in podredi. Ker naravnopravna oz. etična preambula in normativni oz. pozitivnopravni del ustave nista dela iste ravni prava, je argument, da svetost življenja ne ustreza pravni naravnosti ustave, formalno brezpredmeten, vsebinsko pa zavajajoč. Res pa je, da svetost življenja omogoča na etični ravni restriktivno razlago pravne svobode (žensk) glede odločanja o rojstvu otrok, še več, terja jo; žal tega katoliški dogmatiki oz. prestižnostni klerikalci niso bili sposobni uvideti.

13 Zato se tedaj nisem zmenil za Krivičevo ločeno mnenje, nisem posebej reagiral nanj, a danes sodim, da je bilo to zgrešeno. Kajti delovalo je negativno ne samo na liberalce, kot njihova potuha, ampak so ga imeli za koristno tudi klerikalci. Krivica sem spoštoval kot borca zoper brezpravje znotraj "diktature proletariata", tj. komunističnega totalitarizma, zato se dolgo časa nisem zavedal škodljivosti njegovega pravniškega (brezdušnega) pozitivizma; spregledal pa sem tudi, da za njegovim rigoroznim legalizmom tiči pristajanje na legitimnost komunističnega režima. Škodljivosti njegove pozicije kot take sem se v celoti osvestil šele ob njegovem obotavljanju, da bi podprl pravico samskih žensk do zanositve z zdravniško pomočjo, in z enakim argumentom, kot ob zavračanju svetosti življenja, češ, to še ni nekaj "splošno sprejetega". V resnici je za tem kontraargumentom tičalo klerikalizmu sorodno boljševisko čistunstvo, moralizem, ki se je postavil v imenu višjega Dobrega tudi v tej zadevi zoper svetost življenja, navsezadnje zoper prihod novih novorojenčkov na svet. Menim da Krivic s svojim pozitivistično zoženim in zato moralno okrnjenim razumevanjem prava ni škodoval samo ženskam, ki so (bile) najbolj v stiski, ampak tudi "izbrisanim", t.j. drugi, še večji skupini ljudi v stiski.

(ne)sprejemljivosti - izbris svetosti življenja iz ustave, dolžan upravičiti tudi izbris človekovega dostojanstva¹⁴.

Druga sled učinkov pravniškega pozitivizma v obstoječi slovenski ustavi je sintagma "temeljne človekove pravice in svoboščine", ki je zamenjala oz. nadomestila sintagmo "temeljne človekove pravice in državljanske svoboščine" iz "pisateljske ustave". Za to zamenjavo, ki je neupravičljiva, sem tudi sam kriv, saj sem že v Podvinu popustil pred nezaustavljivo zgovornostjo Matevža Krivica in pristal nanjo, tako da že v *Osnutku* ni več govora o **državljskih** svoboščinah. Popustil sem, ker je kljub svoji nepopustljivi buldužerski zagnanosti popustil vsaj deloma tudi Krivic, ko je svoje nasprotovanje *svetosti življenja* brez hujšega natezanja umaknil v rubriko "ločeno mnenje". A ne bi smel; kajti beseda *državljskost*, navzoča že v *Deklaraciji o pravicah človeka & državljana* (26. avgust 1789), v tem roussejevskem besedilu francoske (meščanske) revolucije, je temeljna beseda moderne ustavnosti, obenem pa dokaz modernega razločevanja med naravnim in pozitivnim pravom, med pravicami človeka kot človeka in pravicami človeka kot državljana. Državljske svoboščine so pravice človeka kot državljana, ne pravice človeka kot človeka.

Seveda so temeljne človekove pravice, kakršna je pravica do življenja, v svoji naravnopravnosti (etičnosti) pred pozitivnopravnimi temeljnimi državljskimi svoboščinami, kakršna je pravica do svobodnega govora in/ali združevanja. A predvsem na načelni ravni.¹⁵ Na faktučni ravni, kar je v *Izvorih totalitarizma* po-

14 Sicer pa o strokovni ustavnopravni (ne)kompetentnosti pisca komentarja k preambuli priča že njegov uvodni stavek: "Preambula ni del ustavnega besedila in nima normativne narave, navaja pa tista dejstva in dogodke, ki so ustavi izhodišče." (Predlog Ustave RS, Poročevalec RS, številka 30, str. 12) Spet imamo opravka s pravnim pozitivizmom. Preambula je seveda del vsake ustave, tudi znotraj dejstveno obravnavanega Predloga. Dela ustave sta tako napotitveno etični kot pravno normativni del ustave; zato preambula ni le skupek podatkov o historičnem izhodišču ustave, marveč tvori principielno, obenem pa konkretno – v primeru Ustave RS – ustavno izhodišče. Med drugim pisec meša tudi pojma "nacionalna osamosvojitve" in "narodno osamosvajanje"; nacija kot narod z državo namreč ni rezultat nacionalne, temveč narodove osamosvojitve; drugače rečeno, v nobenem primeru ne gre za nacionalno osamosvojitve marveč, ko narod z osamosvojitvijo postane nacija, za nacionalno suverenost.

15 Ne samo med slovenskimi, tudi med evropskimi pravniki je glede teh razmerij kar precej zmede. Tako je kot eden temeljnih ciljev Sveta Evrope zapisan cilj "učinkovito nadziranje in varstvo temeljnih pravic in svoboščin", brez notranje razločitve med pravicami (človeka) in (državljskimi) svoboščinami. Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin (1950) kot pomnitev in razširitev Splošne deklaracije o človekovih pravicah (1948) govori seveda tudi o državljskih svoboščinah. Podobno je z Listino o temeljnih pravicah EU iz Osnutka Ustavne pogodbe EU (2003), ki tudi govori tako o temeljnih človekovih pravicah kot državljskih svoboščinah; na to neposredno napotuje 2. poglavje I. dela z naslovom Temeljne pravice in državljanstvo Unije. V tej zvezi je ilustrativna izjava Igre za človekove pravice (Delo, 8.8. 2008, str. 5), ki so jo ob začetku olimpijskih iger v Pekingju podpisali Václav Hevel, Desmond Tutu, Wei Jingsheng in André Glucksmann. Jedro izjave je naslednje: "Človekove pravice so univerzalna in neodtujljiva tema, shranjena v mednarodnih dokumentih o človekovih pravicah, ki jih je podpisala tudi Kitajska. So nad mednarodno in notranjo politiko in vsemi

sebej izpostavila Hannah Arendt, pa so državljanske svoboščine, saj so njihov politični oziroma ustavnopravni pogoj, pred človekovimi pravicami. Če nimaš državljanstva in iz njega izvirajočih državljanskih svoboščin, če si “razseljena” ali “izbrisana” oseba, ti človekove pravice kot take kaj malo pomagajo. Od tod pomen moderne, nacionalne države kot podeljevalke nacionalnosti, tj. državljan-skosti in iz tega pomena izhajajoča nepričakovana posledica: nacionalna država lahko obstaja brez državljanskih svoboščin, državljanskih svoboščin pa ni brez nacionalne države. Drugače rečeno: šele državljanske svoboščine so tiste (politič-ne) pravice, ki vzpostavljajo pravico do (temeljnih, “naravnih”) človekovih pravic. Človek, ki ni državljan, človek brez državljanskih svoboščin, ne more na faktični ravni uveljaviti pravic samega sebe kot človeka: pravic človeka kot človeka.

V nemških ustavnopravnih razpravah so zaradi dolgotrajnega vpliva pravniškega pozitivizma ta dejstva potisnjena nekoliko v ozadje, v francoskih pa so povsem v ospredju. Celo marksistom kakršen je Étienne Balibar je jasno, da ni mogoče mimo zahteve “po pravici za ljudi brez pravic”, se pravi zahteve po pravicah ljudi kot ljudi brez državljanskih pravic, tj. svoboščin:

“Človekove pravice v splošnem še zdaleč – na najplošnejši ravni – ne pomenijo prvega pogoja in temelja za državljanske pravice, vpeljane v okviru določene nacionalne ljudske suverenosti, tako da bi vsaj teo-retično označevale univerzalno priznano mejo za vpliv politike na pravo; prav narobe, v tej ključni izkušnji, v tem preizkusu resnice za historično institucijo političnega, kar so bili imperializmi in totalitarizmi 20. stoletja, se izkaže, da je res prav nasprotno: pravice državljanov, pogoji za enako državljanstvo, kolikor so ti pogoji zagotovljeni, so podlaga za konceptualizacijo in razvoj človekovih pravic, za začetek najosnovnejših in najbolj temeljnih pravic, ki zadevajo *golo* življenje. V resnici pa tega nikoli ni mogoče ločiti od drugih temeljnih potreb, ki sodijo na področje kulture, ne glede na to, ali gre za solidarnostne vezi med generacijami in poklici ali za pravico do komunikacije in izražanja. Kadar so izničene pozitivne pravice državljana, na primer kadar v kakšnem zgodovinskem kontekstu, v katerem sta državljanstvo in nacionalnost tesno povezana, posamezniki in skupine izgube nacio-

kulturami, religijami in civilizacijami”. Da, toda le človekove pravice kot take. A v izjavi ni govora le o njih, ampak v njej najdemo tudi sintagmo “človekove pravice in svoboščine”, v ponovljeni obliki dodatno specifičirani v “človekove in državljanske pravice”, torej tem pravicam, natančneje državljanskim svoboščinam, pripada v bistvu posebno mesto. Imajo svojo izrecno politično vlogo, zato naslednji stavek iz izjave zanje ne drži brez ostanka oz. presežka: “Govoriti o človekovih pravicah ni politika. Samo avtoritarni in totalitarni režimi jih poskušajo narediti za politiko. Govoriti o človekovih pravicah je naša dolžnost”. Tudi o državljanskih svoboščinah, kljub temu pa te niso na ravni etičnih in v tem smislu nadpolitičnih, bolje, predpolitičnih človekovih pravic, se pravi, pravic človeka kot človeka: pravice kot državljanske svoboščine, kot zadeva pozitivnega prava, so še kako politične, skratka, zadeva demokratičnih oz. demokratizirajočih pogajanj in dogovorov.

nalnost ali pa se znajdejo v inferiornem položaju *manjšine*, ki je glede nacionalnosti diskriminirana, so ogrožene ali celo izničene temeljne, tako imenovane *naravne* ali *univerzalne* pravice, in sicer zaradi najskrajnejših oblik nasilja, ki ustvarja morilsko diferenciacijo med *podljudmi* in *ljudmi*; ti se imajo po potrebi za *nadljudi*. Tega ne smemo imeti za naključno posledico izjemnih okoliščin, ampak za *ireverzibilen* pojav, ki se kaže v oblikah, ki se v vsakdanjiku sodobne politike ves čas obnavljajo in zaradi katerih je nujno, da se demokracija prenovi” (Mi, državljani Evrope?, Sophia, Ljubljana 2007, str. 141 in 142).

Bržkone bo na podlagi povedanega tudi našim marksomanom, zadržim sovražnikom (slovenske) nacionalne države, postalo jasno, kaj takšna njihova drža, vključno s Krivičevo in njegovim sklicevanjem na splošno sprejemljivost, pomeni za eksistenco ljudi brez pravice do pravic. Demokracije ni mogoče prenoviti, njena renesansa ni mogoča brez kontrafaktičnih, zato za večino običajno, vsaj sprva, nesprejemljivih konceptov. Nekateri Balibarjevi obrati so vprašljivi, toda nič ni bolj problematično od sploščitve ravni, iz katerih izhaja, na eno samo raven. Ustavno-pozitivistični izbris sicer že znanega in priznanega koncepta državljanosti, pravic kot *državljskih* svoboščin iz Osnutka ustave Republike Slovenije je bil vsekakor ustavnopravno nedopusten, takšna pa je tudi njegova odsotnost v obstoječi slovenski ustavi.

In še tretji, zadnji pozitivistični, obenem pa nerefektirani zdrs v preambuli obstoječe ustave. Gre za sklepno vsebinsko določilnostno misel, “da smo Slovenci v večstoletnem boju za narodno osvoboditev izoblikovali svojo narodno samobitnost in uveljavili svojo državnost”. Ta trditev je napačna na dveh ravneh. V “pisateljski ustavi”, po kateri naj bi se Slovenci kot narod povzpeli na raven nacije prav z njenim sprejetjem, se pravi, z osamosvojitvijo oz. vzpostavitvijo lastne države, s tem pa pretvorbe v suvereno nacijo, je pisalo:

“Izhajajoč iz temeljnega zgodovinskega dejstva, da smo Slovenci z lastnimi močmi izoblikovali svojo narodno samobitnost in uveljavili svojo državnost”.

Te misli, skupaj z njenimi implikacijami, tedaj pač ni mogel v celoti doumeti noben pravniški pozitivist. Ne Matevž Krivic ne Vojislav Koštunica. Kosta Čavoški in Vojislav Koštunica sta v *Komentarju k Tezam za Ustavo Republike Slovenije* (Nova revija 7/1988/78-79, str. 1538 – 1551) najprej spregovorila o pomanjkanju realizma, potem pa sta ta “očitek” skušala podpreti z naslednjo trditvijo:

“Z ustavo je mogoče urediti temeljne odnose v dani politični skupnosti, postaviti oblastne in upravljavske institucije, določiti ali odpraviti temeljne človeške pravic in nedotakljivo območje svobode. Vendar pa se z ustavo ne da *oblikovati* resničnosti in spremeniti nespodbitnih zgodovinskih

dejstev. Ustvarjalci tega osnutka, kot kaže, verjamejo, da ustavodajalec to zmore. Tako je že v uvodu, ki sicer ni ustavna norma v strogem pomenu besede, zapisana izrecna trditev, da so *Slovenci z lastnimi močmi... uveljavili svojo državnost*. To ne drži popolnoma. Nobenega jugoslovanskega naroda ni, ki bi si pridobil svojo državo *samo* z lastnimi močmi.”

Podobno, četudi z drugega konca, svoje “ločeno mnenje” sklene Krivic:

“Imam pripombo tudi na besedilo tretje alineje: ali lahko narod oblikuje svojo narodno samobitnost še kako drugače kakor z *lastnimi močmi* (ali ne gre za nekoliko tautološko trditev?), po drugi strani pa smo svojo državnost vendarle uveljavili kot del neke širše mednarodne koalicije oziroma skupnosti (1941-45 antifašistične, 1989-90 demokratične), na kar smo lahko ponosni in bi v morebitni preambuli ta dejstva lahko omenili” (Osnutek Ustave RS, prav tam).

Tako Koštica kot Krivic države in državnosti v svoji interpretaciji ne jemlje ta resno. Zato se delata, kakor da smo imeli narodi znotraj SFRJ ali kakor se je že vsakokrat imenovala jugoslovanska federacija, to je zvezna (!) država, svoje lastne države. Kakor da smo bili Slovenci kljub svoji ustavni podrejenosti zvezni Ustavi nacija, narod z lastno državo oziroma državnostjo. Toda država v strogem, pravem pomenu ni nič drugega kot nacionalna država. Država, katere državnost je istovetna z nacionalno suverenostjo. Te pa Slovenci do osamosvojitve nismo imeli. Polno suverenost smo uveljavili, se pravi dosegli, šele z osamosvojitvijo, na mednarodni ravni pa s priznanji s strani drugih nacionalnih držav in s sprejemom v Organizacijo združenih nacij (naj ponovim še stotič: nacij, ne narodov).

Slovenci smo svojo *narodno samobitnost*, skupaj z narodno zavestjo, *izoblikovali* z lastnimi močmi že v desetletjih, če ne stoletjih pred osamosvojitvijo, toda svojo državnost, samovzpostavitev sebe kot nacije, smo Slovenci z lastnimi močmi (tako ob pomoči kot ob nasprotovanju drugih) *uveljavili* šele z osamosvojitvijo 1991. Ko smo postali nacija, narod s povsem neodvisno (na načelni ustavnopravni ravni) lastno državo. To dejstvo je v času sprejema Ustave Republike Slovenije leta 1992 bilo pač že dano dejstvo. Nikakor pa to ni bilo dano dejstvo v času “pisateljske ustave”, torej tudi v času obravnavanega besedila o uveljavitvi svoje državnosti z lastnimi močmi iz njene preambule ne. Je šlo torej za zmotno, če že ne lažno trditev? Krivic in deloma Koštica sta v svoji hitropoteznosti menila, da se izjava o uveljavitvi državnosti nanaša na preteklost, “državnost” v jugoslovanskem okvirju, torej na to kvazinacionalno suverenost. Vendarle ni (bilo) tako.

Zadevna izjava nima narave konstatacije oziroma informacije, marveč performativno naravo. Z lastnimi močmi bi svojo državnost po prvotnem načrtu, v okviru katerega je bila napisana tudi preambula, uveljavili v trenutku, ko bi sprejeli

Ustavo Republike Slovenije, katere uvodni del je bila prav ta preambula: preambula z državnostjo le na performativni (prihodnostno železniški, hotenostni) ravni, namreč vse do njene avtomatske pretvorbe najprej v sedaj prisotno dejstvo (v trenutku sprejema Ustave RS), nato pa v konstatacijo za nazaj (v vseh nadaljnjih objavah Ustave RS, vključno z njeno indikacijo v Uradnem listu RS). Ta na prvi pogled nekoliko težko razberljiva konstelacija je bila na kratko razložena že tudi v *Razlagi* (II. Zgradba ustave) Osnutka Ustave Republike Slovenije (str. 16):

“Temeljna sestavina tega osnutka je formulacija slovenske državne suverenosti. Sprejetje ustave na ta način predstavlja že samo po sebi akt razglasitve slovenske osamosvojitve... Delovni osnutek ustave predstavlja skupaj s strategijo njene realizacije konkreten program slovenske osamosvojitve. Pomeni ustavno pot do samostojne slovenske države”.

Razumljivo, da Koštunica tega sam po sebi pri branju “pisateljske ustave” ni dojel, skoraj nerazumljivo pa je, da je to preslišal Krivic, saj smo o vsem tem vendarle govorili tudi v Podvinu.

In še o mitologizirajoči in zato zavajajoči sintagmi “večstoletni boj za narodno osvoboditev” iz preambule obstoječe ustave. Nikakršnega večstoletnega boja za narodno osvoboditev ni bilo na Slovenskem. Bil je boj ljudi slovenskega rodu, gledano vzvratno, za lastno preživetje, posledično torej tudi za preživetje slovenskega ljudstva. In od Trubarja naprej tudi boj za narodno zavest, za zavest o tem, da Slovenci smo Slovenci. Boj za narodno osvoboditev je bil spodbujen šele pred 150 leti, z rojstvom zahteve po Zedinjeni Sloveniji, stopnjeval se je z Majniško deklaracijo iz leta 1917 in nato z narodnoosvobodilnim bojem (žal omadeževanim s komunistično revolucijo in njenimi zločini nad slovenskim narodom) v letih 1941/1945, svojo polno realizacijo pa je dosegel šele z razglasitvijo samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije leta 1991 ter zmago (bolj diplomatsko kot vojaško) nad JLA. Vrh narodne osvoboditve je osvojitev lastne države, torej vstop slovenskega naroda med svetovne nacije, elitni klub manj kot dvesto nacionalnih držav.

4. Rekapitulacija

Tako partijski politiki kot partijski pravniki so “pisateljsko ustavo” sprejeli s cinizmom in ideološkim omalovaževanjem.¹⁶ Za tem, ob njeni prevedbi v Os-

¹⁶ Tako Milan Kučan kot Jože Jerovšek sta “pisateljsko ustavo” posmehljivo razglašala za “tipično meščansko ustavo”; prvi na “razširjenem kolegiju RSNZ v Tacnu” 15. aprila 1988, drugi na posvetovanju *Kakšno ustavo potrebujemo v organizaciji Marksističnega centra CK ZKS, ko je izjavil, da “gre za ustavni dokument, ki je, gledano s pravniškimi očmi, arhaičen, poznan po vzorih Evrope, in so ga v mnogih konsekvencah ovrgli v prejšnjem stoletju”*. Po Jerovškovem zatrdilu naj bi šlo torej za ustavo 19. stoletja, zatrdilu, ki je bilo celo za partijske veljake preveč prilizovalno, tako da ga je morala Majda Strobl korigirati v Kučanovem smislu: “Ne gre ravno za ustavo 19. stoletja, povedati hočemo, da je izbrana slaba varianta sodobne meščanske države...”. Po Kučanu: “Tu gre za tipično

nutek Ustave Republike Slovenije, pa so se jim pridružili še cerkveni teologi. Njihov skupni napad je bil usmerjen predvsem na *Preambulo*: neposredno in zavestno na *svetost življenja*, nezavedno in zato posredno pa tudi na *človekovo dostojanstvo*.¹⁷ Rezultat je preambula obstoječe ustave, skupek pomanjkljivih, ustavnopravno nedomišljenih, protislovnih in z vidika znanstveno preverjenih zgodovinskih dejstev celo zavajajočih trditev. Obstoječa ustava ni ustava 19. stoletja, toda ni tudi ustava 21. stoletja; ostaja na ravni 20. stoletja.

Zamudili smo priložnost, ki jo je vsebovala "pisateljska ustava", priložnost, da bi se Slovenci s svojo ustavo povzpeli na raven 21. stoletja. Bržkone je to presegalo naše zmožnosti, saj smo večino energije porabili za ustavnopravne dosežke 19. in 20. stoletja. Kajti nacionalna država, za vzpostavitev katere se nam je realna možnost približala šele konec 20. stoletja, z evropskega vidika (za večino narodov sveta se kaže kot naloga tega stoletja) spada v 19. stoletje. Prepoved oz. odprava smrtne kazni in prepoved prepovedi splava, ki ju vsebuje tudi naša ustava, pa sta ustavnopravni dosežek 20. stoletja. Nobenega dvoma ni, da bo v 21. stoletju ustavnopravno priznana in sprejeta tudi svetost življenja.

Vse do leta 2008- do predsedovanja Svetu EU kot uspešni sklenitvi dve desetletji stopnjujočih se prizadevanj za kar največjo uveljavitev Republike Slovenije kot subjekta mednarodnih odnosov- smo Slovenci odpravljali posledice svojega zgodovinskega zamudništva. Tako nismo imeli ne časa ne moči, da bi resno posegli v konstituiranje Evropske unije na novih temeljih. Na tej ravni smo se obnašali kot objekt evropskih mednarodnih odnosov, saj smo sprejeli - *pusti ali vzemi* - vse, kar so nam ponudili oz. naložili: od ustavne do reformne pogodbe EU.

Zdaj je nastopil čas, ko se moramo začeti obnašati drugače. Ob tem sem prisiljen opozoriti na neko evroslovensko nedozorelost. Ob začetku evropske konvencije sem vsaj na dveh srečanjih bivše podvinske ustavne skupine oz.

meščansko ustavo, ki je slabša od Čosičeve, ker Čosičeva je sicer meščanska, ampak ostaja vsaj z eno nogo znotraj socializma in znotraj Jugoslavije. Ti naši ne govorijo niti o Jugoslaviji niti o socializmu niti o osvobodilni fronti, to se pravi o nikakršni kontinuiteti, ampak govorijo o naravnih pravicah slovenskega naroda, da si izhajajoč iz neodtujljivih pravic človeka naredijo družbo po svoji oziroma po Bučarjevi meri" (Iz neavtoriziranega magnetogramskega zapisa izvajanj tovariša Tomaža Ertla in tovariša Milana Kučana" z dne 21. 4. 1988, SRS - Republiški sekretariat za notranje zadeve, štev. 01 - Z - 4/9 - 88, str. 34). Ker je "pisateljska ustava" izšla natanko na dan posvetovanja v Tacnu, je očitno, da so imeli njeno besedilo na CK ZKS že pred izidom. Običajna zadeva: ko je Igor Omerza zbiral gradivo za osvetlitev konteksta ustanovitve in delovanja Bavčarjevega odbora za varstvo človekovih pravic, je v Arhivu RS našel tudi "cekajevsko" škatlo z napisom "Nova revija", v njej pa med drugim 15 nevezanih izvodov 57. številke Nove revije s Prispevki za slovenski nacionalni program.

¹⁷ *Politiki, v mislih imam raven večine poslancev, pa so v glavnem briskirali strokovno delo, zagovarjali le svoje parcialne interese, tako zelo, da so povsem v ozadje potisnili celo glavni cilj sprejetja ustave, tj. osamosvojitve in tako rekoč pozabili nanjo. Poleg tega so bili tudi parcialni interesi celo iste poslanske skupine pogosto tako heterogeni, da je prišlo do protislovnih formulacij, posledično neuskladljivih in zato tudi do nekaterih (še v obstoječi, že sprejeti ustavi) neusklajenih členov.*

skupščinske ustavne komisije predlagal, da Slovenci naredimo svoj predlog evropske ustave, natančneje, evropske ustavne pogodbe. Ali pa vsaj formuliramo temeljna izhodišča, definiramo svoje zahteve, kot so to naredili Nemci ali Avstrijci. V smislu aksioma o suverenem prenašanju pristojnosti in brezpogojnem zavračanju kakršnegakoli prenosa suverenosti. Ustavna pogodba, o čemer zdaj priča njen odlog oz. njeno skrčenje na reformno pogodbo, je možna le kot pogodba med nacionalnimi državami. Cilj so lahko Združene države Evrope, toda ne Združene države Evrope v smislu ZDA, marveč v Kantovem pomenu federativnosti, torej kot konfederacija, kot zveza, pogojno rečeno, unija suverernih držav.

Lahko bi predvideli tudi vključitev v okviru vnaprej dogovorjenih izjemnih primerov, vseevropskih referendumov: kot oblike neposredne (neposredno evropske) demokracije. Toda v *evropsko ustavo* v dobesednem pomenu bi tako ustavna kot reformna pogodba lahko prerasli le po izoblikovanju evropskega *demos*; do tega pa smo – očitno – še zelo daleč. Dotlej se moramo Slovenci zato razvijati in utrjevati kot nacija. Ob desetletnici “pisateljske ustave” sem na posvetovanju, ki smo ga organizirali na Ustavnem sodišču RS, v referatu *Položaj Slovencev kot nacije* (17 NR /1988/194-195, str. 31-32) dejal, da za razliko od tistih, ki zelo kritično ocenjujejo položaj Slovencev oziroma razmere v državi menim, da smo glede na vse okoliščine na dobri poti, saj smo se osamosvojili ravno v pravem času in kot narod doslej zato nismo še ničesar bistvenega in nepovratnega zamudili:

“Seveda ni lahko. Spomnimo se samo težav, ki jih je imela Anglija pred dvajsetimi leti zaradi ene same tranzicije, zaradi prehoda iz tradicionalne industrijske v postindustrijsko družbo. Mi pa smo sredi vseh tranzicij, ki si jih sploh moremo zamisliti. Smo v industrijskem, ekonomskem, političnem, pravnem, celo v vzgojno-izobraževalnem prehodu. Pripravljamo se na vključitev v Evropsko skupnost, v Nato, privajamo se, tudi kot nestalna članica Varnostnega sveta Organizacije združenih *nacij*, na polno vlogo subjekta mednarodnih odnosov in tako naprej. Obenem smo morali vrsto nacionalnih institucij, vključno s poveljstvom slovenske vojske, šele vzpostaviti. Torej so te institucije neogibno še sredi oblikovanja in izoblikovanja.”

V osnovi tako razmišljam tudi ob dvajsetletnici “pisateljske ustave”, vendar z veliko več skeptične previdnosti. Tranzicija je na marsikaterem področju zašla v slepo ulico, zašla s poti, kakršno smo si tedaj predstavljali. Zato moram še bolj kot tedaj poudariti naslednji dve zadevi:

“Prva se nanaša neposredno na ustavnost, na ustavo kot temeljni zakon države. Gre torej za zakonitost, drugače rečeno, za legalnost

odločanja in delovanja. Ker imamo legitimno oblast, Državni zbor, izvoljen na svobodnih demokratičnih volitvah, ni več nasprotja med legalnostjo in legitimnostjo. Natančneje povedano, ni ga na institucionalni ravni. Porok tega je prav ustava, kot legitimni temelj legalnosti. To pomeni, da se na ravni delovanja države, se pravi, na ravneh oblasti od zakonodajne do izvršne in sodne, vključno z Ustavnim sodiščem RS, nima nihče pravice sklicevati na legitimnost kot argument zoper legalnost. Drugače rečeno, nihče nima pravice v državnih ustanovah nastopati v imenu etike ali naravnega prava proti tem ustanovam in njihovim sklepom. Prvi, ki se morajo brezpogojno držati pravil pravne države, so prav državni funkcionarji oz. uslužbenci.

Nespoštovanje formalne demokracije v imenu tako imenovane vsebinske demokracije je, dokler imamo ustavo in smo pravna država, ne samo neustavno (nelegalno), ampak tudi protiustavno (nelegitimno). Seveda pa je treba takoj poudariti: ne protiustavno na ravni osebnih prepričanj in mnenj, marveč na ravni delovanja, izvrševanja funkcij, javnega spoštovanja državnih simbolov.”

Zadnja leta je bil med prvimi in glavnimi kršitelji ustavne zakonitosti pravisti državni organ, ki bi moral že po svojem nazivu organa *izvršne* oblasti najbolj dosledno spoštovati in izvrševati sklepe najvišjih organov *sodne* oblasti: Ustavnega sodišča RS in Računskega sodišča RS. Toda vlada se kot vrhovna izvršna oblast v imenu “vsebinskih razlogov” tega ne drži in zato se s tega vrha nespoštovanje oz. neupoštevanje sodnih sklepov kot plaz spušča navzdol. Plaz protizakonitosti, ki grozi, da bo pod seboj pokopal državo kot tako in v celoti.

Žalostno je, da rakasti razsev protipravnosti, ki se na podlagi sproženega plazu čedalje bolj pogloblja in širi, podpirajo tudi nekdanji ustavni sodniki, pravisti, s katerimi sem kot predsednik pripravljalnega odbora pred desetimi leti organiziral simpozij ob izidu gradiva in tez za slovensko ustavo aprila 1988¹⁸. Niso izgubili ustavnopravnega kompasa samo v tej zadevi, ampak tudi v drugi zadevi, ki sem jo izpostavil na takratnem simpoziju in se je nanašala na slovensko samozavest in iz nje izhajajoči ponos Slovencev:

“Menim, da smo prav tu najbolj šibki. Nekateri zmerom znova kličejo na pomoč, pozivajo k vmešavanju iz tujine; najdejo pa se celo zagovorniki poklekovanja pred tujo premočjo. Ob tem nas bržkone ne bi smelo

18 Vabilo na simpozij *sva podpisala skupaj s tedanjim predsednikom Ustavnega sodišča Lovrom Šturmom. Dokaz za močno oslabitev občutka o pomembnosti ustavnosti, tudi njene tradicije, je, da se nihče od sedanje ekipe ustavnih sodnikov ob njegovi desetletnici ni spomnil tega simpozija, kaj šele, da bi predlagal analogen simpozij ob dvajsetletnici. Prav zato smo morali, na pobudo akad. prof. dr. Veljka Rusa, takšen simpozij – z zamudo – organizirati zunaj Ustavnega sodišča, v okviru Državnega sveta. Danes Ustavno sodišče tone v lastnem pragmatizmu. Njemu neprijazno okolje je deloma vzrok, deloma in morda v večji meri, pa tudi posledica tega pragmatizma.*

presenečati, da prav tisti, ki nas zunaj tožarijo in se s tem navzven ponižujejo, navznoter nastopajo vzvišeno, grozijo s čistkami in različnimi drugimi pritiski. Prav zagovorniki kolaboracije z okupatorjem, s tujcem, so obenem najbolj goreči pristaši lustracije, obračunavanja z lastnimi, domačimi ljudmi. Toda Slovenci smo že toliko dozoreli, tudi z odločitvijo za samostojnost, da se je naš narodni značaj povsem znebil vsakršne infantilnosti, predvsem pa hlapčevstva. Zato usode, ki smo jo vzeli v svoje roke, ne bomo več izpustili iz rok. Na nobeno nadoblast več ne bomo pristali: ne na fizično ne na metafizično.“

Nisem več docela prepričan v to. Kajti mednarodnemu tožarjenju so se v zvezi s sporom okoli volilnega sistema tedaj priključili tudi nekateri ustavni sodniki; s strani Beneške komisije, na katero so se polni zaupanja obrnili, so doživeli sicer tako pravni kot moralni debakel; a to ni spremenilo dejstva, da so s tem osramotili ne samo same sebe, ampak prek sebe vse nas. V poklekanju pred tujo premočjo pa smo najgloblje padli na začetku enaindvajsetega stoletja, ko smo ob napadu na Irak ne samo pokleknili pred ZDA, ampak pristali tudi na laži njenega predsednika; najprej ob napadu na laži, potem pa tudi na njegove zločine. Še več: s soudeležbo pri okupaciji smo prevzeli tudi soodgovornost za vse zločine, tudi tiste nad materami in otroki. Poskusi rehabilitacije domobranske kolaboracije, skupaj s poskusi revitalizacije njene nosilke - *Katoliške akcije* - se prav zadnje leto stopnjujejo bolj kot kdajkoli doslej. Kljub temu pa je tisto, kar sem na Ustavnem sodišču RS podčrtal ob zaključku svojega referata ob desetletnici “pisateljske ustave”, večinoma še zmerom resnično:

“Če drži Pirjevčeva teza, da naša usoda ni odvisna toliko od tega, kar drugi počno z nami kolikor od tega, kaj sami počnemo s seboj, potem je ura slovenske resnice za Evropo pred uro evropske resnice za Slovenijo.¹⁹ Biti moramo, kot Cankarjev Hvastja, skromni in ustrežljivi, do neke mere celo poslušni, a tudi, prav kot on, nepopustljivi glede svojih temeljnih pravic: trdni tudi v svoji šibkosti, natančneje, prav zaradi nje. Vztrajno moramo izpričevati in prikazovati, zagovarjati in braniti svojo resnico. Slovensko resnico o Slovencih. O slovenskem narodu in slovenski državi, skratka, o Slovencih kot naciji. Ob tem ne smemo nikoli pozabiti, da je na svetu manj kot dvesto nacij in da smo po osamosvojitvi med njimi tudi mi. In to bliže prvim kot pa zadnjim. Ne po nastanku, marveč po teži in vlogi, ki jo imamo.

19 Šlo je za aluzijo na izjavo *Ura evropske resnice za Slovenijo/The Hour of European Truth for Slovenia* (Nova revija, Ljubljana 9. julija 1997), ki jo je skupina osmih novorevijašev nasloвила na domačo in tujo javnost, njen prvi stavek pa se je glasil: “Podpisani slovenski intelektualci, umetniki, znanstveniki, med njimi tudi člani Slovenske akademije znanosti in umetnosti ter mednarodnih znanstvenih združenj, ugotavljamo, da Slovenija sedem let po prvih demokratičnih volitvah vse bolj zaostaja za evropskimi kulturnimi in demokratičnimi standardi.” (str. 3)

Tisto, na kar moramo ob tem kljub zaposlenosti s svetom vselej paziti je, da država ne postane parazit naroda, katerega država je. Slovenski narod ni funkcija, marveč substanca države.”

Ali to faktično drži tudi v tem trenutku? Ni naša država že nekaj časa bolj parazit slovenskega naroda kot pa njegova lokomotiva?

Ne glede na odgovor na to vprašanje se zdaj nahajamo pred odločitvami drugačnega tipa kot doslej.²⁰ Na srečo nas je Evropa tako rekoč počakala, da smo jo lahko dohiteli. Z zaustavitvijo lastnega razvoja, ki sta jo povzročila nepotrditve ustavne pogodbe in zastoj v potrjevanju reformne pogodbe pa smo pridobili čas, da reflektiramo tako uresničevanje svoje lastne ustavnosti kot ustavnosti EU z vidika ustavnih temeljev naše države. Temeljev, ki jih moramo po možnosti ponovno pregledati in morda tudi de-konstruirati še pred dvajsetletnico osamosvojitve in dvajsetletnico sprejema Ustave RS; tako da bomo v naslednjem desetletju nastopili bolj suvereno in avtonomno. In začeli krojiti horizonte in

20 Leta 2006 sem v tekstu *Hitri tempo slovenske samovzpostavitve (1986 – 2008) o letu 2008* zapisal: “To je zadnje leto hitrega tempa slovenske samovzpostavitve, naše avtokonstitucije kot nacije. Prevzeli smo vodenje Evropske unije. A če hočemo zares ohraniti držo suverena, moramo zdaj opraviti avtorefleksijo. Vključno z refleksijo tempa samovzpostavljanja zadnjih dvajsetih let. Ta je bil prvih sedem let izredno hiter, naslednjih sedem let se je nekoliko umiril, zadnja leta pa je to spet tempo pospeševanj. Po enaindvajsetih letih pa bo treba hitri tempo slovenske avtokonstitucije vendarle namerno upočasniti, če že ne zaustaviti; in si vzeti čas za premišljeno ozrtje na prehojeno, tako rekoč pretečeno pot.” (25/2006/289–290, str. 29) Leto dni kasneje sem v 300. številki Nove revije, ki je bila posvečena 25-letnici njenega izhajanja, ta predlog še zaostрил: “Ob 300. številki Nove revije lahko ugotovimo, da so se izpolnili vsi temeljni cilji, ki smo si jih zastavili na začetku njenega izhajanja pred 25. leti. Zato je pred nami nov začetek. Morda tudi nov začetek uredniškega delovanja, vsekakor pa nov začetek s hitrim tempom slovenske samovzpostavitve že doseženega evroslovenstva. Čeprav se bo faktično to zgodilo šele prihodnje leto, nanačelno samoutemeljitveni ravni že zdaj prevzemamo vodenje Evropske unije. Pripravljamo se, da se iz različnih čakalnic Evrope preselimo v njeno glavno sobano. V evropski sprejemnici bomo sprejemali, ne pa se klanjali. Upam, da smo se samoponižujoče, saj tega od nas ni nihče terjal, poslednjič pripogibali ob uvedbi evra in se brez potrebe pretirano zahvaljevali Zahodu. Za majske praznike pred letom dni sem bil po petnajstih letih znova v Beogradu. In ugotovil, da so Srbi še zmerom tam, kjer smo bili Slovenci pred dvajsetimi leti; sučejo se v krogu, v krogu, ki se ne širi, marveč zožuje. Njihov dnevnik Kurir je 27. aprila 2007 objavil naslednji demanti Dobrice Čosića: “Priče o Borisu kao eksponentu famoznog Memoranduma SANU su smešne. Tadić je samostalan političar i sam donosi svoje odluke.” V predhodni, 299. številki Nove revije smo objavili blok o zgodbi med Slovenci in Srbi in s tem sklenili serijo blokov z dokumenti o vlogi revije pri uveljavitvi demokracije in pri osamosvojitvi. Zadnji blok dokumentov vsebuje pisma v zvezi s srečanjem v ljubljanskem gostišču Mrak novembra leta 1985, po katerem smo se odločili, da pripravimo številko s Prispevki za slovenski nacionalni program, Srbi pa so pohiteli z Memorandumom, da bi nas prehiteli. Ni jim uspelo. Srbi zdaj sami ugotavljajo, kako so Dobrica Čosić, Ljubo Tadić (Borisov oče) in Mihajlo Marković, vodilni člani Srbske akademije znanosti in umetnosti, tedaj zapravili zadnjo priložnost in zavozili srbsko stvar. Tako daleč, da danes čakajo, kako se bomo Slovenci obnašali ob njihovem sprejemanju v Evropsko unijo. Namreč kot narod z lastno državo, kot suverena nacija. A da bi zares dosegli držo suverena, v polnem pomenu, se moramo zavedati, da je zdaj napočil čas za avtorefleksijo. Se ozreti na obstoječe evro-slovenstvo, obenem pa že zarisati svoje, slovensko uzrtje prihodnje Evrope, njene druge renesanse. Ne gre več za naš vstop v Evropo, marveč za njeno prenovo. Za vzpostavitev Evrope, ki bo na čelu globalnega dialoga, v ospredju možnega zavezništva civilizacij, torej svetovnega miru.”

perspektivo Evrope s stališča naše perspektive in naših horizontov. Perspektive evrodemokracije in horizontov slovenstva kot evroslovenstva. Tako na ravni politike kot na duhovni ravni.

Na duhovni ravni smo pred tem, da po moderni desakralizaciji in postmoderni desekularizaciji v okviru druge evropske renesanse zarišemo obzorja post(a)teističnega svetega kot svetega, pod njegovim obnebjem pa uveljavimo vrednote svetovnega etosa, se pravi, pravrednote človeškosti človeka. Tako kot smo pod obnebjem svetosti življenja že uveljavili odpravo smrtne kazni.

Na politični ravni pa bo treba seči, morda najprej prav na ustavnopravni ravni, po ponovni delitvi oblasti. Tako na horizontalni črti med institucijami EU kot na vertikalni črti med nacionalnimi institucijami, kakršni so nacionalni parlamenti in institucije EU. Danes si npr. luksemburško Evropsko sodišče (sodišče EU) prilašča vse preveč zakonodajne oblasti, nacionalni parlamenti pa imajo premalo oblasti ne samo v razmerju do njega, ampak tudi v razmerju do evropskega parlamenta. Deloma tudi zaradi tega, ker ustavno pri nas ni določeno, kakšne dolžnosti do nacionalnega parlamenta ima predsednik vlade kot vodja države na rednih zasedanjih Evropskega sveta ali celo kot predsedujoči EU, ko vodi delo vseh sestavov in srečanj Evropskega sveta; ravno tako niso določene dolžnosti zunanjega ministra kot član odbora ministrov, v katerem se sprejemajo odločitve Sveta Evrope.

Če pa se bo s strani slovenske vlade, kot izvršne oblasti, ponavljalo podrejanje zakonodajne in zapostavljanje sodne oblasti, bo treba znova razmisliti tudi o referendumih kot ustavni instituciji neposredne demokracije; če pa bo vlada skupaj s parlamentom zlorabljala še izide referendumov, ne bodo preostala druga sredstva kot metode državljanske nepokorščine. S tem bi se seveda iz območja demokracije premaknili na rob anarhije, ki vselej vsebuje nevarnost vznika diktature, toda ta je bila tako in tako navzoča že v avtokratskem vladanju vlade in njegovih totalitarizirajočih elementih. Upam, da nova vlada ne bo podlegla ne avtokratski zadržnosti, značilni za odhajajočo vlado, ne anarhični razpuščenosti predhodne, recimo, liberalne vlade.

Dr. Dean KOMEL

Ustava in ustanovitveni položaj

Ustava pomeni državotvorni akt in sicer kot dejanje in postava. Je zgodovinski dosežek, hkrati pa fiksira neko stanje, ki zgodovinsko učinkuje v preteklost in prihodnost. Je torej ustanovitveno dejanje 'bitja', ki po Aristotelovi opredelitvi iz Politike prebiva v polisu, kolikor je več od živali in manj od boga ter ga odlikuje sposobnost skupnega pogovora. Ustava je ustanovitveni dogovor, ki določa, kaj je v človeški skupnosti dogovorjeno in kaj se bomo dogovarjali. V ustavo niso zapisani predpisi, marveč postavljena načela, na podlagi katerih je sploh mogoče določanje in sprejemanje predpisov. Da pa zasujemo načela, v tem primeru ustavna načela, se moramo postaviti v ustanovitveni položaj.

Ta vidik tvorjenja ustave se je posebej zaostрил ob predlogu evropske ustave oziroma ob njegovi zavrnitvi. Lahko se vprašamo, kako in ali je Evropska skupnost v ustanovitvenem položaju? Tega ni mogoče neposredno razbrati iz političnih, družbenih, gospodarskih, kulturnih ali drugih razmer, marveč šele iz možnosti, da se te zberejo v nek položaj, ki stremi k temu, da se ustanovi. Ta možnost pa v sedanjem razpoloženju Evrope bistveno manjka na način, da se zgodovinsko vrši, vendar ne izvrši.

V primerjavi s tem je bila slovenska "pisateljska ustava" sprejeta v neprimer- no bolj neugodnih zgodovinskih okoliščinah, ko se ni niti dobro vedelo, v kateri smeri se vrši zgodovina - pa se je izvršila. Kot zgodovinski zamudniki v pogledu oblikovanja lastne države smo se znašli v položaju predhodnikov, kar pomenljivo kaže pridevek "pisateljska". To pred-hajanje je poglobljena značilnost položaja, ki se ustanavlja.

Kaj lahko v tem pogledu ugotovimo iz dvajsetletne distance? Smo si v teh letih približali ali oddaljili ustanovitveni položaj? Dejstvo je, da smo na državo- tvorni ravni, prav na podlagi predhodne postavitve v ustanovitveni položaj, dosegli več kot v celotni prejšnji zgodovini, da smo se postavili nad njo. Po drugi strani pa lahko ravno tako ugotovimo, da smo se od ustanovitvenega položaja oddaljili in da se gibljemo pod lastno zgodovinsko možnostjo. To opredeljuje razumevanje naše državnosti navznoter in navzven ter lahko privede do nesporazumov, kolikor si oddaljimo naš ustavitveni položaj. Prav taka nerazumevanja

in nesporazumi so opredeljevali naše poosamosvojitveno dogajanje predvsem glede razmerja države do družbenih sistemov in podsistemov ter glede odnosa do lastne zgodovinske umeščenosti.

Sam menim, da nismo bili in še vedno nismo dovolj pogumni v zastopanju lastnih stališč in da nismo sposobnosti uvideti protislovja v zastopanju naše evropskosti. Ta je namreč v enaki meri narekovala zgodovinske vrednosti kot zgodovinsko razvrednotenje v imenu istih vrednosti. Hkrati je možno ugotoviti, da smo bili sicer dovolj odločni pri sprejetju lastne ustave a premalo pripravljeni (predvsem politično), da na tej osnovi dosledno zastopamo svoje interese, ne pa jih zgolj prilagajamo razmeram. Bi se morali znova postaviti v ustanovitveni položaj?

Shematično se tu javljata dva problema, in sicer, ali smo v času po osamosvojitvi zmogli svoje bivanje politično urediti v skladu z duhom slovenske ustave in ustanovitvenem položaju ali ne? Drugi pa je, ali slovenska ustava, ki je bila pisana še pred vstopanjem v Evropsko skupnost, ustreza našemu sedanjemu položaju v Evropi in v globaliziranem svetu ali pa je njena načelna podlaga preozko postavljena?

V prvem primeru bi omenili predvsem problematiko človekovih pravic. Na Slovenskem se namreč srečujemo z velikimi težavami, ki jih prepogosto kar potlačimo pod mizo ali z željo olepšanja priredimo kakšno okroglo mizo. Zgodovinsko gledano na primer ni razjasnjeno, kaj šele okvalificirano morilsko početje po koncu druge svetovne vojne. Brez ustrezne pravne razlage se vedno znova odlaga trenutek sprave, ki je že in vendar še ni nastopila. Razvoj demokratičnih inštitucij po osamosvojitvi, skupaj s celotno politično sfero, ni bil dorasel tej nalogi. Je to v skladu z duhom slovenske ustave? Po osamosvojitvi so se nakopičili še drugi pereči problemi, ki, če uporabim šaljivo prisposodbo, duh ustave spreminjajo v prikazen. Opraviti imamo z množico nerešenih pravnih zadev na sodiščih, z nerešenim statusom izbrisanih, s problemi podeljevanja statusa azilantov, pa z statusom t.i. ranljivih skupin, med katere uvrščamo najrazličnejše vrste družbeno »šibkih«. K temu velja dodati neustrezno obravnavo sumljivih kapitalskih prevzemov in korupcije, problematiko medijske svobode, sodnega preganjanja pisateljskih del, varovanja naravnega okolja itd. Lahko bi izpostavil tudi tisto, na kar smo lahko upravičeno ponosni, a to že prepogosto počnemo z namenom, da se nam ni potrebno dovolj resno spopadati z naštetimi problemi.

Drugič. Slovenija ne predstavlja svoje državnosti samo navznoter, marveč tudi navzven. V času evropskih permutacij, ki sta jih zaznamovala padec berlinskega zidu in nato še vedno potekajoča izgradnja Evropske skupnosti, smo svojo državnost ne le uspešno uveljavili, marveč tudi reprezentirali. Pol leta smo

celo predsedovali Evropski skupnosti. Vendar se tudi tukaj kažejo razpoke. Mor-da zadevajo prav naš ustavni položaj. Predpogoj, da pristopimo k pogajanjem za vstop v Evropsko skupnost, je bila sicer majhna razpoka, a vseeno kazalec sprememb ustave. Zaostreno so se take razpoke pokazale ob nesoglasjih glede vojne v Iraku, vse izrazitejša pa postajajo tudi zaradi poglobljajočih se svetov-nih ekonomskih navzkrižij in ekoloških brezpotij. Očitno kršenje pravic sloven-ske manjšine v Italiji in Avstriji ne naleti na kakršen koli evropski odmev. Tudi glede spora s Hrvaško se Evropa dela bolj ali manj gluho. Ključno vprašanje pa je, ali naj spregovorimo ali ostanemo preprosto tiho, ko gre za smisel humani-zacije v svetovnem merilu.

Kaj ta situacija, gledano v celoti, pomeni za nas? Kako določa naš ustanovi-tenni položaj, ki ga opredeljuje ustavni akt. Če je slednji pravna kategorija, pa je ustanovitveni položaj eksistencialno določilo, ki ima tudi svojo filozofsko rele-vatnost. Oznako ustanovitvenost (Stiftung) je uporabil Edmund Husserl v svoji filozofski tematizaciji evropskosti. Ustanovitvenost je zgodovinski način vzpo-stavljanja evropskosti, ki temelji na tem, da lahko svobodno določamo načela, po katerih se vzpostavlja družbena vez. Nasledek te ustanovitvenosti je obliko-vanje nacionalnih držav v novem veku, pa tudi oblikovanje Organizacije zdru-ženih narodov. Tu pa se, ne le kar zadeva Slovence, marveč tudi druge evropske narode, javlja zgodovinski problem uveljavljanja svobode ustanovitvenosti, ki je bila v našem primeru potrjena šele pred dvema desetletjema. In to v času, ki naj bi ga zaznamoval konec nacionalne države. Iz tega izvira nemalo težav, ki so se pokazale v poosamosvojitvenem obdobju in ki lahko spodmaknejo naš usta-novitveni položaj. Ali se moramo v njem premakniti? Kam? Po katerih načelih in v katerem načelnem duhu?

Eno možno smer narekuje nakazani ustanovitveni smisel evropskosti, ki pa ga očitno ne moremo razumeti zgolj v razsvetljenem okviru. Ta ustanovitve-nost se omejuje na svobodno uporabo razuma, s katero se človek postavlja v središče sveta in emancipira od slehernih omejitev okolja. Kritičnost te narav-nanosti se pokaže, ko se človek ne razmejuje le od vseh drugih bitij, vključno z bogom, marveč se v imenu človeka prične ločevati tudi človeka od človeka ter izničevati njegova humanost in uničevati njegov humus. Razsvetljenski model postane nevzdržen, ko ne vzdrži več človekov odnos do sveta, tako zgodovinski kot naravni. Tedaj postane nujno, da se človeškost zgane v svojem ustanovitve-nem smislu in iz sebi lastnega razpoloženja preide v drug položaj. Premik je v tem, da človek svoj odnos do sveta zasnuje iz vesti, da prebiva svetu. Da je pre-bivalec sveta, ne pa zgolj njegov pridobitnik. Če pogledamo razmere v svetu, se zdi tak premik slej ko prej utopičen. Po drugi strani pa se je treba vprašati, ali razpolagamo s kakim drugim izhodiščem za reševanje svetovnih problemov ali moramo najprej vzeti v zakup ustanovitveno dimenzije svetovnosti?

Ko smo enkrat izkazali ustanovitveni položaj, ne moremo biti do njega nerazpoloženi in brezbrizni in ne moremo stopiti nazaj v zgodovinskem gibanju. Zdi pa se, da se to vendar dogaja. Izkušnje Evrope v 20. stoletju, ki smo jih Slovenci ne le delili, marveč so nas tudi do temelja razdelile so pokazale, do kakšnih družbenih deviacij lahko privedejo zgodovinske revolucije ali restavracije, če se izmaknejo ustanovitvenemu položaju. Zato se mu ne izmikajmo, marveč ga vzdržujmo.

Dr. Miro CERAR¹

Pisateljska ustava in prevrednotenje (ustavnopravnih) vrednot

Če bi pisateljske ustave ne bilo,
bi si jo Slovenci morali izmisliti.

1. Pisateljska ustava kot ideja o vrednostni prenovi slovenske družbe

Prehod v novo družbeno ureditev pomeni v prvi vrsti vrednostno prenovu družbe. Ker je na pravnem področju ustava tisti temeljni akt državno organizirane skupnosti, ki združeno izraža osrednji del skupnih političnih, pravnih, etičnih in drugih temeljnih družbenih vrednot, je prav vrednostna struktura, ki jo je zasnovala *pisateljska ustava*² pomenila enega ključnih korakov na poti v samostojno in demokratično slovensko državo.³ Če bi pisateljske ustave ne bilo, bi si jo – slikovito rečeno – morali Slovenci konec 80-ih let dejansko izmisliti, in sicer tako, da bi na nek način vsaj (hipotetično) predpostavili, da soglašamo o takšnih vrednostnih temeljih, kot izhajajo iz pisateljske ustave. Brez tega namreč proces demokratizacije in naše nacionalne oziroma državne osamosvojitve ne bi imel zadostne gonilne moči in ustrezne ciljne usmeritve.

Pisateljska ustava je v osnovi pomenila *idejo (zamisel) o vzpostavitvi novega sistema ustavnih vrednot* (in posledično njihovih izpeljav v obliki posameznih ustavnih institucij). Kot takšna je imela večplasten pomen:

- a) na *politični in pravni* ravni je pomenila težnjo po bistveni spremembi obstoječega real-socialističnega (komunističnega) sistema;

1 Izredni profesor na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani.

2 S tem že ustaljenim izrazom označujem seveda Teze za Ustavo Republike Slovenije, ki sta jih oblikovala Ustavna komisija upravnega odbora Društva slovenskih pisateljev in Delovna skupina za ustavni razvoj pri slovenskem sociološkem društvu (objavljeno v: *Gradivo za slovensko ustavo*, *Časopis za kritiko znanosti*, april 1988 – v nadaljevanju: *Gradivo za slovensko ustavo*).

3 Prvi radikalen korak v to smer so bili *Prispevki za slovenski nacionalni program*, objavljeni v 57. številki *Nove revije* (1987), naslednji takšen korak na ustavnem področju, po pisateljski ustavi, pa je bila predvsem t.i. *Demosova ustava* (šlo je za dokument z naslovom »Delovni osnutek nove slovenske ustave«, ki ga je sprejel Zbor za ustavo in je bil objavljen v časopisu *Demokracija*, št. 14, 10. aprila 1990). Ta in nekateri drugi ključni dokumenti, ki kažejo razvojno pot ustavnega besedila so skupaj objavljeni v Peter Jambrek: *Ustavna demokracija, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1992, str. 345-442.*

-
- b) na *kolektivni emocionalni* ravni je bila dejanje poguma in upornosti njenih avtorjev in podpornikov ter izraz hrepenenja po emancipaciji naroda in posameznika;
 - c) na *duhovni* ravni je pomenila (zavestno ali nezavedno) težnjo po večji svobodi človeškega duha.

Čeprav so zaradi takratne politične realnosti, tj. ostrega nasprotovanja pisateljski ustavi s strani takratne komunistične oblasti in njenih intelektualnih privržencev,⁴ avtorji in podporniki pisateljske ustave v obrazložitvah in spremljajočih izjavah želeli omiliti ostrino in širino predlaganih sprememb,⁵ je bila pisateljska ustava po svoji vsebini radikalna novost, saj je terjala celovit in oster prelom z dotedanjim političnim sistemom. Pisateljska ustava je zahtevala *bistvene spremembe* na političnem, pravnem, etičnem in drugih temeljnih področjih, ki se odražajo preko ustavnih norm. *Pisateljska ustava je bila zato v celoti gledano predvsem ZAHTEVA po celovitem prevrednotenju (do)tedanjih ustavnopravnih vrednot.*

V predgovoru k pisateljski ustavi sta Dimitrij Rupel in Janez Menart zapisala, da je predlog tez za slovensko ustavo utemeljen na »stoletnih hotenjih slovenskega človeka«, pri čemer imajo ta hotenja politično, kulturno in vojaško utemeljitev, izhajajo pa iz predpostavke o dozorelosti slovenskega naroda, da sprejme svojo lastno ustavo.⁶ Na vrednostni prelom v tem predgovoru posebej opozarja povzetek načel pisateljske ustave, med katerimi so izrecno izpostavljena naslednja: a) politični pluralizem; b) družbeni odnosi postindustrijske oziroma postmoderne družbe, ki temeljijo na spoštovanju individualne in narodne osebe, na varovanju okolja, racionalni tehnologiji in samoupravljanju oziroma samoorganizaciji; c) kultiviranje in intelektualizacija dela; d) nacionalna suverenost in enakopravnost ter e) ločitev zakonodajne, sodne in izvršne oblasti.⁷

Ob deseti obletnici pisateljske ustave, torej v retrospektivi, ki ni več terjala »taktičnega pristopa« k opredeljevanju vrednostnih izhodišč nove ustavnosti iz pisateljske ustave, je Rudi Šeligo zapisal, da je tisto, kar je bilo (v času nastanka pisateljske ustave) fiktivno, postalo stvarnost,⁸ Tone Peršak pa je opozoril na izrazito vrednostni pomen pisateljske ustave, še posebej na področju uvajanja novih političnih in etičnih vrednot.⁹ Na prvem mestu omenja, da pisateljska

⁴ O tem npr. Dimitrij Rupel, »Budna« javnost in pisateljska ustava, *Nova revija*, let.XVII (1998) št.194-195, str. 13.

⁵ Tako je npr. Rudi Šeligo ob predstavitvi *Gradiva* za slovensko ustavo le-to taktično označil za fikcijo (glej Tone Peršak, *Videnje in stvarnost*, *Nova revija*, let.XVII (1998) št.194-195, str. 7).

⁶ Glej *Gradivo za slovensko ustavo*, op. cit., str. 5-6.

⁷ *Ibid.*

⁸ Rudi Šeligo, *Pisateljska ustava, njen nastanek in pomen*, *Nova revija*, let.XVII (1998) št.194-195, str. 3.

⁹ Tone Peršak: *Videnje in stvarnost*, op. cit., str. 7. V istem kontekstu (deseta obletnica

ustava kot vrednoto izpostavlja pretekli slovenski boj za narodno osvoboditev, druga ključna vrednota je spoštovanje ustanov demokracije in demokratičnih postopkov, tretja je temeljna demokratična samoomejitev politike in četrta emancipacija slovenskega naroda v pomenu državotvorne nacije, ki pa to svojo osamosvojitvev vzpostavlja na demokratičen način.¹⁰

2. Nove ustavne vrednote

Ker se vrednote izoblikujejo v precejšnji meri v iracionalnem (tj. izven-razumskem: intuitivnem, občutenjskem, emocionalnem ipd.) polju posameznikovega dojemanja in soustvarjanja pojavnega sveta, je nekako skoraj samoumevno, da se je pisateljska ustava porodila v tistem intelektualnem okolju, v katerem so imeli velik vpliv kulturniki (pisatelji, pesniki in drugi). Zagotovo so lahko prav ti na dovolj občutljiv (subtilen) in avtentičen način izrazili tisto hrepenenje, ki je že dolgo tlelo v slovenskem narodu, vendar je bilo po vsakem njegovem večjem emancipacijskem poskusu tako ali drugače zatrto in potisnjeno v kolektivno podzavest. Šlo je za enkratni splet zgodovinskih okoliščin ter ravnanj posameznikov in najrazličnejših družbenih skupin, ki je pripeljal do tega, da se je narodovo hrepenenje po samostojni državi ter po pravičnejši in humanejši družbeni ureditvi (demokracija je kljub svojim pomanjkljivostim nedvomno pravičnejša in humanejša od avtoritarnega ali totalitarnega političnega sistema) najprej intenzivno izrazilo na ravni kolektivne slovenske zavesti, nato na ravni dejanj in končno v uspešni državni osamosvojitvi in demokratizaciji Slovenije. Seveda je ta proces naletel tudi na odpor, in sicer s strani tedanje oblasti ter vseh tistih posameznikov, ki so ostajali privrženi jugoslovanski ideji in ureditvi.

Danes, s časovne oddaljenosti, lahko bolj umirjeno kot takrat rečemo, da sta v psihološkem in družbenem smislu notranji in zunanji odpor imanentni del vsakega napredka oziroma korenite družbene spremembe. Oba vidika odpora predstavljata pomembno razvojno preizkušnjo, skozi katero mora iti vsak protagonist družbenega razvoja. Brez napora, tveganja in morebiti celo takšnega ali drugačnega spopada ni bistvenega napredka. V naši slovenski osamosvojitveni zgodbi so bili nosilci nove ustavnosti in s tem nove slovenske družbene ureditve dovolj pogumni in vztrajni, da so ob koncu 80-ih in v začetku 90-ih let postopno dosegli večino svojih temeljnih ciljev, njihovi nasprotniki, zagovorniki nadaljnega obstoja SFR Jugoslavije, pa so še pravi čas pravilno presodili, da

pisateljske ustave) tudi Lovro Šturm izrecno poudarja, da so temelji ustavne ureditve povezani z vrednotami, pri čemer med vrednote nove (veljavne) ustave uvršča predvsem vrednost človeka kot takšnega, njegovo svobodo in enakost, demokratično ureditev ter nenazadnje varstvo pravic in načelo delitve oblasti (Lovro Šturm, Kaj zagotavlja ustava?, Nova revija, let.XVII (1998) št.194-195, str. 1-2.

¹⁰ Glej *ibid.*, str. 7-8.

se je tehtnica tudi v ljudstvu že prevesila na nasprotno stran in so zato postopno le privolili (sprva le na videz, kasneje pa večina tudi resnično) v sprejem novih ustavnih vrednot.

Ustava kot takšna predstavlja v svojem pravno-formalnem izrazu *racionalizacijo* temeljnih družbenih vrednot. Pisateljska »ustava«, kot zametek sedanje slovenske ustave, je zato morala biti napisana – četudi zgolj v tezah –, tudi na takšen pravno-formalen način. Za politično in pravno konstituiranje slovenske državnosti in demokracije je bil torej ob pretežno ali vsaj izhodiščno *iracionalnem vrednostnem* momentu, ki so ga posebjali slovenski kulturniki, odločilen tudi *racionalni vrednostni* moment, ki se je predvsem s pomočjo pravnikov, sociologov in drugih družboslovcev izrazil v bolj ali manj *pravno* izdelanih formulacijah Tez za Ustavo Republike Slovenije. To je bil zato tudi prvi pomembnejši korak k *novi slovenski pravni kulturi*.

Pravna država kot takšna sicer v pisateljski ustavi še ni izrecno zapisana kot temeljno načelo pravne ureditve, vendar pa številne teze pisateljske ustave nedvomno izražajo pravno državo, tj. koncept, ki se je v okviru takratnega jugoslovanskega režima slabšalno in kritično pripisoval meščanski ustavnosti in pravu ter je bil zato s pozicij (izkrivljenega) teoretičnega marksizma in real-socializma vseskozi zavračan. Poleg usmerjenosti pisateljske ustave v zagotovitev (1) *samostojne države* ter (2) *demokracije* s parlamentarnim sistemom in drugimi demokratičnimi političnimi institucijami, je usmeritev v (3) *pravno državo* tretji bistveno novi vrednostni poudarek, ki ga je takrat pisateljska ustava vnesla v javni diskurz. Vse odtlej, pa do sprejema nove (sedanje) slovenske ustave, s(m)o so se lahko prav na tej podlagi tako slovenski pravniki kot vsi drugi izobraženci in nasploh državljani postopoma privajali na nov vrednostni okvir, ki ga je prinesla zamisel o Sloveniji kot pravni državi. Kot je znano sodijo v okvir načela pravne države predvsem zahteve po varstvu človekovih pravic in svoboščin, po delitvi oblasti, po transparentnem, koherentnem, predvidljivem in zanesljivem pravnem sistemu, po neodvisnosti sodstva, po vezanosti izvršilno-upravne oblasti na zakon in še marsikaj. Pravna država kot specifičen in kompleksen koncept se tako ni pojavila šele s sprejemom nove ustave (1991), pač pa se je na ravni *pravne zavesti* v posameznih prvinah počasi uveljavljala že od pisateljske ustave dalje.¹¹ Kot zavest o nujnosti (*ustavno*)pravne opredeli-

11 *S tem ne želim reči, da v prejšnjem (real-socialističnem) sistemu posamezne prvine pravne države niso bile prisotne. Tako v formalnem pogledu (načelo ustavnosti in zakonitosti, spoštovanje pravnih postopkov ipd.) kot v materialnem pogledu (varstvo človekovih pravic in svoboščin, zagotavljanje pravičnosti) so bili posamezni elementi, ki sodijo v okvir koncepta pravne države, že prisotni - vendar pa, in to je treba poudariti, v resnici le navidezno! Ti posamezni elementi so bili umeščeni v popolnoma drugačen pravni kontekst. Po eni strani je takrat dominirala doktrina, da mora pravo v socializmu postopno »izumirati«, tj. se umikati samo-regulaciji (samoupravljanju), kar je pravu že a priori odvzelo tisto družbeno moč in prepričljivost, ki mu jo daje pravna država. Po drugi strani pa so bile vse pravne institucije interpretirane v duhu komunistične ideologije oziro-*

tve slovenske državnosti ter temeljnih demokratičnih in pravnih institucij ter nasploh kot zavest o nujnosti vzpostavitve *moderne ustavnosti* je bila ključen dejavnik tudi v samem procesu sprejemanja slovenske ustave.

S pisateljsko ustavo so se na raven neformalne ustavne pobude povzdignile *vrednote*, ki so bile, kot rečeno, izražene v zahtevi po moderni demokraciji zahodnega tipa, delitvi oblasti, varstvu človekovih pravic v skladu z mednarodnimi pravnimi standardi, neodvisnosti sodstva, svobodni podjetniški pobudi, moderni opredelitvi lastninske pravice in njenih nosilcev ter nenazadnje v temeljni zahtevi po slovenski državnosti. Če je bilo zgoraj (pod t. 1) rečeno, da je bila pisateljska ustava *zahteva* po prevrednotenju ustavnih vrednot, je sedaj k temu treba še dodati, da je na ravni javnega ustavnopravnega diskurza pisateljska ustava pomenila že tudi *sam ZAČETEK procesa* prevrednotenja (do)tedanjih ustavnopravnih vrednot, ki so temeljile na t.i. socialistični demokraciji, vladavini delavskega razreda, vodilni in ekskluzivni vlogi komunistične partije (enostrankarski sistem), samoupravljanju, družbeni lastnini in na drugih specifičnih ter agresivno ideološko pogojenih postavkah tedanje politične in splošne družbene ureditve.

Pisateljska ustava je v *vrednostnem* pogledu vzpostavila že skoraj celotno ustavno ogrodje, ki ga je leta 1991 nato formalno dogradila in določila (nova) slovenska ustava. Seveda pisateljske ustave, pri kateri je šlo zgolj za neformalne *ustavne teze*, ni smiselno pretirano natančno vzporejati z besedilom veljavne slovenske ustave, kajti razumljivo je, da so v veljavni ustavi mnoga področja urejena bolje in natančneje kot v tezah iz pisateljske ustave (za ponazoritev lahko primeroma omenim v tezah precej pomanjkljiva poglavja o sodstvu, ustavni zaščiti in občinski samoupravi). Poleg tega se v pisateljski ustavi še čuti navezanost na nekatere vrednote iz takratnega (real)socialističnega sistema (npr. relativno široko formulirana pravica delavcev do soupravljanja podjetij), kar pa je razumljivo in v zapisani meri naravnano vrednostno pozitivno. V tem pogledu namreč pisateljska ohranja predvsem tiste vrednostne postulate (real)socializma, ki naj bi posameznike varovali v njihovi socialni komponenti (npr. pravica do dela in varstvo delavcev pred posledicami nesmotrnega gospodarjenja).¹² Ker namen tega prispevka ni obravnava posameznih ustavnih institucij, velja

ma v skladu z avtoritarno zapovedanimi načeli in smernicami komunistične partije oziroma zveze komunistov. V takšnem kontekstu, ki npr. ni poznal delitve oblasti in resnične neodvisnosti sodstva, se tudi posamezne pravice in svoboščine, ki so sicer zgolj nominalno ustrezale tistim, ki jih varuje pravna država (npr. pravica do zasebnosti), niso razlagale in uresničevale v duhu pravne države, pač pa v duhu realsocialistične ideologije (tako npr. pravica do zasebnosti v praksi ni bila dojeta na takšen način in varovana v tisti meri, kot to terjata pravna država).

¹² Osnutek pisateljske ustave vsebuje več določb o socialnoekonomskih pravicah in razmerjih, kot jih vsebuje veljavna ustava (glej Lojze Ude, *Ustavnosodno varstvo človekovih gospodarskih in socialnih pravic in svoboščin v obdobju preobrazbe družbene lastnine in denacionalizacije*, *Nova revija*, let.XVII (1998) št.194-195, str. 27).

ob tem le še na splošno reči, da je omenjena kontinuiteta oziroma vezanost pisateljske ustave na vrednostni sistem takratnega časa dejansko minimalna, saj v ustavnih tezah izrazito dominirajo tiste vrednostne vsebine, ki sodijo v domeno sodobne demokratične ustavnosti in pravne države.

3. Prevrednotenje dojetanja same ustave

Eno temeljnih prevrednotenj, katerega je zastavila pisateljska ustava, je bilo prevrednotenje dojetanja same ustave. Za razliko od (do)tedanjega razumevanja ustave v SFR Jugoslaviji in SR Sloveniji, ko je prevladovalo predvsem *družbenoekonomsko pojmovanje ustave* oziroma *pojmovanje ustave kot temeljne družbene listine* v mnogimi programskimi normami in ideološkimi prvina-mi,¹³ je pisateljska ustava začela uveljavljati moderni pogled na ustavo. Po tem pogledu je ustava predvsem temeljni oziroma vrhovni pravni in politični akt, ki na eni strani opredeljuje demokratično strukturirano oblast, na drugi strani pa z zagotavljanjem človekovih pravic in svoboščin varuje različne vidike svobe in varnosti posameznikov. Predvsem pa – in tudi v tem je mogoče videti pomembno prevrednotenje – naj bi nova slovenska ustavnost ne bila pretežno ideološka in programska,¹⁴ tako kot je to v precejšnji meri veljalo za prejšnje realsocialistične ustave. Takšen pogled na (bodočo) ustavo je prevladal tudi v kasnejšem formalnem procesu oblikovanja slovenske ustave, pri kateri je ustavodajalec zavzel pretežno realistični pristop, kar je pomenilo, da se je v relativno veliki meri izognil programskim normam.

4. Ponotranjanje novih ustavnih vrednot

Proces prevrednotenja ustavnih (političnih, pravnih, etičnih itd.) vrednot so ob nastanku pisateljske ustave reflektirali in osmišljali že sami njeni avtorji in podporniki, vendar pa ta njihova refleksija in vizija takrat še nista mogli koreniteje prodreti v širšo politično in pravno zavest prebivalstva. Dejansko se v tistem času tudi sami avtorji in podporniki pisateljske ustave še niso mogli povsem jasno in celovito zavedati vrednostnega naboja in pomena, ki so ga vsebovale v tezah zapisane formulacije. Ta vrednostni naboj oziroma pomen je lahko resnično (praktično) zaživel in postal tako tudi resnično ozaveščen šele v okviru novih političnih in pravnih (pred)postavk, ki jih je uveljavila nova us-

¹³ O teh in nekaterih drugih pojmovanjih ustave glej Marijan Pavčnik, *Teorija prava, Prispevek k razumevanju prava, 3. razširjena, spremenjena in dopolnjena izdaja, GV Založba, Ljubljana 2007, str. 290-291.*

¹⁴ Tako se npr. Peter Jambreč, *Ustava in slovensko narodno vprašanje, v: Građivo za slovensko ustavo, op. cit., str. 34, v svoji razpravi o bodoči slovenski ustavi sprašuje, ali naj ta sploh vsebuje poglavje o temeljnih načelih. Pri tem meni, da ideologija ne spada v območje ustavnega in državnega urejanja, zato ne sme biti dvoma, da naj imajo temeljna načela, kolikor bi jih nova ustava vsebovala, zgolj normativno, ne pa programsko in vizionarsko naravo.*

tava. Šele s sprejemom in začetkom uveljavljanja nove ustave so te vrednostne vizije preko zakonodajne, izvršilno-upravne, sodne in predvsem ustavnosodne prakse ter seveda preko različnih oblik političnega delovanja postopno začele dobivati svojo realno družbeno podobo.

Danes lahko ugotovimo, da proces prevrednotenja ustavnopravnih vrednot še ni povsem zaključen, čeprav je v pretežni meri realiziran. Dejstvo je, da ustavnih vrednot, ki jih je zasnovala že pisateljska ustava, dogradila in institucionalizirala pa Ustava Republike Slovenije, državljani Slovenije še nismo v celoti ponotranjili.¹⁵ Žal je prav v politični eliti, ki bi seveda državljanom morala nuditi vrednostno pozitiven zgled, precej posameznikov in skupin, ki v svoji zavesti in praksi ohranjajo vrednostno negativne (npr. avtoritarne) vzorce mišljenja iz pretekle, nedemokratske ureditve.¹⁶ Če k temu prištejemo še izredno močan vpliv t.i. divjega kapitalizma in drugih pojavov, ki v ljudeh sprožajo pretirane materialistične, oblastne in podobne (egocentrične) težnje, potem ni nič nenavadnega, da v Sloveniji še vedno nimamo zadosti razvite pravne in politične kulture. Izrazito pomanjkanje teh dveh komponent splošne družbene kulture se izraža npr. v šibki zavesti nosilcev oblastnih položajev o lastni odgovornosti do ljudstva in do drugih ustavnih vrednot (pogosto gre pri tem tudi za njihov infantilni strah pred osebnim prevzemanjem odgovornosti za svoja oblastna ravnanja), v nespoštljivem odnosu do državnih institucij, v primitivnem oziroma vulgarnem vedenju nekaterih predstavnikov politične in drugih družbenih elit ter nenazadnje v relativno velikem družbenem nezaupanju v nosilce pravne in politične moči.

Pravkar povedano sicer bistveno ne spremeni dejstva, da smo od pisateljske ustave do danes Slovenci v marsičem napredovali v smeri razvijanja demokracije in pravne države, kar je v povezavi z našo uspešno nacionalno oziroma državno osamosvojitvijo ter kompleksnostjo prehoda (tranzicije) iz prejšnjega v sedanji sistem relativno velik (zgodovinski) uspeh.¹⁷ Kljub temu pa omenjeni negativni dejavniki opozarjajo, da je naša sedanja politična in pravna zgradba še v marsičem krhka ter da nikakor ni samoumevna, zato je intenzivnejše ponotranjenje ustavnopravnih vrednot nujni predpogoj za nadaljnje demokratično dozorevanje slovenske družbe. Seveda pa ustavnopravne vrednote niso nekaj statičnega, saj se dograjujejo in spreminjajo v kontekstu časa in družbenega

15 Na pomen internalizacije ustavnih vrednot opozarja npr. France Bučar, *Internalizacija slovenske ustave*, *Nova revija*, let.XVII (1998) št.194-195, str. 18.

16 *Ibid.*

17 *Tine Hribar, Položaj Slovencev kot nacije*, *Nova revija*, let.XVII (1998) št.194-195, str. 31, upravičeno meni, da se je treba kljub kritičnim ocenam naše družbene situacije zavedati, da smo se osamosvojili v pravem času in kot narod nismo doslej še ničesar bistvenega ali nepovratnega zamudili, pri čemer je bila naša situacija posebej težka tudi zato, ker smo se hkrati znašli v najrazličnejših tranzicijah (industrijska, ekonomska, politična, pravna in celo vzgojno-izobraževalna tranzicija).

prostora, zato se mora zavest o ustavnopravnih vrednotah na eni strani razvijati v smeri spoštovanja veljavnih ustavnih načel in pravil, na drugi strani pa tam, kjer je to *resnično nujno in/ali splošno družbeno koristno*, tudi z dograjevanjem (s spremembami in dopolnitvami) ustave – vseskozi moramo torej dinamično iskati pravo mero med ustavno kontinuiteto in diskontinuiteto.¹⁸

Na večno dilemo, ali je treba ljudi prilagoditi ustavi ali ustavo ljudem, ni mogoče podati enoznačnega odgovora. To vprašanje se je zastavljalo v zvezi z nekdanjimi socialističnimi (jugoslovanskimi in slovenskimi) ustavami, v zvezi s pisateljsko ustavo in se zastavlja v zvezi z veljavno slovensko ustavo. V naravi prava in s tem tudi v naravi ustave in njenih vrednot je *vrednostno prežeta normativnost*, ki vedno presega dano («Sein») in teži k zadanosti («Sollen»). Ustava seveda s strani pravnih subjektov terja spoštovanje svojih načel in pravil. Toda kadar ustava zahteva nekaj, za kar družba še pretežno ni dozorela, se nujno pojavijo težave. S pravnega vidika je vsekakor treba težiti k doslednemu uveljavljanju ustavnih norm. Ne moremo pa hkrati zagotoviti, da bo ustava (preko zakonov in drugih pravnih aktov) v vseh pogledih avtonomno (notranje, intimno) sprejeta s strani samih državljanov kot posameznikov. V naravi prava je, da v enem delu ustreza moralnim, običajnim in drugim nepravim človeškim prepričanjem in standardom, v drugem delu pa je pravo vedno tudi heteronomno, prisilno (od zunaj).

Za konec naj še rečem, da se moramo zavedati, da je vsak radikalni prehod v nov vrednostni sistem za povprečnega človeka zahteven spoznavni oziroma psihološki proces, ki ga moramo zato ocenjevati strpno in potrpežljivo. Ne smemo pa tolerirati hinavščine ali zlaganega zunanjega konformizma, ki pod videzom iskrene pozitivne vrednostne preobrazbe prikriva vrednostno negativne (destruktivne) namene in ravnanja.

18 Prim. Miro Cerar, *Pomen ustavne kontinuitete*, *Nova revija*, let.XVII (1998) št.194-195, str. 24-26.

Dr. Marijan PAVČNIK

Materia Constitutionis - glose ob "pisateljski ustavi"

Splošna ocena je lahko kratka. "Pisateljska ustava" je dragoceno dejanje, ki je tvorno oblikovalo pot do veljavne ustave. Nedvomno je, da je intenzivno vplivala nanjo. Vpliv bi lahko bil še večji, če "pisateljska ustava" nekaterih vidikov moderne ustavnosti ne bi spregledala. Preseneča me, da je bilo skrajno šibko formulirano poglavje, ki se nanaša na sodstvo in še posebej na ustavno sodstvo. O tem je bolj malo povedanega, čeprav se je v tistem času o tem že precej vedelo. Na drugi strani pa je seveda treba ugotoviti, da veljavna ustava ni izkoristila nekaterih zelo pomembnih nastavkov, ki jih "pisateljska ustava" ima. Neizkoriščen je problem socialne države, problem volilnega praga ni bil ustrezno upoštevan in tudi problem parlamentarnega sistema je bil v "pisateljski ustavi" bistveno bolj rešen, kot je to v veljavni ustavi.

V "pisateljski ustavi" je tudi več formulacij, ki so v bistvu kritika prej veljavne ureditve, ne pa predlogi *de constitutione ferenda*. V ta kritični del sodijo na primer določila o odpoklicu skupščine na podlagi splošnega referendumu, določila o široko zasnovanem referendumskem odločanju (sprememba ustave naj bi bila na primer možna samo na temelju referendumu) in določila o predsednikovi razpustitvi skupščine (ali senata), kadar to od njega zahteva predsednik skupščine (ali senata). Vse to je del historičnega konteksta, ki ga je treba kot takega upoštevati.

Pomembno je, da je "pisateljska ustava" odprla pot do novih vidikov razumevanja ustave, namreč do tega, da je ustava tudi postopkovni akt. Moderna ustava ne totalizira oblike državne oblasti, ampak to oblast vzpostavlja kot pravno formo, ki jo nato nosilci oblasti vsebinsko napolnjujejo. Pravna forma omogoča pravno igro, ki temelji na načelu delitve oblasti (skupaj s sistemom zavor in ravnovesij). Pomembna ni samo delitev oblasti. Prav tako pomemben je tudi sistem zavor in ravnovesij, ki preprečuje, da bi se delitev sprevrgla v svoje nasprotje, v "deli in vladaj" (*divide et impera*). Ustava kot postopkovni akt omogoča, da o zadevah, ki jih imamo za legitimne, odločamo legalno. Druga plat legitimnosti prek legalnosti je strpnost do legalno sprejetih odločitev. Tipičen primer nestrpnosti je, vsaj z določenega zornega kota, zadeva »izbrisanih«, ki

jo vsi dobro poznamo.

V “pisateljski ustavi” je najti več še vedno aktualnih predlogov, ki so pomembni “*de constitutione ferenda*”. “Pisateljska ustava” je predvidevala uvedbo parlamentarnega sistema, medtem ko je tako imenovana “podvinska ustava” kot varianta dopuščala tudi mešani parlamentarno-predsedniški sistem. Pomembno je, da ima “pisateljska ustava” nekatere rešitve, ki so bolj zasnovane kot v veljavni ustavi. Šibka točka veljavne ustave je imenovanje ministrov, ki je v pristojnosti Državnega zbora. Sporna je tudi institucija t.i. “zaslišanja” predlaganega ministra pred imenovanjem pred pristojno komisijo Državnega zbora. “Pisateljska ustava” je bila bolj življenjska in bolj v skladu s klasičnim parlamentarnim sistemom. Predvidevala je, da predsednika vlade imenuje predsednik republike, ki nato na predlog predsednika vlade imenuje tudi ministre. Ta izpeljava je vsekakor ena tistih, ki jo kaže ob ugodni priložnosti vključiti v Ustavo Republike Slovenije.

Čas mi ne dopušča, da bi govoril še o drugih predlogih “*de constitutione ferenda*”. Omenim naj samo še enega. “Pisateljska ustava” še ni govorila o Državnem zboru, ampak je zakonodajno telo označila kot skupščino, ob kateri je bil tudi senat kot “predstavništvo socialnih, ekonomskih, kulturnih in občinskih teles (organizacij, skupnosti ali ustanov)”. Če skupščino primerjamo z Državnim zborom, je bila njena boljša plat tako imenovana petodstotna klavzula, ki je nakazovala možnost petodstotnega volilnega praga za vstop v zakonodajno telo. V veljavno ustavo je bilo določilo o štiriodstotnem volilnem pragu vključeno šele leta 2000 (po znanih zapletih, ki jih je sprožil “volilni referendum” decembra 1996). Relativno visok volilni prag krepi sorazmerno predstavništvo, ki temelji na močnejših političnih strankah.

Sedanji Državni svet je bil že večkrat predmet kritične obravnave; nekateri so celo za to, da se mu ustava odreče ali pa da se preoblikuje v zbor pokrajín, če bo sprejet ustrezen zakon, ki bo uredil njihovo ustanavljanje. Tovrstna razpravljanja ne morejo potekati mimo “pisateljske ustave”; strokovna utemeljitev je tehtno opozorila, da ne zadošča zgolj numerična enakost, ki dobiva svoj odraz v skupščini (danes v Državnem zboru), ampak da je treba ustrezno upoštevati tudi strukturno sestavo družbe, ki ima svoj glas v senatu (v Državnem svetu). Če ob Državnem zboru ni še senata ali sveta (poimenovanje ni bistveno), je ohromljen sistem zavor in ravnovesij, ki mora biti vgrajen v vsako vejo oblasti (in ne le v razmerja med njimi!).

Tu je še cela vrsta občutljivih pravnih vprašanj. Pomembno je, kaj je predmet ustavne, zakonske in podzakonske tvarine. Če so ta načelna vprašanja ustrezno ustavno urejena, se izboljša kakovost ustavnega in pravnega urejanja. Kar zadeva ustavno tvarino, je treba pregledati vsa tista mesta, na katerih ustava samo

napotuje na zakon, ne da bi ga kakor koli usmerjala. Včasih zadoščajo že dve, tri načelne besede (kratko ustavno načelo ali ustavni standard), ki nakazujejo smer, v katero naj gre zakonodajalec. Značilen primer je vprašanje volilnega sistema, ki je bilo v ustavnem besedilu iz leta 1991 vsebinsko v celoti neusmerjeno. Zapletom, ki so sledili, bi se nemara lahko izognili, če bi imeli ustrezno ustavno izhodišče. Kot že omenjeno, je “pisateljska ustava” to izhodišče vsaj deloma nakazala. Stvar posebne analize bi lahko bila tudi primerjava zapisov temeljnih pravic v pisateljski ustavi in zapisov v veljavni ustavi. Ta analiza bi bila zanimiva zlasti na področjih pravice do socialne varnosti in zdravja, lastninske pravice, ekonomskih razmerij in pravice delavcev do upravljanja podjetij. Če gledamo s stališča socialne države, je bila na teh področjih “pisateljska ustava” močnejša, kot je veljavna.

Velik problem, ki ga “pisateljska” in veljavna ustava nista razrešili, je hierarhična moč zakona. Ali imajo vsi zakoni enako pravno veljavo ali kaže nekatere izločiti in jih ustavno opredeliti kot hierarhično močnejše? Problem so, recimo, organski zakoni, ki jih pozna francoska ustava. Pri nas se je problem pojavil, ko smo še ne dolgo tega na hitro dobili kazenski zakonik. Je res dopustno, da se tako pomemben akt, kot je zakonik, sprejme tako rekoč od danes na jutri. Verjetno bi bilo treba v takih primerih predvideti bolj kvalificirano proceduro, bolj kvalificirano večino in s tem doseči, da bi bili zakoni oblikovani bolj kakovostno.

Isto velja za problem podzakonskih aktov. Tu bi se lahko zgledovali po nemškem temeljnem zakonu, ki izrecno zahteva, da mora parlament oblikovati podzakonski program, ki ga vlada podrobneje izpeljuje. Pri nas je to delno rešeno z Zakonom o vladi; po svoji naravi je to nesporno stvarina, ki bi sodila v ustavo.

Kljub velikem in vsestranskem pomenu pisateljske ustave ni mogoče spregledati, da je na nekaterih področjih netočno začrtala ustavno ureditev. Tipičen primer je lokalna samouprava. Zamisel o čistem samoorganiziranju je spregledala, kot ugotavlja profesor Šmidovnik, da “lokalna samouprava ne predstavlja zgolj lokalnih skupnosti samih po sebi, pač pa mora biti vsaka posebej institucionalizirana z državnim aktom, s katerim je ustanovljena, in so ji s tem priznane kakovosti in položaj lokalne samoupravne skupnosti”. Država je svojevrsten nadsistem, v okviru katerega delujejo posamezni podsistemi. V naravi razmerja med državo in lokalno samoupravo je, da ustava opredeljuje bistvene elemente samoupravnosti, ki imajo ustavno varstvo in jih podrobneje izpeljuje zakonodajalec.

“Pisateljska ustava” je podprla in s preambulo tudi odprla možnost novega razumevanja ustavnih besedil. Gre zlasti za tisto razumevanje, ki gradi na osrednjosti človekovega dostojanstva in na človekovem odgovornem ravnanju

do pokojnih, soljudi, narave in prihodnjih rodov. Ustavno sodišče se je na nekatere od teh poudarkov že odzvalo, nesporno pa je tu še veliko ustvarjalnih možnosti. Bistveno se bodo povečale šele tedaj, ko bo ustavno sodišče radikalno razbremenjeno, in obenem tudi tedaj, ko bodo redna sodišča bolj pogosto zahtevala presojo ustavnosti zakonov. Do sedaj je bilo teh zahtev le malo, dobro pa vemo, da so lahko zahteve te vrste med najpomembnejšimi, saj gre za vprašanja ustavnosti, ki nastajajo v konkretnih primerih in ob njih. Ustava, kot interpretativni akt, nam odpira še obilo možnosti in "pisateljska ustava" je tu lahko dragocena spodbuda.

Dr. Ivan SVETLIK

Izvori slovenske ustave

Konec osemdesetih let smo bili priča prihajajočemu valu idej, ideologije in prakse neoliberalizma, ki se je na Zahodu močno uveljavljal. Ne glede na to, kakšno je mnenje o tem danes, je obetalo odpiranje polja svobode na vseh mogočih področjih, tako v političnem, socialnem in ekonomskem življenju in prispevalo k širjenju polja svobode. V tem kontekstu bi razumel tudi takratno zavzetost sociologov za to, da je tudi v političnem življenju potreben nek nov okvir, ki bo polje svobode utemeljil in ga zagotovil. Šlo je za razprave o civilni družbi, o možnostih neprofitnega, volonterskega sektorja v odnosu na državo in podobno.

Druga pomembna okoliščina je bila, da je bil ta idejni val, ki smo ga gledali na Zahodu, soočen z neko dokaj trdno ekonomsko in socialno strukturo in da so bili premisleki že takrat kritični v smislu, da ne gre izgubiti vsega, kar se je akumuliralo kot praksa in kot civilizacijska pridobitev prejšnjega sistema. Iz tega izhaja zelo jasen zapis v naši ustavi, da hočemo ostati socialno-tržna družba. Kombinacija obeh dimenzij je bila premišljeno zasnovana in se vseskozi ohranja v različnih variantah in tudi v praksi.

To se mi zdi izjemno pomembno tudi z vidika nadaljnjega dogajanja in razvoja. Če bi takrat popustili v smeri prevelike liberalizacije, bi najbrž trčili enako trdno na socialno dno, kot so nekatere druge tranzicijske države, ki so imele in še imajo veliko večje socialne in ekonomske probleme. Kljub neoliberalnim vplivom smo ohranili veliko tistega, kar se je že do takrat vzpostavilo kot socialna država. Ohranili smo sindikate, ki jih v vzhodnoevropskih državah praktično niso mogli ohraniti in ki so bili vseskozi protiutež preveliki liberalizaciji življenja v ekonomskem in socialnem pogledu. Zato imamo danes čisto drugačno izhodišče, ko se pogovarjamo z Evropo o npr. t.i. varni fleksibilnosti, ki se kaže v tem, da lahko vzpostavljamo socialno ekonomsko ravnotežje.

Prav ta okoliščina pa ima tudi nekaj problematičnih dimenzij. Na eno od teh nas je že večkrat v svojih razpravah in refleksiji dogajanja v tranzicijskem času opozoril profesor Bučar. In sicer, da so se vseskozi ohranjali neki stari obrazci socialnega in političnega življenja ne glede na to, kaj je bilo opredelje-

no in formalno zapisano. Mislim, da se ravno iz teh razlogov t.i. tranzicija v ekonomskem življenju v smeri prestrukturiranja gospodarstva odvija prepočasi in bi morala biti mnogo bolj radikalna. Ohranjanje že pridobljenega, do takrat ustvarjenega in velika zadržanost do bolj radikalnih premikov, je najbrž tisto, kar nas vseskozi spremlja in ko se kriza gospodarstva ponovno pogloblja, se soočamo z vprašanjem šibke podlage, da bi jo lahko prebredli, ker je prestrukturiranje teklo izredno počasi. Namesto da bi šli v radikalno inovacijo, v nove tehnologije, v izboljšanje proizvodne strukture, v dvig kakovosti delovnih mest, smo ohranjali delovno intenzivno proizvodnjo, ščitili delovna mesta, za kar nam bo slej ko prej izstavljen račun in ga bo treba najbrž plačati tudi s socialnimi žrtvami.

Namesto prestrukturiranja proizvodnje in razvojnega podjetništva se je kot neka kvazi inovacija uveljavilo tisto, kar bi označil za institucionalno podjetništvo. Namesto pravega podjetništva, ki osvaja trge, uvaja nove proizvodne programe, se je veliko podjetništva izkazovalo in se izkazuje kot igra z vrednostnimi papirji ter pridobivanje lastnine. Institucionalno podjetništvo je neke vrste kvazi podjetništvo, naša inovacija, ki pa dolgoročno ne more prinesti uspehov.

Opozoril bi, da gradualizem, ki se je uveljavil s kombinacijo pristajanja na dediščino in postopnega spreminjanja, odpira določena vprašanja, ki jih moramo zelo natančno spremljati zato, da ne bi prišlo do eksponencialnih sprememb, ki bi nas lahko presenetile. Pri tem mislim zlasti na to, da se skozi deregulacijo, skozi uvajanje liberalnih oblik v ekonomski sferi, začenjajo tudi procesi socialne diferenciacije, procesi razgradnje že izgrajenih javnih služb, ki na prvi pogled niso videti nič posebnega. Vendar na določeni točki lahko postanejo izrazito problematične za vzdrževanje javnih storitev, npr. zdravstvenega sistema. Ravno zato je treba gradualizem bolj intenzivno spremljati z vidika njegovih socialnih posledic. Danes nimamo natančnih in dovolj dobrih študij, ki bi pokazale, koliko ljudi je doseglo višjo stopnjo kakovosti življenja v primerjavi z desetletjem nazaj, koliko jih živi bolje, ne samo v materialnem smislu, ampak tudi v smislu možnosti, ki jih imajo na drugih področjih.

Dr. Veljko RUS

Simbioza med delom in lastništvom

Moje sodelovanje pri pisanju pisateljske ustave je bilo omejeno na prvo polovico leta 1988. Pred tem sem bil v ZDA, kjer smo delali na projektu, ki je bil osredotočen na primerjalno analizo socialnih politik v tedanjih vzhodno-evropskih državah, medtem ko sem v drugi polovici tega leta v Wassenarju pisal knjigo o socialni državi in družbi blaginje. To omenjam zaradi tega, ker je iz obravnavanega teksta razvidno, da moj prispevek o razmerju med delom in lastnino dokaj očitno odstopa od drugih prispevkov. Res je sicer, da so soavtorji v ustavni tekst prevzeli ključno tezo iz mojega prispevka, namreč, da je "delo temeljni vir lastnine, lastnina pa jamstvo za samostojno delo", res pa je tudi, da so kasnejši teksti nove slovenske ustave skoraj v celoti prezrli to tezo o soodvisnosti med delom in lastnino. Razlog za tako hitro in radikalno izločitev omenjene teze o simbiozi dela in lastništva je bila med drugim moja odsotnost iz kasnejših razprav in vse večji vpliv desno usmerjenih krogov v Demosu. S tem se ni spremenila samo vrednostna orientacija razpravljavcev, ampak - in to se mi zdi zelo pomembno sociološko dejstvo - tudi značaj samih nosilcev, saj se je neo-korporativistični okvir razprav, ki je dotlej prevladoval, prelevil v neoliberalni okvir. Ni šlo samo za preusmeritev v desno, ampak tudi za prestrukturiranje nosilcev teh sprememb. V razpravah niso več prevladovali pisatelji in sociologi, ampak konservativni katoliki, ki so se tesno povezovali z italijanskimi krščanskimi demokrati in neposredno z Vatikanom. Tretja sprememba je bila morda najbolj pomembna. Izoblikoval se je Demos, ki je pomenil preobrazbo družbeno-civilnega gibanja pisateljskega in sociološkega društva v politično koalicijo novo nastajajočih strank. Te so bile zainteresirane predvsem za delitev oblasti, manj pa za preobrazbo slovenske družbe. Zanje zaradi tega razmerja med delom in lastništvom niso bile ključna, temveč prej nepotrebna, utopična tema. Glavni cilj je bil boj za politično oblast, kar je seveda logična posledica metamorfoze civilno-družbenega gibanja v politično koalicijo.

Po drugi strani pa se mi zdi pomembno poudariti, da sociologi in tudi pisatelji v tem času še nismo zagovarjali teze o vračanju naše družbe v kapitalizem, ampak le o liberalizaciji in demokratizaciji socializma. S tem v zvezi so bila 'na tapeti' zelo kočljiva vprašanja o političnem pluralizmu, o odnosih med javno in

privatno lastnino in o širitvi samoupravljanja iz posebne oblike industrijske demokracije v posebno obliko ekonomske demokracije, se pravi v delavsko delničarstvo. Z vidika liberalizacije in demokratizacije sem zaradi tega podpiral, da se v ustavni tekst vključijo teze o človekovih pravicah, ki jih je zagovarjal predvsem dr. Jambrek, saj so pomenile vzpostavljanje ravnovesja med individualnimi in kolektivnimi pravicami državljanov. Z vidika liberalizacije sem podpiral tudi predlog dr. Bučarja o vključevanju Državnega sveta v politični sistem, saj sem bil prepričan, da bi lahko prav Državni svet kot predstavnik funkcionalnih interesov nevtraliziral negativne značilnosti strankarskih bojev za oblast.

V razgovorih o novi ustavi med nami avtorji ni bilo govora o odpravi socialistične družbene ureditve niti o odpravi samoupravljanja. Ampak ko sem se naslednje leto vrnil iz Wassenarja, so se že pojavile teze o vračanju v kapitalizem in tudi teze o odpravi samoupravljanja. Najbolj me je začudilo to, da so takšne teze povsem prostodušno prevzemali tudi vodilni člani Zveze komunistov, ne samo 'nova desnica'. Sprva sem si tolmačil takšen negativni odnos do socializma in do samoupravljanja s tem, da imajo politiki pač bolj pragmatična stališča do teh problemov, takšno, ki so bila posledica real-socialistične prakse, ki je vegetirala v konfliktu med neuresničljivimi ideali in vsakodnevno brezciljno dejavnostjo. Real socializem je pomenil predvsem vsiljevanje končne enakosti, namesto oblikovanje družbe enakih možnosti, vsiljevanje javne lastnine in kolektivnih interesov na račun privatne lastnine in individualnih interesov. Nasprotno pa je za jugoslovanske sociologe socializem pomenil predvsem prevlado dela nad kapitalom in "osvoboditev dela", ki naj bi bila poglavitni cilj samoupravljanja. Nas, jugoslovanske sociologe, Marx ni fasciniral s politično tezo o ukinitvi kapitala, ki naj bi bila pogoj za osvoboditev delavskega razreda, ampak z antropološko tezo o kapitalizmu kot sistemu v katerem »mrtvo delo dominira nad živim«. Seveda ta teza ni daleč od Prudhona, ki je uveljavljal tezo o trojni suverenosti dela: intelektualni, moralni in družbeni suverenosti, zato so bili očitki partijskih vodstev češ, da smo pravzaprav glasniki anarho-liberalizma do neke vrste upravičena, s tem, da so spregledali, da je bila tudi ideja samoupravljanja prisotna predvsem pri anarhistih.

Omeniti moram tudi to, da anarho-liberalizem ni mogoče istovetiti z neoliberalizmom, ki je v zadnjih desetletjih postal jedro desničarske ideologije. Medtem ko je sedanji neoliberalizem poskus razširitve tržne regulacije iz ekonomije na celotno družbo, smo sociologi kritično obravnavali tako imenovano "reifikacijo", ki je bila značilna tudi za tedanje jugoslovansko družbo. V tem, da ostaja posameznik mezdni delavec, ujet v potrošništvo, smo videli stično točko med real-socializmom in neo-liberalizmom. Z zagovarjanjem teze o osvoboditvi dela, katerega cilj je osebni razvoj slehernega delavca, smo bili pravzaprav bliže Muniejevemu in Kocbekovemu personalizmu kot pa neoliberalizmu. Ta

nematerialistični liberalizem oziroma personalizem je bil tudi tista vez med pisatelji in sociologi, ki nas je povezovala ves čas od Revije 57 prek Perspektiv in Problemov do Nove revije.

Danes bi takšno vrednostno orientacijo pisateljev in sociologov opredelili kot post-materialistično za katero je značilno, da daje večjo težo svobodi kot enakosti in zaradi tega vidi v nesvobodni družbi popolno razvrednotenje kakršnega koli egalitarizma. Prav v tej točki je šlo ves čas za diametralno nasprotje med politikami in sodelavci zgoraj omenjenih revij: medtem ko so politiki poudarjali, da brez enakosti ni mogoče uresničevati svobode, so pisatelji in sociologi poudarjali, da je družba enakosti brez svobode nekakšen "termitenstadt" oziroma koncentracijsko taborišče. Za navidez zelo akademskimi dilemami so v resnici gnezdile zelo usodne politične alternative.

V skladu s post-materialistično orientacijo je bilo tudi delo pojmovano kot antropološki proces samorazvoja slehernika in ne zgolj kot ekonomski proces proizvodnje in prisvajanja. Isto velja tudi za zaposlovanje. Cilj polne zaposlitve ni bil samo v tem, da lahko državljani zadovoljijo svoje materialne potrebe, ampak tudi v tem, da so vključeni v družbo in da si lahko v svojem delu zagotovijo osebno rast. Vse kar je manj, je za razvito družbo premalo.

In končno: tudi lastnino smo pojmovali kot nujen, čeprav ne tudi zadosten pogoj za svobodno delo. Osnovni cilj dela sicer ni pridobitništvo ali prilaščanje bogastva. Delo ni sredstvo za pridobitništvo pač pa je lastnina sredstvo, ki zagotavlja nemoteno odvijanje delovnega procesa in avtonomijo delavca. Odtod tudi geslo: tovarne delavcem, šole šolnikom in bolnice zdravnikom. To geslo smo kasneje skušali uveljaviti tudi v procesih lastninjenja in denacionalizacije s poudarjanjem privilegirane vloge (predkupne pravice) notranjih lastnikov. Toda to je že druga zgodba.

Če se vrnem k obravnavanemu ustavnemu tekstu, moram poudariti, da je jedro razmišljanja o socio-ekonomskih odnosih uvodoma citirana enačba, po kateri "je delo temeljni vir lastnine, lastnina pa jamstvo za samostojno delo". Delo je pglavitni vir prilaščanja in zaradi tega legitimna osnova lastnine, lastnina pa je glavni pogoj za avtonomnost dela. Delo, ločeno od prisvajanja in lastnine, je degradirano v mezдно delo, akumulacija kapitala mimo dela pa je nelegitimen proces prilaščanja brez prisvajanja.

Bistvo te enačbe je tesna soodvisnost med delom in lastnino. Prav ta vez med delom in lastništvom pa je v ustavi iz leta 1993 odpravljena. V tej ustavi sicer lahko najdete dva dokaj pomembna člena (66. in 67. člen), ki opredeljujeta delo in lastnino, vendar pa ne opredeljujeta medsebojnih odnosov med delom in lastnino. Namesto simbioze med njima se pojavi država, ki po eni strani

paternalistično zagotavlja zaščito dela, po drugi strani pa učinkovito zaščito lastnine. Prekinitev tega razmerja med delom in lastnino je kasneje omogočila brezpotja, v katera smo sedaj ujeti. Procesi denacionalizacije so postavili pravico do dedovanja pred pravice, ki izvirajo iz dela, lastninjenje pa je pravice delavcev, kot notranjih lastnikov, podredilo kapitalskemu trgu, ki ga ni bilo in je zaradi tega lastninjenje potekalo kot proces "v katerem prodajalec ni znan, v katerem prav tako ni znana vrednost predmeta prodaje in kjer je kupec brez denarja", kot je to svoj čas opisal poljski minister za privatizacijo.

Dr. Janez ŠMIDOVNIK

Slovenska ustava na preizkušnji prakse

V tem sestavku bom govoril o prozaičnih vprašanjih v zvezi z našo ustavo, kar se lahko le deloma navezuje na pisateljsko ustavo, ki je predmet tega posvetovanja. Govoril bom o tem, kako se je naša aktualna ustava "obnašala" v svojem dosedanjem življenju glede na visoke zahteve, ki se postavljajo pred ustavo kot temelja celotnega pravnega sistema države. Besedilo ustave naj bi bilo stabilno, skoraj nedotakljivo, kar pomeni, da naj se ne bi spreminjalo "na lahko roko". Še posebno občutljive so na svojo ustavo mlade države, ki vidijo v njej simbol svoje neodvisnosti, kar velja tudi za Slovenijo. Vsaka napoved morebitnih sprememb zadene ob številne ugovore. Ob pripravi sprememb za 68. člen slovenske ustave, ki je bil leta 1997 zaradi približevanja Slovenije Evropski uniji prvi na vrsti, in ki obravnava lastninsko pravico tujcev na nepremičninah v Sloveniji, so bili izrečeni hudi očitki na račun predlagateljev, češ da gre za rušenje ene najboljših sodobnih ustav, s tem pa tudi za rušenje države Slovenije, za vračanje na Balkan in celo za vračanje v socializem.

Vendar pa razgibano življenje države v danes močno povezanem svetu zahteva neprestane spremembe. Še posebej pri manjših sistemih, ki se morajo prilagajati večjim, se zahtevajo tudi spremembe ustave. Posamezne določbe slovenske ustave so bile spremenjene s sedmimi ustavnimi zakoni, s katerimi je bilo spremenjenih 11 ustavnih členov. Praksa je pokazala precejšnje hibe slovenske ustave. Kot problematične se niso kazale določbe prvega dela ustave, to je določbe o človekovih pravicah in svoboščinah ter o gospodarskih in socialnih razmerjih, kjer gre za načela, ki temeljijo na univerzalnih vrednotah sodobnega razvitega sveta. Ta so zapisana v številnih deklaracijah in drugih aktih nadnacionalnih organizacij ter prenesena bolj ali manj podrobno v ustave posameznih držav in njihovo zakonodajo. Problematične pa so se v praksi pokazale nekatere določbe drugega dela ustave, ki govori o državni ureditvi. V tem delu ustave je urejena struktura institucij države, njihova pooblastila in njihova sredstva za izvajanje državnih nalog. Skratka mehanizem države, ki naj zagotavlja njeno delovanje, kar je pravzaprav jedro, ki opredeljuje podobo posamezne države. Ureditev tega dela ustave dopušča določeno raznolikost znotraj zelo splošnih načel, ki veljajo za posamezen tip države, na primer za

parlamentarne demokracije. V tem delu ustave je pravi prostor za “avtorske” rešitve posameznih vprašanj, ki jih je treba urediti v ustavi. In v tem delu je tudi pravo mesto za objektivno ocenjevanje kvalitete ustave in za njeno vrednost v življenjski praksi.

Kljub odporom je z ustavnim zakonom iz leta 1997 (1) prišlo do prve spremembe ustave v 68. členu, ki je bistveno omehčala trde določbe prvotnega besedila o pogojih, ob katerih lahko tujci pridobivajo lastninsko pravico na nepremičninah v Republiki Sloveniji. Že ob sprejemu ustave je bilo jasno, da v odprti družbi s tržnim sistemom ne bo mogoče vzdržati režima, ki je tujcen onemogočal, da bi lahko pridobivali nepremičnine v Sloveniji. Sledila je ustavna sprememba v 80. členu leta 2000 (2), s katero je bil uveljavljen proporcionalni sistem volitev v Državni zbor, s čimer so bili zaključeni dolgotrajni (tudi ustavnosodni) spori o volilnem sistemu. Nato pa je vlada leta 2001 (3) začela obsežen ustavnorevidijski projekt, ki se je lotil nekaterih osrednjih institucij državnega mehanizma oziroma odnosov med njimi v sistemu delitve oblasti. Predlog se je sicer začel s t.i. evropskimi členi (3., 8., 47. in 68. člen), s katerimi naj bi bili postavljeni ustavnopravni temelji za pristop Republike Slovenije k Evropski uniji in k organizaciji Severno-atlantske pogodbe ter za prenos izvrševanja suverernih pravic države na te organizacije. Predlog je v tem delu uspel, ker je moral uspeti že zaradi približevanja Slovenije Evropski uniji. Pozornost bom posvetil predlaganim spremembam, ki so se nanašale na mehanizem države oziroma na odnose v parlamentarnem sistemu, ki pa niso uspele in zato še naprej predstavljajo probleme v ustavni ureditvi in v praksi Republike Slovenije.

Drnovškova vlada je v svojem ustavno-revidijskem projektu predlagala drugačno ureditev oblikovanja vlade. Podobno kot je to v drugih parlamentarnih sistemih, ministrov ne bi imenoval in razreševal Državni zbor, pač pa predsednik republike na predlog predsednika oziroma mandatarja za predsednika vlade. Nadalje je vlada predlagala tudi drugačno ureditev imenovanja oziroma izvolitve sodnikov, in sicer tako, kot je to v večini sodobnih držav, kjer sodnikov ne imenujejo parlamenti, pač pa šef države, monarh ali pa tudi pravosodni minister. Vladni predlogi so zajeli še perečo problematiko referendumov, ki je s svojo ustavnopravno nedorečenostjo povzročala v praksi težave v delu samega parlamenta. Poleg tega je vlada predlagala tudi spremembo spornih ustavnih določb o pokrajinah, zaradi katerih ni bilo mogoče zaključiti reforme lokalne samouprave.

Navedeni predlogi vlade so izhajali iz več kot desetletne prakse. Postalo je očitno, da se nekatera vprašanja pretirano zapletajo in zaradi neustreznih ustavnih določb povzročajo tudi neustrezne odnose med posameznimi organi, nekaterih problemov pa sploh ni bilo mogoče reševati, ker jih je blokirala ustava,

kot na primer določbe o pokrajinah, ki naj bi jih po določbah ustave ustanovile občine.

Nujnost spremembe ustavnih določb, ki zadevajo oblikovanja vlade (112., 114. in 118. člen), se je najbolj jasno pokazala po volitvah leta 2000, z mučnimi večmesečnimi prizadevanji dr. Drnovška po oblikovanju vlade; čeprav je bil že izvoljen za predsednika vlade, pa te ni mogel sestaviti po okusu parlamenta, saj je bil ta glede na rezultate volitev politično razdeljen na dve skoraj enaki polovici. Za ustavno revizijo pa je bila še pomembnejša okoliščina, da pri obstoječi ustavni ureditvi mandatar oziroma predsednik vlade nima potrebnega vpliva na oblikovanje tima, s katerim bo moral delati kot vlada, ker ministre voli in razrešuje Državni zbor.

Gre za velik odmik od drugih modelov parlamentarne ureditve, tudi od nemškega, po katerem se je zgledovala slovenska ustava. V parlamentarnem sistemu mora biti zagotovljeno usklajeno delovanje vseh njegovih delov, to je parlamenta, vlade in šefa države, sicer lahko pride med temi organi do funkcionalnih motenj. Pri nas pa je, gledano ustavno, zakonodajna veja oblasti bistveno močnejša od izvršilne, ker ima pretiran vpliv na sestavo vlade in še posebej na ministre, ki so izvoljeni v parlamentu in mu tudi odgovorni. To slabi moč vlade kot upravljaljskega tima za vodenje države. Naša ureditev se bolj kot parlamentarnemu sistemu približuje bivšemu skupščinskemu sistemu, v katerem skupščina oblikuje vlado in vse druge najvišje organe države. Načelo delitve oblasti in odgovornosti je v taki ureditvi zamegljeno, učinkovitost sistema pa zmanjšana. V obstoječi ureditvi se mešajo elementi heterogenih modelov, ki motijo logiko parlamentarne ureditve in njeno funkcioniranje (4). Kljub izkazanim očitnim pomanjkljivostim v praksi in kljub utemeljenim teoretičnim razlogom za revizijo, predlagani amandmaji za novo ureditev niso bili sprejeti.

Prav tako niso bili sprejeti predlagani amandmaji za novo ureditev imenovanja sodnikov (129., 130., 131., 132. in 134. člen). V skladu s slovensko ustavo voli Državni zbor vse ustavne sodnike in vse sodnike drugih sodišč. Te volitve so s stališča ustavnega načela o delitvi oblasti še bolj problematične kot volitve ministrov v Državnem zboru. Kajti načelo neodvisnosti delovanja sodne veje oblasti in vsakega sodnika posebej ne dopušča nikakršnega vplivanja kateregakoli državnega organa ali funkcionarja na to delovanje. Sodniki za svoje delo niso odgovorni Državnemu zboru niti kateremu drugemu državnemu organu, ampak so odgovorni le pred zakonom. S tega vidika je torej brez pomena, da bi moral voliti sodnike Državni zbor. Po drugi strani pa pomeni za sodniške kandidate tak način volitev v vsakem primeru izpostavljanje presoji laičnega političnega foruma, kar že samo po sebi destimulira kandidate za sodniško funkcijo. Posebej je ta pristojnost Državnega zbora problematična za sodnike

Ustavnega sodišča, pri katerih politično telo, kakršno je Državni zbor, zmeraj poskuša zagotoviti svoj vpliv na delovanje sodišča preko ustrezne politične usmerjenosti kandidatov.

Tudi amandma za dopolnitev 90. člena ustave o referendumu je bil zavrjen, čeprav gre v tem primeru za zelo pereč odprt problem slovenske ustave. Ustava ureja zakonodajni referendum. Največja pomanjkljivost obstoječega besedila pa je v tem, da ne izvzema iz referendumskega odločanja nekaterih vprašanj, ki za referendumsko odločanje niso primerna, ker bi odločanje o takih vprašanjih z referendumom lahko resno motilo oziroma ogrozilo izvrševanje rednih, tudi temeljnih nalog države, kar nikakor ne more biti namen referenduma. Take izključitve so zato nujno potrebne, določene pa morajo biti neposredno v sami ustavi, ker gre za ustavne pravice, ki jih po ustavi ni možno omejevati ali izključevati z zakonom (drugi in tretji odstavek 15. člena ustave). Med izključitve uporabe referendumskega odločanja v klasičnih oziroma primerljivih ureditvah spadajo na primer področja in vprašanja kot so proračun, davčna zakonodaja, zakoni o nujnih ukrepih v primerih naravnih in drugih nesreč, varnosti in obrambe države, in zlasti tudi zakoni, ki so potrebni za izvrševanje ratificiranih mednarodnih pogodb. Ker pri nas ustava ni imela nobenih takih omejitev, so bile omejitve uveljavljene z Zakonom o referendumu in o ljudski iniciativi. Ker pa gre za omejitve, ki so lahko določene samo z ustavo, je Ustavno sodišče Zakon o referendumu in o ljudski iniciativi v tem delu razveljavilo. S tem je nastala praznina v pravni ureditvi, ki bi jo morala zapolniti dopolnitev ustave. Ker pa se to ni zgodilo, je to vprašanje še zmeraj odprto. S tem pa nastaja nevarnost, da bi prišlo do nedopustnih iniciativ za razpis in do realizacij referenduma o zadevah, za katere to ne bi bilo primerno, na primer za potrditev zakonov, ki so potrebni za izvrševanje ratificiranih mednarodnih pogodb(5).

Zavrjeni so bili tudi predlogi za spremembo ustavnih določb o pokrajinah (121., 140. in 143. člen), ki so bile v strokovni in politični razpravi vse od uveljavitve ustave in še posebej od ustanovitve občin leta 1995, ker so s svojo kontradiktornostjo onemogočale vsako akcijo za ustanovitev pokrajin kot drugega nivoja lokalnih skupnosti. Blokado je pomenila določba 143. člena, po kateri se občine samostojno povezujejo v pokrajine, kar pomeni, da pokrajine nastajajo z združevanjem občin in država pri tem nima nobene besede. Taka ustavna določba je dopuščala raznovrstne domneve o pravih namenih njenih avtorjev: v prvi vrsti domnevo, da se s pokrajinami ni mislilo resno, in da gre pri tej formulaciji zgolj za navidezno popuščanje tistim, ki so zahtevali decentralizacijo države z razvito lokalno samoupravo. Dejansko pa je ta določba v praksi odigrala svojo vlogo kot sredstvo politične manipulacije, ki je nudila dobro oporo za blokiranje vsake akcije za ustanovitev pokrajin, in sicer s populistično floskulo, da je združevanje občin najbolj demokratičen način za ustanavljanje pokrajin.

Vendar pa navedenih določb o pokrajinah ni bilo mogoče vzdržati v slovenski ustavi. Bile so spremenjene s poznejšim ustavnim zakonom iz leta 2006, in sicer tako, da se pokrajine ustanovijo z zakonom, v postopku za njegov sprejem pa mora biti zagotovljeno sodelovanje občin; omogočeno je bilo tudi, da se prenese na pokrajine tudi izvajanje posameznih nalog iz državne pristojnosti. Problem pokrajin je bil s tem prenesen iz ustavnega na zakonodajni nivo. Politične manipulacije s pokrajinami pa s tem niso bile odpravljene. Pokrajine so žrtev teh manipulacij, ki so se začele z nesrečno formulacijo prvotnega besedila 143. člena ustave.

Značilno je, da so bile v istem ustavno-revizijskem postopku, v katerem so bili zavrženi vsi navedeni vladni predlogi (razen evropskih členov), za katere smo ugotovili, da so bili utemeljeni v teoretski razpravi, v primerjalnih ureditvah in v življenjski praksi, brez težav in bistvenih ugovorov sprejeti predlogi poslanskih skupin za spremembo 14., 43. in 50. člena ustave, v katerih je po večinski presoji ustavnih strokovnjakov šlo za manj pomembna vprašanja brez posebne ustavno-pravne teže: v 14. členu je bilo dodano, da so državljani enaki pred zakonom tudi ne glede na invalidnost; v 43. členu je bilo dodano, da zakon lahko določi ukrepe za spodbujanje enakih možnosti moških in žensk pri kandidiranju na volitvah v državne organe in v organe lokalnih skupnosti; v 50. členu pa je bilo dodano, da imajo državljani pravico do pokojnine.

Ob tem se je postavljalo vprašanje, po kakšnih kriterijih je odločal Državni zbor o spremembah in dopolnitvah ustave, če ni sprejel utemeljenih in celo najnujnih predlogov, predlogov, ki jih je vložila vlada. Sprejel je manj pomembne predloge drugih predlagateljev, ki nikakor niso bili nujni za boljše funkcioniranje države ali za uresničevanje človekovih pravic.

Ugotovimo lahko, da je bila slovenska ustava v sedemnajstih letih, kljub skoraj totalnemu polomu ustavno-revizijskega projekta Drnovškove vlade, spremenjena s sedmimi ustavnimi zakoni v 11-ih členih. To pomeni, da vendarle ni bila tako toga in nedotakljiva. Uklonila se je pritiskom iz okolja, s katerim smo se morali in se tudi hoteli povezovati, pri tem pa popustili v obstoječih pojmovanjih glede ureditve lastnine na nepremičninah in končno tudi v pojmovanjih in v izvajanju državne suverenosti same. Glede treh členov (14., 43. in 50.) so bile spremembe z ustavnopravnega pa tudi s praktičnega vidika manj pomembne in morda celo nepotrebne. Trije členi, ki zadevajo pokrajine (121., 140. in 143. člen), pa so bili spremenjeni potem, ko je prišlo v Državnem zboru do soglasja med koalicijskimi in opozicijskimi strankami o tem, da brez ustavnih sprememb ne bo mogoča regionalizacija Slovenije z uvedbo pokrajin.

Drugi predlogi iz navedenega ustavno-revizijskega paketa, ki so posegli globlje v ureditev mehanizma državnih organov, to je vlade, parlamenta in predsed-

nika države, pa so trčili ob nepremagljive ovire in niso uspeli. Tu gre za samo jedro upravljaljskega mehanizma države glede katerega so, kot kaže, ob sprejemanju ustave in tudi pozneje v naši politični stvarnosti, prevladovali mišljenjski vzorci iz doktrine bivšega skupščinskega sistema o enotnosti oblasti, v katerem je imela skupščina poseben, najvišji položaj med državnimi organi; vsi drugi državni organi so izhajali iz skupščine in ji bili odgovorni. Podoben položaj naj bi imel tudi naš Državni zbor, ki si ga doslej ni dal vzeti. Zato je zelo verjetno, da bo glede teh vprašanj težko prodreti s predlogi za ustavne spremembe in da bomo določen čas še imeli tako ureditev, čeprav nima opore niti v doktrini parlamentarne države niti v tehničnih načelih za njeno dobro upravljanje.

Vsekakor pa bi si morali prizadevati za čimprejšnjo odpravo ustavnopravne praznine v ureditvi zakonodajnega referenduma v 90. členu ustave, da Slovenija ne bi doživela neprijetnih presenečenj z nedopustno uporabo tega instrumenta neposredne demokracije za namene, ki bi nam bili v škodo.

- (1) Ustavni zakon o spremembah 68. člena Ustave Republike Slovenije (Uradni list RS, št. 42/97).
- (2) Ustavni zakon o spremembah 80. člena Ustave Republike Slovenije (Uradni list RS, št. 66/00).
- (3) Poročevalec Državnega zbora št. 69/2001.
- (4) Podrobnejšo analizo te ureditve glej na primer pri dr. Gradu, v zborniku "15 let uresničevanja Ustave Republike Slovenije", Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani, 2007.
- (5) Stvar je pereča, ker se že vnaprej oglašajo nekatere politične skupine in politične stranke, ki zahtevajo razpis referenduma za (bodoči) zakon o ratifikaciji mednarodne pogodbe o pristopu Hrvaške v Evropsko unijo; takega referenduma po obstoječi ureditvi v Republiki Sloveniji ni mogoče preprečiti.

Dr. Jože MENCINGER

Lastniki podjetij ali lastniki premoženja?

Da ustave govorijo o lastnini in s tem opredeljujejo družbeno ureditev, je več ali manj jasno. Ena izmed skrajnosti je francoska ustava iz leta 1789, ki je razglasila privatno lastnino za "sveto" in kapitalizem za normalno ureditev sveta. Druga izmed skrajnosti je ustava Sovjetske zveze iz leta 1936, ki je za "sveto" proglasila državno lastnino in socializem za normalno ureditev sveta. Poznamo tudi ustave, ki lastnine sploh ne omenjajo, saj jim je "svetost" privatne lastnine samoumevna. Takšna je na primer ameriška ustava. Našo ustavo glede urejanja lastninske pravice lahko primerjamo z ustavami, ki so nastale po 1. svetovni vojni. Zanje so značilne omejitve lastninske pravice, na primer zahteva, da se lastnina uporablja v družbeno korist. Takšen je na primer 67. člen ustave. Vendar velja dodati, da omejitev ni pretirano prijemljiva.

Jugoslavija je bila do osemdesetih let sposobna spreminjati gospodarski sistem, v osemdesetih letih pa je ta sposobnost izginila. V zgodnjih osemdesetih letih je na primer nastala Kraigherjeva komisija, ki se ni mogla odpovedati temeljem gospodarskega sistema - družbeni lastnini in samoupravljanju. Čeprav je sedaj mnoge sram, da smo ju imeli, sam menim, da sta bili tako ideja družbene lastnine kot tudi samoupravljanja velika dosežka, ki so ju deloma razvrednotili drugi jugoslovanski problemi. Če drugega ne, sta omogočili decentralizirano upravljanje v družbi, to pa je bila velika prednost, ki jo je Slovenija imela ob prehodu v kapitalizem. Zadrege, ki so se takrat pojavljale, so razumljive. Politiki bi sicer hoteli spremeniti sistem, a istočasno niso hoteli spremeniti njegovih temeljev oziroma ogroziti svojega položaja. Odločilni ideološki premik iz socializma v kapitalizem je leta 1988 dejansko naredila tako imenovana Mikuličeva komisija. Zato bi lahko rekli, da smo v Jugoslaviji kapitalizem uvedli že leta 1988, ne da bi se tega povsem zavedali. Uveden je bil s proglasitvijo pravila, da o podjetju odloča tisti, ki da kapital, kar je bistvo kapitalizma.

Sledilo je obdobje praktičnega uveljavljanja kapitalizma, najprej prvo obdobje privatizacije. Takrat je bila ideja o tem, da moramo postati kapitalistična družba, že sprejeta kot neizogibna in samoumevna. Razlogi naj bi bili: nesporna učinkovitost kapitalizma, njegova (četudi vprašljiva) pravičnost in prepriča-

nje, da je privatna lastnina temelj politične demokracije. Vsem so znani spori o načinu uvedbe kapitalizma, oziroma o privatizaciji v letu 1990 in 1991. Sam moram priznati, da sem bolj ali manj šele *ex-post* ugotovil, da so bili spori predvsem politični. Na eni strani smo bili tisti, ki smo v privatizaciji hoteli uporabiti pridobitve samoupravljanja in družbene lastnine, zato smo podpirali idejo decentralizirane privatizacije. Pri njej država določi le pravila, kako se podjetja privatizirajo, o tem, kako jih uporabijo, pa odločajo podjetja sama. Na drugi strani so bili tisti, ki so verjeli, da je treba samoupravljanje in družbeno lastnino takoj pozabiti; vse premoženje naj najprej prevzame država, ki naj nato sama izvede privatizacijo. To je bilo pravzaprav jedro spora, ki ga je po mojem mnenju relativno dobro razrešil zakon iz leta 1992. Ta je temeljil na decentralizirani privatizaciji, a je istočasno uporabil razdelitev kot njen drugi temelj.

Razdelitev certifikatov je bila žal tudi nekakšna slovenska uvedba "kazino kapitalizma". S certifikati smo namreč dobili lastnike premoženja, ne pa lastnike podjetij. Z brezplačno razdelitvijo premoženja med vse prebivalce pravzaprav sploh ne moremo dobiti drugega kot lastnike premoženja. Če si eden izmed 10.000 delničarjev Petrola, te seveda zanima, kaj boš od premoženja dobil. Brezplačna razdelitev seveda vpliva tudi na splošno ravnanje ljudi; začne jih zanimati, kako obogateti brez dela, kar omogočajo "igre na srečo". Temu se, ko smo se odločili za brezplačno razdelitev, ni bilo mogoče izogniti. Dejanski problem je nastal, da smo "kazino kapitaliste" dobili tudi na naslednji ravni; pooblaščenice investicijske družbe, ki so zbirale certifikate, so prav tako kapitalisti, ki jih zanima premoženje, ne pa usoda podjetja. Nekaj podobnega je s Kapitalsko družbo (KAD) in Slovensko odškodninsko družbo (SOD). Sam sem to doživel v primeru Iskraemeca, kjer sta bila KAD in SOD velika lastnika, ki sta se, ko je podjetje zašlo v težave, postavila proti podjetju in na stran bank. Usoda podjetja ju ni zanimala; zanimala ju je le usoda njunega premoženja v njem.

Vendar ne mislim, da je problem, ki nastaja zaradi razlikovanja med lastniki premoženja in lastniki podjetij, samo slovenski. Gre za svetovni problem; velik del razlogov za zdajšnje gospodarsko krizo je nastal prav zaradi tega, ker so lastnike podjetij zamenjali lastniki premoženja. Seveda so izjeme, a praviloma imamo opraviti z lastniki premoženja, ki jih dolgoročno usoda podjetij ne zanima, zanima jih le premoženje v podjetju. Sem sodijo razni investicijski skladi, ki podjetje ali delež v podjetju že kupijo z namenom, da bi ga prodali. Na to se navezuje odnos do delavcev, ki postanejo delovna sila. Če sem lastnik deleža podjetja nekje v Novi Zelandiji, mi je prav vseeno, kaj se tam dogaja z delovno silo.

RAZPRAVA

(povzetek *)

Dr. Miro CERAR, Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani

Dobro bi bilo, da bi se vsake toliko časa celotna ustava pregledala z multidisciplinarnega, ne samo pravnega vidika, to pomeni tudi z vidika drugih strok: od zgodovine, filozofije, sociologije, politologije itn. Dobro je, da bi se pripravile možne alternative pogleda na bodočo ustavnost ter napovedi. Strinjati se gre tudi s pobudo dr. Tineta Hribarja o ustanovitvi skupine, ki bi prevetrila naše ustavno besedilo. Treba pa je biti previden, ko bi prešli v fazo osnutkov, delovnih predlogov ipd. za spremembo ustave. Izkušnje kažejo, da kljub temu, da so spremembe ustave potrebne, predlagana sprememba v času političnih diskusij in ob spletu interesov, ki so žal dostikrat kratkoročni in ozki, na koncu rezultira v neki rešitvi, ki ni najboljša. Primera za to sta vsaj dve sprejeti ustavni spremembi, ki sta se izkazali za bolj kozmetične narave, medtem ko pomembne teme (npr. struktura delovanja vlade, sodstvo itd.) ostajajo obrobne.

Dr. Drago ZAJC, Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani

Slovinci smo v zadnjih dvajsetih letih priča izredno dinamičnemu ustavnopravnemu razvoju. Naredili smo izjemen preskok iz položaja "nezgodovinskega" naroda v narod z lastno državo. Zanimiv je način, na katerega je do tega prišlo - "premik" je naredila "pisateljska ustava". To lahko kaže na to, da Slovenci nekako nismo imeli pravega poguma ali preprosto nismo imeli pravne politične elite, ki bi se ukvarjala s pravimi političnimi vprašanji obstoja in razvoja naroda. Zato so se teh vprašanj pri nas že tradicionalno lotevali pisatelji in na ta način izražali svoje politične programe že prej v zgodovini. Nova ustava, ki je izhajala iz pisateljske, je končala z zamudništvom; omenja se jo celo kot v nekaterih elementih bolj moderno in sodobno v primerjavi s sedaj veljavno ustavo, kot npr. pri vprašanju oblikovanja vlade, ki je po sedanji ustavi nedvomno komplicirano. Od volitev do končnega oblikovanja vlade traja od 45 do 108 dni.

* Po magnetogramskem zapisu

Ta čas je v drugih državah veliko krajši in bolj razumno organiziran. Vendar pa nekatere naše posebnosti morda niso čisto nekoristne. Morda ni napaka, da se kandidati za ministre predstavljajo preko medijev. Problem pa je, da je slovenski Državni zbor je številčno eden najmanjših v Evropi. Če pogledamo po okolici, imajo že nekatere pokrajine bolj številčne parlamente. Argument, da to pač odgovarja številu prebivalstva, ni čisto pravilen. Maloštevilčnost ima za posledico obremenjenost naših poslancev- nekateri so člani najmanj treh, štirih ali celo petih delovnih teles.

Glede ponotranjenosti naših novih ustavnopravnih vrednot pa je vprašanje, ali so te dovolj ponotranjene na ravni družbenih elit in tudi na ravni državljanov. Vsi smo zelo kritični, da naša splošna politična, ustavnopravna in parlamentarna kultura niso na ravni, kot bi si jo želeli. Lahko se vprašamo tudi, ali so naše politične stranke dovolj dobri prenašalci političnih interesov, ali so se sposobne sporazumevati o skupnih interesih, ali se naše politike dejansko lahko uresničujejo v praksi in ali se morda ne ponavljajo nekakšni nemoderni vzorci političnega obnašanja in se oblast enostavno ne spreminja v lastnino? Morda se nekoliko preveč ukvarjamo sami s seboj. Tudi druge države se srečujejo z gospodarskimi in političnimi vprašanji in nestabilnostmi kot posledicami notranjih in zunanjih razlogov.

Ustavnopravni razvoj je pri nas v zadnjih dvajsetih letih odprl nove dimenzije, ki so tudi posledica vključevanja Slovenije v Evropsko unijo. Postali smo člani Evropske unije, ki nam ponuja nove možnosti pri oblikovanju evropskih politik na več načinov (volitve evropskih poslancev, sodelovanje v institucijah EU...). Te oblike vključevanja seveda niso optimalne, kot tudi ni optimalna nobena nadnacionalna organizacija, vključno z Evropsko unijo. Je pa res, da bi morali te možnosti bolj ponotranjiti - čutiti bi morali, da imamo veliko večje možnosti kot če bi ostali izolirani od ostalega sveta. V tem smislu je treba našo ustavo in vse njene spremembe dojemati kot priložnost, ki še ni izkoriščena.

Vladislav STRES, univerzitetni diplomirani ekonomist

Osnovni problem je problem komunikacije, ki je v naši državi ni dovolj. Lastnina bi morala biti posledica dela, a je pojem "dela" napačno razumljen, saj se ga pogosto ne razume kot "delo za drugega" v menjalnem procesu. Uporabljati bi morali drugačen termin, kot npr. "priznано delo" ali pa "tržno priznано delo", torej kvalitetno delo. Delo je lahko tudi nekvalitetno, če ga trg kot takega v menjalnem procesu ne priznava.

Za sprejem določenih zakonov bi morala biti zahtevana kvalificirana večina oziroma večja večina. Sodnike bi moral potrjevati sodni svet in jih tudi odstav-

ljati, v kolikor ne delujejo v skladu s cilji kvalitetnega dela sodne veje oblasti. Vsaka oblast bi morala imeti notranji in zunanji nadzor. Vladavino ljudstva bi morali dejansko operacionalizirati. Tudi oblast bi se morala zavedati, da ima nad sabo nekakšen “meč”, kar bi lahko bil tudi referendum; tovrsten nadzor bi moral biti tudi ustavna norma. Nad oblastjo ni dovolj nadzora oz. obstaja “neka kolizija znotraj ustave, kar je aktualno krnjenje osnovnih ustavnih pravic”.

Ustava je živa materija. Potrebujemo “nov poseg, amandmaje pisateljev k ustavi in vseh ostalih”. Kljub pomanjkljivostim je ustava dobra in četudi se jo izigrava združuje svetovne vrednote. Ni dilema ali ustavo prilagoditi ljudem ali ljudi ustavi. Če je nek referendum “za odstavitev” možen, če smo demokracija, bi morala biti ustava prilagojena ljudem.

Ustava, kot skupni javni interes, postavlja dolgoročne vrednote. Gre za vrednote, ki so zajete v številnih demokratičnih ustavah in preraščajo v svetovne. Tu pa naletimo na dve oviri. Prva je miselna, saj se ljudje premalo zavedamo soodvisnosti sveta (onesnaževanje, revščina...). Druga ovira pa obstaja na čustvenem, vrednotnem nivoju. Izkušnje kažejo, da se v vrednote ustave sploh ne verjame. Najpogosteje poudarjena vrednota je namreč denar, moč, vpliv, nikakor pa ne sožitje, ki jo soodvisnost zahteva. Zato moramo nujno spremeniti odnos do ustavnih načel. Razmišljanje o soodvisnosti zahteva brisanje meja med “levimi in desnimi”, kjer gre za vsiljeno delitev. Razmišljanje o soodvisnosti zahteva graditev družbe konsenza. Možnosti sta dve: pot konsenza ali nemiri in iskanje krivcev.

Marjan LEKŠE, upokojeni novinar

Pravilnost vsake pravne ali življenjske odločitve je treba ocenjevati s treh zornih kotov. Najprej z lingvističnega, saj je lingvistika najbližja človeku, pravo pa je, kot jezikovno izražanje, le del lingvistike, ki mora strogo upoštevati lingvistična pravila. Nato z vidika logičnih pravil in na koncu še z vidika filozofije, ki je veda modrosti. Na ta način se je mogoče najbolj približati resnici in priti do najboljših odločitev. Temelji ustavnega in državnega sistema so jezik in konsistentno jezikovno izražanje, človek in človeško dostojanstvo, človekova svoboda in lastnina. Jezikovno izražanje kot ustavna kategorija, jezikovno izražanje in jezik je najmočnejše orožje. Zadnja in najmočnejša je beseda in ustava je pisana beseda.

V jezikovnem izražanju so ključne presečne misli. Če gradiš na napačnih podatkih ali na napačnih predpostavkah, na premalo domišljenih predpostavkah, se hipoteza začne rahljati ali se celo zruši. Samoupravljanje je eminentna ustavna kategorija, ki velja tudi danes. Gre za samoupravljanje in samovođenje.

Noben človek ne more preživeti, če samega sebe ne vodi. Seveda je potrebno tudi sožitje in skupno delovanje. Ustava nam omogoča, da smo svobodni državljani v svobodni državi. Zato je potrebno spoštovati ustavo, ki je dragocena pridobitev ter zagotoviti nadzor nad vsemi tremi vejami oblasti. Tu pa spet ne gre drugače kot z jezikovnim pravilnim konsistentnim izražanjem. Ustvarjalci ustave so naredili odlično delo, a bi se morali zavedati vseh posledic in v ustavi zagotoviti tudi nadzor nad njenim izvajanjem. Potrebno je postaviti tudi prednostne naloge na ekonomskem področju, da bo ta lahko preživel. Sodna veja oblasti pa mora biti deležna največje kritike, kajti govora je o avtoriteti.

Leposlava JOVANIČ, upokojena zgodovinarica

Na prvo mesto je treba postaviti človekove dolžnosti in pravico do državnosti, pravico do dela in bivalnega prostora. Ena temeljnih pravic pa je tudi pravica do slovenskega jezika v javni rabi, ki bi morala imeti prednost pred angleškim jezikom: "Slovenija ni podjarmljena dežela, ampak je prostovoljno pristopila k Evropski uniji. Povsod po Sloveniji mora biti najprej napis v slovenščini, potem pa v katerem koli tujem jeziku".

